

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
ULUSLAR ARASI İKTİSAT BİLİM DALI

2001 KRİZİ VE SONRASINDA TÜRKİYE-IMF İLİŞKİLERİ

Yüksek Lisans Tezi

İBRAHİM ATAM

İstanbul, 2007

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
ULUSLAR ARASI İKTİSAT BİLİM DALI

2001 KRİZİ VE SONRASINDA TÜRKİYE-IMF İLİŞKİLERİ

Yüksek Lisans Tezi

İBRAHİM ATAM

Danışman: YRD. DOÇ. DR. CENGİZ BAHÇEKAPILI

İstanbul, 2007

Marmara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Tez Onay Belgesi

İKTİSAT Anabilim Dalı ULUSLARARASI İKTİSAT Bilim Dalı Yüksek Lisans
öğrencisi İBRAHİM ATAM nın 2001 KRİZİ VE SONRASINDA TÜRKİYE-İMF
İLİŞKİLERİ adlı tez çalışması ,Enstitümüz Yönetim Kurulunun 19.07.2007 tarih ve 2007-
8/30 sayılı kararıyla ile oluşturulan jüri tarafından oy birliği/ oy çokluğu ile Yüksek
Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

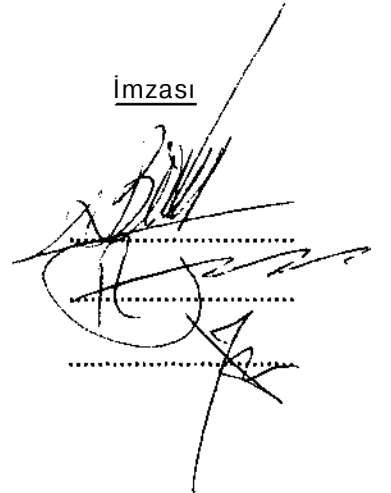
İmzası

Tez Savunma Tarihi : 25.11.2007

1) Tez Danışmanı : YRD. DOÇ.DR. CENGİZ BAHÇEKAPILI

2) Jüri Üyesi : PROF. DR. NURİ ALKAN SOYAK

3) Jüri Üyesi : YRD. DOÇ.DR. TUNCAY CAN

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
İÇİNDEKİLER	i
TABLO LİSTESİ	iv
ŞEKİL LİSTESİ	v
KISALTMALAR	vi
1. GİRİŞ	1
2. IMF’NİN KURULUŞ AMACI VE POLİTİKALARI	
2.1 IMF’nin Kuruluşu.....	3
2.2 IMF’nin Amaçları.....	4
2.3 IMF’nin İstikrar Politikaları.....	5
2.3.1 Yapısalcı İstikrar Politikası.....	6
2.3.2 Ortodoks İstikrar Politikası.....	7
2.3.3 Heterodoks İstikrar Politikası.....	7
2.4 Niyet Mektubu.....	9
2.5 Stand-by Düzenlemesi.....	9
2.6 IMF’ye Üyelik Kapsamında TCMB–Hazine Müsteşarlığı İlişkileri....	11
2.7 Dünya Bankası ve İlişkilerimiz	11
3. 2000’Lİ YILLARDA İSTİKRAR SAĞLAMA PROGRAMI, KASIM 2000 KRİZİ - ŞUBAT 2001 KRİZİ VE GÜÇLÜ EKONOMİYE GEÇİŞ	
3.1 Şubat 2001 Krizi Öncesi Gelişmeler, 2000’li Yıllarda İstikrar Sağlama Programı.....	13
3.1.1 Programın Sonuçları.....	16
3.2 Şubat 2001 Krizinin Öncü Göstergesi: Kasım 2000 Krizi.....	21
3.3 Şubat 2001 Krizi.....	24
3.4 Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı.....	31
3.4.1 Programın Temel Amaç ve Araçları – Ekonominin Yeniden Yapılandırılması.....	31
3.4.1.1 Yasal Düzenlemeler.....	33
3.4.1.1.1 Bankalar.....	34
3.4.2 Yapısal Yenilenme.....	37
3.4.2.1 Mali Sektörün Yeniden Yapılandırılması.....	38
3.4.2.2 Devlette Şeffaflığı Arttıracak ve Kamu Finansmanını Güçlendirecek Düzenlemeler.....	38
3.4.2.3 Ekonomide Rekabeti ve Etkinliği Artıracak Düzenlemeler.....	39
3.4.2.4 Sosyal Dayanışmayı Güçlendiren Düzenlemeler..	40
3.4.3. Makroekonomik Hedefler ve Politikalar.....	40
3.4.3.1 Maliye Politikası.....	42

3.4.3.2 Enflasyon Hedeflemesi.....	43
------------------------------------	----

4. KRİZ SONRASI IMF TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

4.1 2002 Yılı IMF Türkiye İlişkileri.....	47
4.1.1 18. Stand-by Anlaşması.....	48
4.1.1.1 18. Stand-by Anlaşması Çerçevesinde Birinci, İkinci, Üçüncü Gözden Geçirme Raporları.....	49
4.2 2002 Yılında Ekonominin Genel Dengesi.....	52
4.2.1 Harcamalar ve Üretim Yönünden Milli Gelir.....	52
4.2.1.1 İstihdam ve Ücretler.....	53
4.2.2 Kamu Maliyesi	53
4.2.2.1 Konsolide Bütçe	54
4.2.2.2 Finansman ve Faizler.....	55
4.2.3 Para Politikası.....	56
4.2.3.1 Para Arzları ve Krediler.....	57
4.2.4 Fiyat Düzeyi.....	58
4.2.4.1 Tüketici Fiyatları ile Döviz Kurları.....	59
4.3 2003 Yılı IMF Türkiye İlişkileri.....	60
4.3.1 Acil Eylem Planı.....	62
4.3.2 18. Stand-by Anlaşması Çerçevesinde Dördüncü, Beşinci, Altıncı Gözden Geçirme Raporları.....	64
4.4 2003 Yılında Ekonominin Genel Dengesi.....	68
4.4.1 Harcamalar ve Üretim Yönünden Milli Gelir.....	69
4.4.1.1 İstihdam ve Ücretler.....	69
4.4.2 Kamu Maliyesi.....	70
4.4.2.1 Konsolide Bütçe.....	71
4.4.2.2 Finansman ve Faizler.....	71
4.4.3 Para Politikası.....	72
4.4.3.1 Para Arzları ve Krediler.....	72
4.4.4 Fiyat Düzeyi.....	73
4.4.4.1 Tüketici Fiyatları ile Döviz Kuru.....	74
4.5 2004 Yılı IMF Türkiye İlişkileri.....	75
4.5.1 18. Stand-by Anlaşması Çerçevesinde Yedinci, Sekizinci Gözden Geçirme Raporları.....	75
4.6 2004 Yılında Ekonominin Genel Dengesi.....	77
4.6.1 Harcamalar ve Üretim Yönünden Milli Gelir.....	77
4.6.1.1 İstihdam ve Ücretler.....	78
4.6.2 Kamu Maliyesi.....	79
4.6.2.1 Konsolide Bütçe.....	80
4.6.2.2 Finansman ve Faizler.....	81
4.6.3 Para Politikası.....	82
4.6.3.1 Para Arzları ve Krediler.....	83
4.6.4 Fiyat Düzeyi.....	84
4.6.4.1 Tüketici Fiyatları ile Döviz Kurları.....	84
4.7 2005 Yılı IMF Türkiye İlişkileri.....	86
4.7.1 19. Stand-by Anlaşması.....	86

4.7.1.1 19. Stand-by Anlaşması Çerçevesinde 1. ve 2. Gözden Geçirme Raporu.....	88
4.8 2005 Yılında Ekonominin Genel Dengesi.....	91
4.8.1 Harcamalar ve Üretim Yönünden Milli Gelir.....	92
4.8.1.1 İstihdam ve Ücretler.....	93
4.8.2 Kamu Maliyesi	94
4.8.2.1 Konsolide Bütçe	95
4.8.2.2 Finansman ve Faizler.....	95
4.8.3 Para Politikası.....	96
4.8.3.1 Para Arzları ve Krediler.....	97
4.8.4 Fiyat Düzeyi.....	98
4.8.4.1 Tüketici Fiyatları ile Döviz Kurları.....	99
4.9 2006 Yılında Ekonominin Genel Dengesi.....	101
4.9.1 Harcamalar ve Üretim Yönünden Milli Gelir.....	101
4.9.1.1 İstihdam ve Ücretler.....	102
4.9.2 Kamu Maliyesi	103
4.9.2.1 Konsolide Bütçe	103
4.9.2.2 Finansman ve Faizler.....	104
4.9.3 Para Politikası.....	104
4.9.3.1 Para Arzları ve Krediler.....	105
4.9.4 Fiyat Düzeyi.....	105
4.9.4.1 Tüketici Fiyatları ile Döviz Kurları.....	106
SONUÇ	107
KAYNAKÇA	111

TABLO LİSTESİ

	Sayfa No.
Tablo 3 : IMF ve Hükümetin Ortak Hedefleri.....	13
Tablo 3.1 : 2000 Yılı Türkiye Ekonomisi Hazine Faizleri ve TÜFE Gerçekleşmeleri.....	16
Tablo 3.2 : 2000-2002 Yılları Arası Türkiye’de Faaliyet Gösteren Bankalar.....	35
Tablo 3.3 : 2001 Yılında Kullanılan IMF Olanakları.....	40
Tablo 3.4 : GSMH.....	42
Tablo 4 : 18. Stand-by Düzenlemesi Gösterge Hedefler.....	48
Tablo 4.1 : IMF Programında Türkiye.....	51
Tablo 4.2 : GSMH.....	53
Tablo 4.3 : Konsolide Bütçe.....	54
Tablo 4.4 : Ocak-Ekim 2002 Enflasyonu.....	59
Tablo 4.5 : IMF’den Sağlanan Kaynaklar.....	68
Tablo 4.6 : Türkiye’de 2003 Yılı Ekonomik Göstergeleri.....	68
Tablo 4.7 : Konsolide Bütçe.....	71
Tablo 4.8 : Fiyatlar.....	74
Tablo 4.9 : GSYİH ve Ana Sektörlerde Yıllık Büyüme.....	78
Tablo 4.10 : İşgücü ve İstihdam.....	79
Tablo 4.11 : Konsolide Bütçe.....	80
Tablo 4.12 : Kredilerdeki Gelişmeler.....	84
Tablo 4.13 : Fiyatlar.....	84
Tablo 4.14 : Parasal Göstergeler.....	97
Tablo 4.15 : Fiyatlar.....	99
Tablo 4.16 : TÜFE.....	100
Tablo 4.17 : Harcamalar Yoluyla GSYİH Gelişmeleri.....	102
Tablo 4.18 : Piyasalardan Yapılan İç Borçlanmanın Döviz ve Faiz Yapısı.....	104
Tablo 4.19 : Tüketici Kredileri ve Kredi Kartları.....	105

ŞEKİL LİSTESİ

	Sayfa No.
Grafik 1 : 2001 Yılı GSMH Büyüme Hızı.....	41
Grafik 2 : Ortalama Vade ve Faiz.....	55
Grafik 3 : 2002 Yılı Merkez Bankası Para Programı Hedefleri Net Uluslar arası Rezervler Performans Kriteri.....	56
Grafik 4 : Para Arzı.....	57
Grafik 5 : Tüketici Kredileri ve Yurtiçi Kredi Hacmi.....	58
Grafik 6 : Döviz Kuru.....	60
Grafik 7 : GSYİH Büyümesine Katkıları.....	79
Grafik 8 : Faiz Oranları.....	72
Grafik 9 : Reel Parasal Büyüklükler.....	73
Grafik 10 : Reel Efektif Döviz Kuru ve Dış Ticaret Hattindeki Eğilimler.....	74
Grafik 11 : Faiz Oranları.....	81
Grafik 12 : Reel Faizler.....	82
Grafik 13 : Para Arzları.....	83
Grafik 14 : TÜFE.....	85
Grafik 15 : Döviz Kuru Gelişmeleri.....	86
Grafik 16 : GSYİH.....	92
Grafik 17 : İşsizlik Oranları.....	94
Grafik 18 : Reel Kur Endeksi.....	96
Grafik 19 : Döviz Kurları.....	100
Grafik 20 : İstihdam Edilenlerin Sektörel Dağılımı.....	103
Grafik 21 : Tüketici Fiyatları.....	106

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
BDDK	Bankacılık Denetleme ve Düzenleme Kurulu
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
Değ.	Değişmeler
ESAM	Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Merkezi
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IMF	Uluslar arası Para Fonu
KİGEM	Kişisel Gelişim Merkezi
KİT	Kamu İktisadi Teşebbüsleri
Km.	Kilometre
NUR	Net Uluslararası Rezervler
NV	Net İç Varlıklar
SDR	Özel Çekme Hakkı
TBB	Türkiye Bankalar Birliği
TCMB	Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TEFE	Toptan Eşya Fiyat Endeksi
TL	Türk Lirası
TMSF	Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
TSPAKB	Türkiye Sermaye Piyasası Aracı Kuruluşlar Birliği
TÜFE	Tüketici Fiyat Endeksi
TÜGİAD	Türk Genç İşadamları Derneđi
TÜPRAŞ	Türkiye Petrol Rafineleri Anonim Şirketi
TÜSİAD	Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneđi
ÜFE	Üretici Fiyat Endeksi
YTL	Yeni Türk Lirası

GİRİŞ

Ülkelerin ekonomik ilişkilerinin zaman içinde artması, ülkeleri birbirlerine bağımlı kılmıştır. Zamanımızda ülkelerin dünyada kendi başlarına ekonomik kararlar almasının zorluğu, uluslararası bir ekonomik birlikteliğin yararlı olduğunu göstermektedir. Ülkenin devamlı değişmekte olan dünya koşullarında var olabilmesi, ülkenin bu sürece ne kadar uyumlu olduğuna bağlıdır.

Gelişmekte olan ülkelerin sık sık karşı karşıya kaldıkları durum ekonomik krizlerdir. Bu ülkeler yüksek oranlı büyüme politikalarını yürürlüğe koymakta, büyüme politikaları berberinde körüklenen tüketimle birlikte fiyat istikrarsızlığına yani enflasyona yol açmakta, aynı zamanda tasarruf ve öz kaynak yetersizliği dış kaynaklara olan ihtiyacı arttırmakta, bu durum ödemeler bilançosu açıklarının sürdürülemez boyutlara ulaşmasına neden olmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler kriz ortamında krizin daha fazla derinleşmemesi için IMF'ye başvurmakta, stand-by anlaşmaları çerçevesinde alınan parasal kaynaklarla bozulan makro-ekonomik dengeleri yeniden kurmaya çalışılmaktadır.

Türkiye de birçok kez IMF ile anlaşmaya gitmiştir. Bütçe açığı, enflasyon ve ödemeler dengesi sorunları gibi yapısal ekonomik sorunları nedeniyle krizlere her zaman açık olan Türkiye, IMF desteği haricinde kredi bulma noktasında güçlü alternatiflere sahip değildir. Özellikle Türkiye AB sürecinde; ekonomisinin yukarıda sayılan sorunları kalıcı olarak çözmesi adına IMF ile daha yakın işbirliği kurmak zorunda kalmıştır.

Türkiye'de yaşanan krizlerin oluşumunda dışsal faktörlerin yanı sıra içsel faktörler de etkilidir. Bu faktörlerden hemen göze çarpanlar ülkenin sürdürülemez bir iç borç dinamiğine sahip olması, cari işlemler açığındaki yüksek oranlı artışlar, mali sistemin sağlıklı olması ve yapısal sorunların henüz kalıcı şekilde çözüme kavuşturulamamış olmasıdır. Dış ticaret ve ödemeler dengesindeki açık önemli sorunlardır. Ülkemizde sermaye birikimi, yatırım, istihdam ve verimlilik istenilen düzeyde artmamaktadır. Toplumun yaşam standardını artırmak için katılımcı, şeffaf ve

çoğulcu demokrasiyi uygulama, yapısal reformların devamı, kayıt dışı ile mücadele zorunludur.

Yeni krizlere yol açılmaması için mali ve parasal politikaların birbiriyle uyumlu olması gerekmektedir. Kamu kesimi harcamalarının minimize edilmesi, atıl kaynakların (doğal kaynaklar, tarım, sanayi, işgücü vb.) uluslararası rekabete uyumlu bir şekilde aktif hale getirilmesi alınacak önlemlerin başındadır. Bu amaçla yerli sanayinin gelişimi ve uluslar arası yatırımları ülke içine çekebilecek politikalar izlenmelidir. Ayrıca, sosyal güvenlik sistemi iyileştirilmeli ve sisteme yeterince kaynak sağlanmalıdır.

Bu çalışmada 2000 yılı ve sonrasında IMF'nin ülkemiz ile olan ilişkileri, ülkemiz ekonomisine etkilerini sistematik bir bütün halinde ele alarak temel bir analiz elde etme hedeflenmiştir.

İkinci bölümde, IMF'nin kuruluşu, amaçları, ülkelerin ekonomik istikrarsızlıkların etkisini yumuşatmak veya tamamen ortadan kaldırmak amacıyla önerdiği istikrar politikaları ve üyelik kapsamında ülkemizle ilişkileri, Dünya Bankası'nın ülkemiz ekonomisine etkileri ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde, 2000'li yılların başında uygulanan ve temel hedefi enflasyonu düşürmek olan İstikrar Sağlama Programı ile birlikte piyasadaki likidite sıkışıklığından ve devamındaki spekülasyon ataklarından kaynaklanan Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizi irdelenmiştir. Ayrıca, İstikrarı Sağlama Programının uzantısı olan ve mali istikrarın sağlanmasını öncelikli hedef edinen Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı analize tabi tutulmuştur.

Dördüncü bölümde, kriz sonrası Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı çerçevesinde ülkemizde uygulanan 18. ve 19. Stand-by anlaşmasına değinilmiş, IMF'nin ülkemiz ile ilişkileri ve bunun ülkemiz ekonomisine yansımalarından yıllar bazında bahsedilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

IMF’NİN KURULUŞ AMACI VE POLİTİKALARI

2.1 IMF’nin Kuruluşu

IMF’nin kurulmasına yol açan nedenleri, II. Dünya savaşı öncesinde yaşanan ekonomik buhran yıllarında aramak gerekir¹.

Türkiye dâhil 44 ülke tarafından Bretton Woods konferans sonucunda savaştan sonraki uluslararası para sisteminin esasları kabul edilmiş ve bir anlaşma imzalamıştır. Bretton Woods Anlaşması ile Dünya çapında iki büyük ve önemli mali kuruluş oluşturulmuştur. Bunlar Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu (IMF)’dur. Banka ve Fon, 27 Aralık 1945 tarihinde yeterli sayıda ülkenin her iki kuruluşun anlaşmalarını onaylaması, fon kotasının % 80’ni, banka sermayesinin % 65’ni taahhüt etmesiyle kurulmuşlardır. Dünya Bankası faaliyetlerine Haziran 1946’da, Uluslararası Para Fonu ise finansal işlemlere Mart 1947’de başlamıştır². IMF ve Dünya Bankasının temel amacı Bretton Woods Sistemi ile oluşturulmaya çalışılan daha serbest, dış denkleşme sorunlarının olmadığı, dış ödeme güçlüklerinin yaşanmadığı ve istikrarlı bir uluslararası döviz kuru sisteminin olduğu uluslararası ortamın oluşmasını sağlamak olmuştur. Bretton Woods Sisteminde ayarlanabilir sabit kur sistemi geçerliydi. Buna göre ülkeler paralarını anahtar para konumundaki ABD Dolarına bağlayacaklardı³.

IMF; kuruluş amacını “dünya ticaretinin devamlılığını sağlamak” olarak belirlemesine rağmen 1997 yılında Güneydoğu Asya ülkelerinde başlayan bölgesel kriz ve krizin globalleşmeyle birlikte tüm dünya ekonomilerini etkisi altına alması sonucunda gelişmiş ülke ekonomilerinde talep daralmasına bağlı olarak yaşanan sıkıntılar, misyonunda değişiklik yapma ihtiyacını doğurmuştur⁴. IMF’nin bir ülkeyle ilgilenirken kendini makro ekonomi meseleleriyle, yani devletin bütçe açığı, para politikası, enflasyonu, dış borçlanması gibi konularla sınırlaması; Dünya Bankası’nın

¹ Ömer Faruk Çolak, **Kriz ve IMF Politikaları**, İstanbul: Aklım Yayınevi, 2002, s.2.

² Rıdvan Karluk, **Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar**, İstanbul: Tütünbank Yayınları, 1996. s. 22.

³ Alkan Soyak ve Cengiz Bahçekapılı, “İktisadi Krizler – IMF Politikaları İlişkisi ve Yansımaları”, **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**, Yıl.13, Sayı.144, 1998, s.4.

⁴ <http://www.foreigntrade.gov.tr/DUNYA/ulus/116ulus.htm> (16 Mart 2007).

ise yapısal meselelerle yani devletin parayı nereye harcadığı, ülkenin mali kuruluşları, emek piyasası gibi konularla uğraşması gerekiyordu. Ama IMF meseleye daha geniş bir açıdan yaklaştı. Her yapısal mesele, ekonominin genel performansını, dolayısıyla devlet bütçesi yada dış ticaret açığını etkileyebileceğinden neredeyse her şeyi kendi alanı içerisinde görmeye başladı⁵.

IMF, başlangıçtan bugüne kadar geçen yıllarda gözle görülür şekilde değişti. Piyasaların çoğu zaman kötü işlediği inancına dayanarak kurulmuşken, şimdi piyasanın üstünlüğünü savunuyor. Ükelere daha genişlemeci ekonomi politikaları (harcamaları arttırmak, vergileri azaltmak, faiz oranlarını düşürmek gibi politikalar) izlemeleri için uluslar arası bir baskı uygulamak gerektiği inancına dayanarak kurulmuşken, bugün IMF ancak açıkları kapama, vergileri arttırma yada faiz oranlarını yükseltme gibi ekonomide bir küçülmeye yol açacak politikaları benimseyen ülkelere fon sağlıyor⁶.

2.2 IMF'nin Amaçları

Fonun amaçları, IMF'yi kuran Ana Sözleşmenin 1. maddesinde sayılmaktadır. Bunlar⁷:

- Uluslararası parasal sorunlar üzerinde işbirliği ve danışmaya aracılık etmek için sürekliliği olan bir kurum kanalıyla uluslararası parasal işbirliğini geliştirmek,
- Ekonomik politikanın temel amaçları olarak bütün üye ülkelerde üretken kaynakların geliştirilmesi ve yüksek istihdam ve reel gelir düzeylerinin korunması ve geliştirilmesine katkıda bulunmak üzere uluslararası ticaretin dengeli bir şekilde büyümesi ve yaygınlaşmasına imkân sağlamak,
- Kambiyo istikrarını sağlamak amacıyla üye ülkeler arasında düzenli kambiyo ilişkilerini sürdürmek ve rekabetçi kambiyo ayarlamalarını önlemek,

⁵ Joseph E. Stiglitz, **Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı**, 4. Baskı, İstanbul: Plan B Yayınları, 2006, s. 35-36.

⁶ Joseph E. Stiglitz, **Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı**, 4. Baskı, İstanbul: Plan B Yayınları, 2006, s. 34.

⁷ İş Bankası, **Uluslararası Para Sistemi (Dünü ve Bugünü)**, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, No.205, 2002, s.90-91.

- Üyeler arasında cari işlemler yönünden çok taraflı bir ödemeler sisteminin kurulmasına ve dünya ticaretinin büyümesini engelleyen kambiyo kısıtlamalarının kaldırılmasına yardımcı olmak,
- Fonun genel kaynaklarını yeterli güvenceler altında geçici olarak tahsis etmek suretiyle üyelere güven vermek ve böylece onlara, ödemeler bilançosundaki dengesizliklerini ulusal veya uluslararası refahı zedeleyen önlemlere başvurmaksızın düzeltme fırsatı sağlamak,
- Yukarıda sayılan amaçlara paralel olarak üye ülkelerin uluslararası ödemeler dengelerinde meydana gelebilecek dengesizliklerin derecesini azaltmak ve süresini kısaltmak.

IMF'nin temel amacı, uluslararası refahı artırmaya yönelik olarak uluslararası ticaretin ve işbirliğinin artırılmasına engel oluşturabilecek düzenlemelerin ortaya çıkmasına mani olmaktır. Bunun için Fon, ödemeler dengesi açıklıkları ile karşı karşıya kalan ülkelere gerekli mali katkıyı sağlayacaktır, bu ülkelerin dış ticareti kısıtlayıcı önlemlere başvurmalarını önleyecektir. Fon'un üyelerine sağladığı imkânlar Dünya Bankası ve diğer mali kuruluşların sağladığı imkânlar gibi “kredi” niteliğinde değildir. IMF'nin imkânları düşük faizli “fon”, “imkân” veya “kolaylık” olarak tanımlanmaktadır⁸.

2.3 IMF'nin İstikrar Politikaları

Her ülke ekonomisi için yaşamsal bir öneme sahip olan “ekonomik istikrar” ülke ekonomilerinin yapısına göre farklı politikalar izlenerek sağlanmaya çalışılmaktadır. Amacı ekonomik istikrarsızlıkların etkisini yumuşatmak veya tamamen ortadan kaldırmak olan bu politikalara “anti-konjonktürel politikalar” ya da “istikrar politikaları” denilmektedir⁹.

IMF'nin Türkiye uygulamalarında da başvurduğu başlıca istikrar programları genel olarak ödemeler dengesinde kalıcı bir iyileşme ve yurt-içi enflasyon hızında düşüş

⁸ Karluk, s.30.

⁹ Osman Z.Orhan, **Başlıca Enflasyon Teorileri ve İstikrar Politikaları**, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1995, s.110.

ya da her ikisinin bileşimi gibi genel makro iktisadi hedeflere ulaşmak amacıyla hazırlanmış iktisadi önlemleri kapsamaktadır¹⁰. IMF'nin de uygulamalarında başvurduğu istikrar programları; Yapısalcı, Ortodoks, Heterodoks ve şeklinde sınıflandırılabilir.

2.3.1 Yapısalcı İstikrar Politikası

Yapısalcı istikrar politikası yaklaşımı, gelişmekte olan ülkelerdeki ekonomik istikrarsızlığın temel kaynağı olarak yapısal bozuklukları ve darboğazları görmektedir. Buna göre kaynakların hareketsizliği, piyasaların parçalı olması ve sektörel bazda arz-talep arasında ortaya çıkan dengesizliklerden kaynaklanmaktadır. Bunun sonucu olarak büyüme ile birlikte talepte meydana gelen değişmelere arz tam olarak karşılık verememekte, böylece ekonomide darboğazlar ortaya çıkmaktadır¹¹.

Yapısalcı temele dayalı politikalar, ekonomik faaliyetin geniş bir alanına devlet müdahalesini ve ithal ikameci sanayileşme stratejisini gerekli görmektedir. Yapısalcı istikrar politikalarında kullanılması öngörülen başlıca iktisat politikası araçları şunlardır¹²:

- Üretimi teşvik politikaları
- Mali araçları; kamu alt yapı yatırımlar, iktisadi amaçlayan sübvansiyonlar. Parasal araçlar; selektif kredi politikası
- İhracatı teşvik politikaları; vergi teşvikleri, kredi teşvikleri ve gerçekçi döviz kuru politikası gibi
- Kurumsal araçlar, vergi reformu, toprak reformu

¹⁰ Okan Türel, **Ekonomik İstikrar Politikalarına Genel Bir Bakış, Türkiye’de ve Dünyada Yaşanan Ekonomik İstikrar Bunalımı**, Ankara: Yurt Yayınevi, 1984, s.18.

¹¹ Aytaç Eker, Asuman Alyay ve Mustafa Sakal, **Maliye Politikası (Teori, İlkeler ve Yöntemler)**, Ankara: Takav Yayıncılık, 1994, s.64-65.

¹² İlker Parasız, **Kriz Ekonomisi**, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları, 1995, s.19.

2.3.2 Ortodoks İstikrar Politikası

IMF'nin de en çok başvurduğu Ortodoks istikrar programı, Monetarist ve Neoklasik sentezinden meydana gelen bir ekonomik modele dayanır¹³. Bu tür istikrar politikalarında nominal para arzının kontrolü ve kamu harcamalarında kısıntı büyük uygulama alanı bulmaktadır¹⁴. Ortodoks istikrar programında genellikle birkaç politika aracının kullanımı öngörülmektedir. Bunlar¹⁵:

- Para arzının kontrolü
- Kamu araçlarının azaltılması
- Döviz kurunun devalüasyonu
- Fiyatların serbest bırakılması
- Sübvansiyonların kaldırılması

Ortodoks istikrar politikalarının biri ödemeler dengesini düzeltmek diğeri de enflasyonu aşağılara çekmek gibi iki ana amacı bulunmaktadır¹⁶.

2.3.3 Heterodoks İstikrar Politikası

Heterodoks istikrar politikalarında ekonomide bazı geçici radikal kararlar alınır ve bu kararlara herkesin katılması sağlanmaya çalışılır. Söz konusu katılım sağlanması ile uygulamaya konulan istikrar önlemleri çerçevesinde ücret, faiz, döviz kuru gibi temel fiyatlar geçici bir süre için tamamen ya da kısmen dondurulur¹⁷.

Heterodoks istikrar programlarında temel amaç, hiperenflasyonu şok tedavi yöntemiyle kısa sürede kontrol altına almaktır. Bu doğrultuda, fiyat ve ücret

¹³ Serdar Şahinkaya, "İstikrar Programları Üzerine Bazı Gözlemler ve Yeni İktisat Politikası Yaklaşımı", **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**, Cilt.18, Ankara, s.19.

¹⁴ İlker Parasız, **Türkiye Ekonomisi 1923'den Günümüze İktisat Politikaları**, 1.Baskı, Bursa: Ezgi Yayınevi, 1998, s.198.

¹⁵ Parasız, **Kriz Ekonomisi**, s.29.

¹⁶ Korkut Boratav, "IMF'nin Reçeteleri ve İktisat Politikası Deneyleri", **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**, Sayı.209, İstanbul, 1979, s.16.

¹⁷ Parasız, **Türkiye Ekonomisi 1923'den Günümüze İktisat Politikaları**, s.198.

kontrolleriyle ekonomi düşük enflasyon dengesine getirilirken, diğer makro ekonomik politika önlemleri ile bu dengenin devamlı kılınması hedeflenir¹⁸.

Bu politikalarda kullanılan diğer araçlar sıkı maliye politikası ve sabit döviz kuru politikalarıdır. Çapa olarak nitelendirilen sabit döviz kuru politikası ile ulusal paranın yabancı paralar karşısında gelecekte uğrayacağı değer kayıplarına ilişkin beklentiler kırılmak istenir. Kısa vadede fiyat-ücret kontrolü ve sabit döviz kuru politikası ile iç fiyatların istikrara kavuşacağı, bunun sonucunda da vergi gelirlerinin artacağı umulmaktadır. Ayrıca, enflasyonun bu şekilde şok bir yöntemle düşürülmesi ile birlikte, vergi gelirlerinde görüleceği umulan artışın bütçe dengesinin sağlanması için kamu harcamalarının kısılması da bu istikrar politikasında önerilmektedir. Böylece, enflasyonun en önemli nedenlerinden birisini oluşturan kamu açıkları sıkı maliye politikası ile kapatılmaya çalışılır¹⁹.

IMF tarafından sağlanan finansman dışında IMF programlarının diğer bir önemli unsuru şartlılık kavramıdır. Şartlılık, IMF kaynaklarını kullanabilmek için bir ülke hükümetinin bazı politika tedbirlerini almak hususunda mutabakat vermesidir. Bu politika taahhütleri hükümet tarafından IMF'ye verilen niyet mektubunda yazılıdır. Şartlılık ilkesinin amacı dört şekilde açıklanabilir; Birincisi, kamuoyuna hükümetin politika niyetleri hakkında teminat verir. Örneğin, ücret artışları pazarlığı yapılırken işçiler söz verilen düşük enflasyonu hükümetin başaracağını bilmek durumundadırlar. Aynı şekilde elinde devlet kâğıdı tutanlar daha düşük faiz oranlarını kabul etmeden evvel enflasyonun düşüyor olduğunu bilmek isteyecektir. İkincisi, yabancı yatırımcı ve kreditora hükümetin politikalarının makro ekonomik istikrar getirebileceği yolunda teminat sağlar. Bu da düşük faiz oranında yabancı sermayenin ülkeye gelmesine yol açar. Üçüncüsü ise IMF'ye iyi ekonomik politikaların izlendiği yolunda teminat sağlar. Son olarak ise hükümete program koşulları yerine getirildiği sürece ilgili kullanımların yapılacağı hususunda teminat verir²⁰.

¹⁸ Oğuz Esen, “Yüksek Enflasyon ve Heterodoks İktisat Politikaları”, **İktisat Dergisi**, İstanbul: IFMC Yayınları, 1989, s.290.

¹⁹ Suat Oktar, “Hiperenflasyonu ve Heterodoks İstikrar Programları”, **Banka ve Ekonomik Yorumlar**, Yıl.31, Sayı.7, Temmuz 1994, s.39.

²⁰ <http://www.baskent.edu.tr/~gurayk/finpazcuma19.doc> (22 Ocak 2007), s.6.

2.4 Niyet Mektubu

IMF Niyet Mektubu üye ülkelerin IMF ana sözleşmesinin 5'nci maddesinin 3'ncü fıkrasına göre, ödemeler dengesi sorunlarının giderilmesine yardımcı olmak üzere Fon'un kaynaklarından geçici olarak yararlanabilmek amacıyla "diğer Fon üyesi ülkelerin paralarını aynı miktardaki kendi parası karşılığında Fon'dan satın almak" için IMF'ye verdikleri güvence metnidir. Bu metin "üye ülkenin Fon'un genel kaynaklarını kullanmasının IMF Anlaşma hükümleri ve bu hükümler uyarınca oluşturulan politikalar çerçevesinde" yürütüleceğine ilişkin verilen bir "yüklenim" belgesidir²¹.

Ülkelerin dış ödemelerini dengelemek ve sürdürülebilir ekonomik büyüme koşullarını sağlamak için bazı ekonomik uyum politikalarını uygulamaya koyması gerekebilir. Bu koşullar altında ödemeler dengesi problemlerinin çözümüne ve sürdürülebilir büyüme ile parasal ve finansal istikrarı tesis etmeye yönelik bir dizi hedef ve politikalar üye ülke hükümetleri tarafından IMF Başkanı'na hitaben yazılan Niyet Mektuplarında (Stand-by ve Ek Rezerv İmkânı düzenlemeleri için) belirtilir. Niyet Mektupları bir anlaşma metni ya da müeyyideler içeren bir sözleşme değildir. Dolayısıyla ülkeleri hukuki yükümlülük altına sokmamaktadır. Niyet Mektupları hükümetlerin izleyeceği politikaları IMF ile ilişkileri yürütmekten sorumlu yetkililer (genellikle bir Bakan ve Merkez Bankası Başkanı) aracılığıyla IMF İcra Direktörleri Kurulu'na ilettiği metinlerdir. Söz konusu politikalar adı geçen Kurulca değerlendirilerek IMF'nin mali desteği konusunda bir karar verilir²².

2.5 Stand-by Düzenlemesi

Stand-by Düzenlemesi, en sık kullanılan Fon mekanizmalardan biridir. Genellikle 1-3 yıllık bir süreyi kapsayan Stand-by düzenlemelerinde IMF kaynaklarının kullanımı belirli şartlara bağlanmıştır. Kredi kullanan ülke, IMF İcra Direktörleri Kurulu'na sunduğu Niyet Mektubunda ödemeler dengesi problemlerini makul bir süre içerisinde düzeltmeyi amaçlayan politikaları uygulayacağını taahhüt eder. Böylelikle, IMF kaynaklarını kullanan ülkelerin, ekonomilerindeki yapısal sorunları çözerek

²¹ KİGEM, **Yok Hükümünde Anlaşma: IMF Niyet Mektubu, Stand-by Düzenlemeleri**, İstanbul: Ekbil Matbaacılık, 2005, s.23.

²² http://www.hazine.gov.tr/imf_sss.htm#10 (07 Ocak 2007).

borçlarını ödeme kapasitelerini artırmalarının temin edilmesi amaçlanmaktadır. Stand-by Düzenlemeleri sadece gelişmekte olan ülkelerin kullandığı bir mekanizma olmayıp, birçok sanayileşmiş ülke de geçmişte bu mekanizma ile Fon kaynaklarından yararlanmıştır²³.

Stand-by Düzenlemesi “fon satın alma talebinin IMF Anlaşmasının hükümleri ve bu çerçevede oluşturulmuş politikalar ile tutarlı olup olmadığının belirlemesinin İncelenmesi”nden sonra IMF yetkili kurullarınca onaylama belgesidir. IMF Ana sözleşmesi gereği Niyet Mektupları ve Stand-by düzenlemeleri özel hukuk açısından değerlendirildiğinde, ülkeler tarafından düzenlenip IMF’ye sunulan Niyet Mektubu “icap”, niyet mektubunun IMF İcra Direktörleri Kurulu tarafından onaylanması ile varlık kazanan Stand-by (destekleme) Düzenlemesi “kabul” niteliğinde olup iki tarafın karşılıklı yazılı irade uyuşması ise uluslar arası sözleşmeyi oluşturmaktadır²⁴.

Bir ülkeye IMF tarafından “yeşil ışık” yakılabilmesi için ilgili ülkenin IMF tarafından oluşturulan standart IMF paketini hazırlayacağı “niyet mektubu” kanalıyla Fon’a vermesi ve burada taahhüt ettiği politikaları IMF denetiminde uygulaması gerekmektedir. Standart bir IMF paketinde ise genel çizgileriyle şunlar yer almaktadır²⁵:

- Dış açık veren ülke devalüasyon yapmalıdır.
- Anti enflasyonist politikalar bağlamında devlet harcamaları kısılmalı, yüksek faiz oranları uygulanmalı, reel ücretler düşürülmeli ve fiyat kontrolleri kaldırılmalıdır.
- İhracata dayalı büyüme stratejisi izlenmeli ve yabancı sermaye teşvik edilmelidir.

Bu son madde bilindiği gibi 1980 sonrasında az gelişmiş ülkelerin izlediği önemli bir sanayileşme stratejisi olarak ortaya çıkmıştır.

²³ http://www.hazine.gov.tr/imf_sss.htm#10 (07 Ocak 2007).

²⁴ KİGEM, s.24.

²⁵ Cheryl Payer, **The Debt Trap: IMF and The Third World**, Middlesex: Penguin Books, 1974, s.33.

2.6 IMF'ye Üyelik Kapsamında TCMB – Hazine Müsteşarlığı İlişkileri

IMF Ana Sözleşmesinin V.1 ve VIII.2 Maddeleri uyarınca Hazine Müsteşarlığı, IMF nezdinde mali ajan sıfatıyla ülkemizi temsil etmektedir. TCMB ise muhafaza kurumu (depozitör kuruluş) görevini yürütmektedir. Bu çerçevede; TCMB IMF'den kaynak kullanımı, kaynak kullanımlarının geri ödenmesi, faiz ve masraf ödemeleri gibi tüm mali işlemleri Hazine Müsteşarlığı ile birlikte yürütmektedir. İki kurum arasında Mayıs 2002 tarihinde imzalanan protokol ile iki kurum arasındaki ilişkilerin mali boyutu çizilmiştir²⁶.

2.7 Dünya Bankası ve İlişkilerimiz

Dünya Bankası denilince ilk akla gelen Uluslararası Yeniden Yapılandırma ve Kalkınma Bankası (IBRD) olmakla birlikte gerçekte bu deyim, Uluslararası Kalkınma Birliği (IDA), Uluslararası Finansman Kurumu (IFC), Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı (MIGA) ve Uluslararası Yatırım Anlaşmazlıklarının Çözüm Merkezi (ICSID)'nden oluşan 5 ayrı kurumu ifade eder²⁷. Dünya Bankası, IMF ile aynı tarihte kurulmuştur. Kuruluş amacı gelişmiş ülkelerin mali olanaklarını gelişme yolundaki ülkelere kanallize ederek dünya genelinde yaşam kalitesini arttırmak ve fakirliği azaltmak amacıyla gelişme yolundaki ülkelere proje ve program kredileri vermektir. 184 üyesi vardır²⁸.

Türkiye, Dünya Bankası'na 1947 yılında katılmıştır. Türkiye'nin Dünya Bankası'nda % 0.53 oyu gücü var. Türkiye'ye Dünya Bankası desteği, sahada olumlu sonuçlar vermiştir. Bu sonuçlar, diğer şeylerin yanı sıra, temel eğitimde elle tutulur gelişmeleri içerir. Dünya Bankası projeleri 1999 depremini müteakip fiziksel ve psikolojik rehabilitasyona da yardım etmiştir. Dünya Bankası destekli projeler aynı zamanda bankacılık sisteminin istikrarını güçlendirmeye, kamu sektörü yönetimine iyileşmeler getirmeye ve tarım politikalarını modernize etmeye yardım etmiştir. Ülkenin

²⁶ Orcan Çörtük, "Türkiye IMF İlişkileri ve İlişkilerin Hesap Bazında İşleyişi", Merkez Bankası Uzmanlık Yeterlik Tezi, 2006, s.88.

²⁷ Safiye Kaya, "Dünya Bankası ve Türkiye", Sayıştay Dergisi, Sayı: 46-47, <http://www.sayistay.gov.tr/yayin/dergi/icerik/der46-47m1.pdf> (18.10.2007), s.4.

²⁸ http://www.mahfiogilmez.nom.tr/kose_7.htm (18.10.2007).

doğal kaynaklarını daha etkin kullanmasına ve en yoksullar için sosyal refahın hedeflenmesini iyileştirmeye yardım etmiştir. Dünya Bankası, üyesi olan Türkiye'ye toplam 15.5 milyar Amerikan doları taahhüt tutarında 129 kredi sağlamıştır. Türkiye'de Dünya Bankası cari portföyü 24 aktif yatırım projesi ve iki hibeyi içerir. Kasım 2003'te Dünya Bankası 2004 ila 2006 arası dönemde Türkiye için yeni Ülke Destek Stratejisini (CAS) benimsemiştir. Hükümet ile yakın ortaklık ve sivil toplum grupları ile danışma halinde geliştirilen CAS, ülkeye Dünya Bankası yardımı için bir yol haritası işlevi görür. CAS Türkiye, ülkede krizlerin tekrar ortaya çıkma riskini azaltmayı ve AB üyeliği için hazırlanmanın birçok ekonomik zorlu görevini başarmada Türkiye'ye yardımı amaçlar²⁹.

²⁹<http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/ECAEXT/TURKEYINTURKISHEXTN/0,,menuPK:455749~pagePK:141132~piPK:141121~theSitePK:455688,00.html> (18.10.2007).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

2000'Lİ YILLARDA İSTİKRAR SAĞLAMA PROGRAMI, KASIM 2000 KRİZİ - ŞUBAT 2001 KRİZİ VE GÜÇLÜ EKONOMİYE GEÇİŞ

3.1 Şubat 2001 Krizi Öncesi Gelişmeler, 2000'li Yıllarda İstikrar Sağlama Programı

Türkiye 2000 yılına çok önemli ekonomik kararların alındığı bir ortamda girmiştir. 1999 yılı Haziran ayında IMF ile yapılan görüşmelerde, Yakın İzleme Anlaşması'nın programa bağlı ve mali finans destekli bir anlaşmaya dönüştürülmesi benimsenmiş ve 2000-2002 döneminde uygulanacak makroekonomik politikaların çerçevesi çizilmiştir. Hükümet, IMF'ye sunduğu ve kabul gördüğü 9 Aralık 1999 tarihli Niyet Mektubu sonrasında 1 Ocak 2000'den itibaren üç yıllık bir ekonomik süreci kapsayan maliye, para, kur ve gelir politikalarının yanı sıra yapısal değişimleri de içeren enflasyonu düşürme programını uygulamaya koymuştur³⁰.

Asıl iktisadi problemi üretememek ve kazanamamak olan Türkiye, 22 Aralık 1999 tarihinde IMF ile ana hatları Tablo 3'de görülmekte olan bir Stand-by düzenlemesine gitmiş ve yapılan anlaşma çerçevesinde süresi üç yılı kapsayan 4 milyar dolar tutarı oranında kredi öngören anlaşma imzalamıştır³¹.

Tablo 3
IMF ve Hükümetin Ortak Hedefleri (%)

	2000	2001	2002
IMF'den alınan kredi (Milyar \$)	1,5	1,5	1
Enflasyon (TÜFE)	25	12	7
Enflasyon (TEFE)	24	10	7,6
GSMH Büyüme Oranı	3,1	4,5	6,2
K. Borçlarının GSMH'ye oranı	58	56,5	54,75
Özelleştirme Geliri (Milyar \$)	4,0	2,0	1,5

Kaynak: Sabah Gazetesi, (4 Temmuz 1999).

³⁰ İlker Parasız, **Enflasyon-Kriz-Ayarlamalar**, Bursa: Ezgi Kitabevi, 2001, s.425.

³¹ Mehmet Karagül, "Ekonomik İstikrarsızlığın Ekonomik ve Ekonomik Olmayan Nedenler ile Çözüm Arayışları", **Yönetim ve Ekonomi**, Cilt.7, Sayı.1, Manisa: Celal Bayar Üniversitesi İİBF Yayınları, 2001.

Üç yıl sürdürülmesi konusunda görüş birliğine varılan bu anlaşmanın temel amaçları aşağıda sıralandığı gibidir³²:

- Enflasyonla mücadelede ciddi önlemlerin alınması, bu çerçevede tüketici enflasyonu, yapısal reformlarla desteklenen, birbirleriyle tutarlı, güçlü, itibarlı ve süreklilik arz eden maliye, gelir, para ve kur politikalarının eş güdümlü uygulanması
- Ekonominin büyüme potansiyelini artırmak
- Reel faiz oranlarını makul düzeylere düşürmek
- Ekonomideki kaynakların daha etkin ve adil dağılımını sağlamak
- Kamu açıklarının azaltılması
- Özelleştirmeye hız verilmesi
- Sosyal güvenlik reformunu gerçekleştirmek
- Kamu mali yönetiminde şeffaflığın sağlanması
- Vergi politikası ve idaresinde reform
- Bankacılık sisteminin güçlendirilmesi ve bu alanda düzenlemelere gidilmesidir.

Program temelde bir enflasyonu düşürme programı özelliğini taşımaktadır. Enflasyonu düşürme programının üç temel unsur üzerinde kurulduğu ifade edilmektedir. Bunlar:³³

- Sıkı bir maliye politikası uygulayarak faiz dışı fazlanın artırılması yapısal reformların gerçekleştirilmesi ve özelleştirilmenin hızlandırılması
- Enflasyon hedefi ile uyumlu gelirler politikası

³² Gazi Erçel, **2000 Yılı Enflasyonu Düşürme Programı: Kur ve Para Politikası Uygulaması**, Ankara: T.C. Merkez Bankası Yayınları, 1994, s.12.

³³ Fatma Doğruel, “Son Yirmi Yılda Türkiye’de İstikrar Programları Neden Başarısız?”, **İktisat Dergisi**, Sayı.405, İstanbul: IFMC Yayınları, 2001, s.20-21.

- Enflasyonun düşürülmesine odaklanmış kur ve sıkı para politikası uygulaması

Enflasyonun düşürülmesinin planlandığı bir istikrar programında gelirler politikasının, kamu sektörü fiyatlarının, özel sektörün ürettiği mal ve hizmetlerin fiyatlarının, döviz kurlarının, işçi ücretlerinin memur maaşlarının ve faizlerin artışlarının hedef alınan enflasyona göre ayarlanması gerekir³⁴.

Kamu kesimi temel fazlasını artırmak için kamunun faiz yükünün azaltılması gerekmektedir. Ayrıca bu amacı gerçekleştirmek için personel ve diğer cari harcamalarda kısıtlama yapılması kararlaştırılmıştır. Tüm bunlara ek olarak kapsamlı bir özelleştirme gerçekleştirilmesi ve dış borcu iç borç yerine ikame etme kararı alınmıştır³⁵. Program uygulanmaya başlandığında gerek maliye, gelirler ve para-kur politikaları alanlarında gerekse kamu açıkları ve enflasyondaki düşüşü kalıcı kılacak yapısal reformlar alanlarında önemli adımlar atılmış ve bu yöndeki taahhütler hükümet tarafından yerine getirilmiştir. Kamu açıkları ve kamu borç stokundaki yükselme eğilimi tersine çevrilmiş ve kamu finansman dengesinin sağlıklı sürdürülebilir bir yapıda gelişmesi yönünde önemli mesafe kat edilmiştir. Ancak, fiyat artışlarının önemli ölçüde yavaşlamış olmasına rağmen program hedeflerinin üzerinde kalması TL’de beklenenin üzerinde bir reel değerlemeye yol açmıştır³⁶.

İstikrar programının başarılı bir biçimde uygulanması yönünde gerekli olan kamu yönetiminin etkinliği ve şeffaflığını sağlayacak Kamu Yönetimi Reformu gerçekleştirilememiştir³⁷.

³⁴ F. Özatay, “2000-2002 Yıllarında Türkiye Ekonomisi: Sorunlar, Makro Ekonomik Politikalar ve Beklentiler”, **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**, Ocak 2000, s.22.

³⁵ Turan Yay, Gülsün Gürkan Yay ve Ensar Yılmaz, “Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Finansal Düzenlemeler”, **İstanbul Ticaret Odası**, No.47, 2001, s.43.

³⁶ Adil Temel, “Ekonomik Program Uygulamasının Değerlendirilmesi ve Makroekonomik Gelişmeler”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Yıl.7, Sayı.41, Ankara, 2001, s.560.

³⁷ Orhan Morgil, “Türkiye’de Ekonomik Kriz ve İstikrar Programları”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Yıl.7, Sayı.41, Ankara, 2001, s.613.

Tablo 3.1
2000 Yılı Türkiye Ekonomisi Hazine Faizleri ve TÜFE Gerçekleşmeleri

2000 Yılı (Aylar)	Hazine Borçlanma Vadesi (Gün)	Hazine Yıllık Bileşik Faiz Aylık (%)	TÜFE Yıl Sonu (%)
Ocak	331	36,4	68,9
Şubat	235	40,3	69,7
Mart	385	35,8	67,9
Nisan	341	33,5	63,8
Mayıs	317	36,5	62,7
Haziran	441	39,8	58,6
Temmuz	228	32,4	56,2
Ağustos	322	33,2	53,2
Eylül	532	33,6	49,0
Ekim	336	37,5	44,4
Kasım	242	38,6	43,8
Aralık			39,0

Kaynak: Mahfi Eğilmez, "Hazine İhaleleri"

http://www.mahfiegilmez.nom.tr/hazine_ihaleleri.xls (11 Ocak 2007).

Uygulamaya geçilmesiyle birlikte ekonomide çok kısa sürede bazı olumlu gelişmeler gözlenmiş olmasına rağmen, Kasım 2000 yılında Türk mali piyasalarında likidite sıkışıklığının neden olduğu döviz talebindeki hızlı artış, uluslararası piyasalardaki bozulma ve içerde yaşanan olumsuz etkilerden kaynaklanan bir kriz yaşanmıştır. Bu kriz ancak IMF kredisi ile önlenebilmiş fakat enflasyonu düşürme programı büyük bir yara almıştır. Şubat 2001 yılında ise, mali piyasalardaki güvenin kırılğan yapısı bir kez daha finansal krize yol açmış, bunun bir sonucu olarak 2000 Enflasyonu Düşürme Programı'nda öngörülen para ve kur politikaları terk edilerek 22 Şubat 2001 yılında dalgalı kur sistemine geçilmiş, böylelikle Enflasyonu Düşürme Programı da sona ermiştir³⁸.

3.1.1 Programın Sonuçları

Programın uygulamaya konulmasıyla birlikte ortaya çıkan zayıflıklar ve aksamalar programa duyulan güveni de azaltmıştır. Öncelikle programın uygulaması sonucu enflasyon hedeflerin üzerinde gerçekleşmiş (TÜFE % 39), yıl boyunca kurdaki artış ise % 20 olmuştur. Türk Lirası Aralık 1999'a göre Ocak 2001'de % 17 değerli hale

³⁸ Ercan Uygur, "Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri", **Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni**, 2001, <http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/krizdenkrize.pdf> (21 Nisan 2007), s.54-55.

gelmiş ve Türk lirasındaki değerlenmeyle birlikte ithalat % 23 artar iken, ihracattaki artış sadece % 2.2 olarak gerçekleşmiştir. İhracattaki olumsuz gelişmenin bir diğer nedeni de özellikle faizlerdeki hızlı düşüş tüketici kredilerini % 300 oranında artırmış ve bu durumun yarattığı talep patlaması da üretimin ihracat yerine iç tüketime yönelmesine neden olmuştur. Sonuçta 2000 yılı cari işlemler açığı 9.8 Milyar Dolar olarak gerçekleşirken, GSMH'nin % 5'i seviyesine ulaşmıştır³⁹. Giderek artan cari açıkların sürdürülebilmesi için dış kaynak girişi ön plana çıkmış ancak 2000 yılında doğrudan yatırım şeklindeki yabancı kaynak girişinin yetersiz oluşu dış borçlanmayı gündeme getirmiştir. Krize giden yolda dış borç verenlerin hem ülkenin makroekonomik dengelerine hem de borçlanmaya aracılık eden bankalara ilişkin bakış açıları da belirleyici olmuştur⁴⁰.

Programın neden başarısızlıkla sonuçlandığı konusunda taraflar (IMF, Koalisyon Hükümeti ve para otoriteleri) arasında yoğun tartışmalar yaşanmıştır. Hükümet üst ekonomi yönetiminde köklü değişikliğe giderken diğer bir yanda da IMF, Türkiye masası şefi Carlo Coterelli yerine Juha Kahkonen'i atamıştır. Bir yandan da Türkiye'de kimi ekonomist ve üniversite öğretim elemanlarının, IMF'nin desteğiyle hükümetin uygulamaya koyduğu "2000 Yılı Enflasyonla Mücadele ve İstikrar Programının" kısmen veya tamamen yanlış kurgulandığı yönündeki eleştirilere IMF kanadından da cevaplar gelmiştir. IMF söz konusu eleştirilere cevap mahiyetindeki açıklamalarında; Türk ekonomisinin 1998 ortalarından beri zaten bir bunalım içerisinde olduğunu, kamu açıklarının arttığını, iç faiz hadlerinin normalin üstüne çıktığını, kamu borçlarının GSMH'nin %43,5'inden 1998 sonlarına doğru %61'ine yükseldiğini ve uluslararası piyasalarla olan ilişkilerinde dengesizlikler yaşandığını iddia etmiştir. Söz konusu iddiada aynı zamanda hükümetin de programın uygulamalarına ilk başlarda olumlu bir destek verdiğini ancak daha sonraları iç ve dış alarm sinyallerini ve IMF uyarılarını yeterince dikkate almadığı dile getirildi. Ekonomi çevreleri de IMF'nin bu eleştirilerine paralel bir düşünceyle, programın başarısızlığını hükümetin IMF'ye verdiği taahhütleri yerine getirmekte gecikmesi ve özellikle bankacılık alanında yaşanan

³⁹ Nur Keyder, "Türkiye'de 2000-2001 Krizleri ve İstikrar Programları", *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, 2001, Sayı.183, s.38-39.

⁴⁰ Uygur, s.14.

yolsuzlukların su yüzüne çıkmasıyla yaşanan panik sonucunda yabancı paranın Türkiye’den kaçmasına bağlamaktadır⁴¹.

Diğer tarafta IMF kanadının en fazla yakındığı durum ise hükümetin bankacılık, elektrik, tütün, vergi, özelleştirme başta olmak üzere programı destekleyeceği benzeri yasal düzenlemelerde yeterli çabayı göstermemesidir. IMF, sadece öneri ve destek bazında bu süreçte yer aldığını ileri sürmüştür⁴².

2000 yılında uygulamaya konan programın en önemli eksiği, döviz kurları ve ücretleri kontrol altında tutarak tek hedefin enflasyonu düşürmeye odaklanmasıydı. Program enflasyonun kontrolünde arzın artmasına değil, talebin kısılmasına öncelik veren bir programdı⁴³. Genel olarak, hükümetin uygulamalarıyla enflasyonun zamanla düşeceğine ve ekonominin daha iyiye gidileceğine toplumun tüm kesimlerini inandırabildiği ve program uygulamasında da taviz vermekten kaçınacağı, böylece programın temel hedeflerine ulaşılabilme şansının artacağı kanısı hâkim olmuştur⁴⁴.

2000 yılı istikrar programının başarısız olma nedenlerini şöyle sıralayabiliriz⁴⁵:

- Birinci neden döviz kurunun çıpa alınması sonucu dış ticaret ve cari açıkların büyümesi ve döviz üzerine baskı oluşturmastır. Ayrıca dünya petrol fiyatlarındaki artışlar da bu baskıyı yoğunlaştırmıştır. Cari ve dış ticaret açıkları büyürse bunları kapatmak için döviz gereksinimi ortaya çıkar. Bu da yeni dış borçlanmayı ya da döviz rezervlerine baskıyı ortaya çıkarır. Dış borçlanma bulunamaz ve belli bir süre sonra döviz rezervleri de tükenirse döviz dar boğazı ve döviz krizi patlar. Türkiye 2000 yılında dış açık finansmanını kısa vadeli sermaye hareketleriyle finanse etti. Bu sermaye Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinde ülkeyi büyük ölçüde terk ederek devalüasyon ve ardından tekrar enflasyonun yükselmesine yol açtı.

⁴¹ Osman Ulagay, **Küreselleşme Korkusu**, 1. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları, 2001, s.8.

⁴² Carlo Cottarelli, “Turkey Always had Control of its Economy”, **Financial Times**, (5 Mayıs 2001).

⁴³ Özer Ertuna, “Ekonomik İstikrar Programı ve Borçlanma Stratejisi”, **Muhasebe Finansman Dergisi**, Sayı.10, (Nisan 2001), s.12.

⁴⁴ Asaf Savaş Akat, “Kahrolsun IMF”, Konya Sanayi Odası Yayın Organı, **Lonca Dergisi**, Sayı.2, 2000, s.12-13.

⁴⁵ Erol İyibozkurt, “Türkiye’nin Ekonomik Krizi ve Çözüm”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Yıl.7, Sayı.41, Ankara, 2001, s.290.

- İkinci neden istikrar programının enflasyonu düşürme konusunda ihtiraslı bir şekilde hazırlanmasıdır. Programın enflasyon hedefleri 2000 yılı için %25, 2001 yılı için %12 ve 2002 yılında tek haneli rakamlardan oluşuyordu. Bu durum 1999 yılındaki %64,9'luk enflasyonun kısa bir sürede büyük ölçüde düşürülmeye çalışılmasıdır. Bu çalışmalar ekonomideki harcamaların kısılmasına ve talebin azalmasına yol açmıştır. Bunun sonucunda ekonomide durgunluk eğilimleri artmış ve durgunluk içinde enflasyon belirtilerinin çoğaldığı görülmüştür.

- Üçüncü olarak kamu kesimi finans dengesinde şok etkisi oluşturacak büyük ölçüde kaynak oluşturma çabasıdır. 2000 yılında kamu kesimi borçlanma gereği GSMH'nin %11'i iken 2001 yılında bunu %3,5'a çekmek düşünülmekteydi. Hükümet bu amaca ulaşmak için IMF'ye verdiği ek niyet mektubunda deprem vergilerini sürdürme, motorlu taşıt vergilerini arttırma, yeniden değerlendirme oranlarını yükseltme gibi düzenlemeler yapmıştı. Bunlar kaynak oluşturma bakımından yetersizdi. Ayrıca özelleştirmeler için belirlenen 7,1 Milyar Dolarlık hedef de geçmişteki özelleştirme uygulamalarıyla karşılaştırılınca gerçekçi değildi.

Enflasyonu düşürme programının uygulanmaya başlanması ile birlikte Hazine'nin iç borçlanma faizlerini düşürmesiyle banka faizleri de düşmüş, bu ise tüketici ve konut kredilerinde dolayısıyla da tüketim harcamalarında bir artışı beraberinde getirmiştir. Ancak, aktarma mekanizması sanayi kesiminde kredi sağlamada başarılı olamamıştır⁴⁶.

Gelişmekte olan ülkelerde enflasyonu düşürmek amacıyla döviz kuru sabit tutulduğu zaman, yurtdışı fiyatlarının değişmediği varsayımı altında ithalat fiyatları değişmemektedir. Buna bağlı olarak tüketici fiyat endekslerine giren bazı malların fiyatlarının artmamasından ötürü enflasyon düşmeye başlar. Ne var ki döviz kuru politikası çok önemli bir araç olmakla birlikte ancak enflasyonu düşürmede tek başına etkili bir araç olmamaktadır⁴⁷.

⁴⁶ M. Tuba Ongun, "İstikrar Arayışından Krize Bir Değerlendirme", **Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt.3, Sayı.2, 2001, s.4.

⁴⁷ R. Dornbusch ve S. Fischer, **Makroekonomi**, S. Ak ve Diğerleri (çev.) İstanbul: Mc Graw Hill-Akademi Yayın, Mart 1998, s.68.

Döviz kurunun Türkiye'yi istikrara taşıyacak bir araç olup olmadığını sorgulamakta fayda vardır. Döviz halen Türkiye Ekonomisi için en kıt kaynaklardan biridir. Bunun nedeni Türkiye Ekonomisinin ihracat ve yabancı sermayeyi çekme yeteneğinin sınırlı olmasıdır. Dolayısıyla istikrar programının Türkiye ekonomisinin en zayıf ekonomik halkalarından biri olan dövizle bağlanmasıyla daha ilk baştan başarısızlığın tohumlarının atıldığı söylenebilir. İstikrar programının daha ilk başlarında enflasyon hedefinden sapmalar başlamış ve yılsonu için öngörülen % 25'lik enflasyon haddi Eylül ayı sonu itibarıyla ulaşılan % 27'lik oran ile aşılmış ve böylece programın yeniden şekillendirilme gereği ortaya çıkmıştır⁴⁸.

Programın ilk sonuçlarına baktığımızda Şubat 2001'de patlak veren ekonomik krizin IMF'den alınan krediler, turizm sektöründe yaşanan yaz sezonu hareketliliği ve yaz mevsiminde yaşanan tarımsal ürün bolluğu, krizin etkilerini hafifletmiş gözükmektedir. Ancak hükümetin sözünü ettiği reformların ve istikrar hedeflerinin gerçekleşme olasılığının akıbetinin de önceki programa benzemeyeceği konusunda şimdiden bir şey söylemek pek mümkün değildir. Eğer gerçekten de ülkenin tüm birimleri elbirliği ve eşit yük dağılımı çerçevesinde hareket edebilirlerse bu söz konusu hedeflerin başarılması hayal olmayacaktır. Devletin, Bankacılık Denetleme ve Düzenleme Kurulu gibi “regülatör” kurumları aktif bir şekilde harekete geçirmesinin bu alanda atılmış önemli bir adımdır⁴⁹.

Türkiye'nin ekonomik istikrarı sağlamak için iyi düzenlemiş ve güçlü bir finansal sektöre ihtiyacı bulunmaktadır. Bu amaca yönelik güçlü finansal sistem için gereken yapısal değişiklikleri gerçekleştirmelidir. Sağlıklı kurumları desteklemeli, sisteme zarar veren kurumlara zamanında müdahale etmelidir⁵⁰. Türkiye'de uygulanacak olan istikrar programlarının ülkedeki tüm sosyal kesimlerin desteği alınması ve kamuoyunun bu programlara güven duymasının sağlanması da şarttır. Bu

⁴⁸ Ahmet Şahinöz, “Ekonomik İstikrar Programı ve Kriz”, **Borsavizyon**, Sayı.49, (Mayıs-Haziran 2001), s.8.

⁴⁹ Jean-Marie Guehenno, “Globalization and The International System”, **Jumal of Democracy**, Vol.10, Washington DC: John Hopkins University Press, 1999, s.24.

⁵⁰ Gülsün Gürkan Yay, “1990'lı Yıllardaki Finansal Krizler ve Türkiye Krizi”, **Yeni Türkiye Dergisi** Ekonomik Kriz Özel Sayısı II, Yıl.7, Sayı.42, Ankara, (Kasım-Aralık 2002), s.1247.

programlar şeffaf olmalı ve kamuoyuna açıklanmalıdır. Ayrıca bankacılık sektöründeki asimetrik bilgi ve ahlaki risk problemlerini giderecek tedbirler alınmalıdır⁵¹.

3.2 Şubat 2001 Krizinin Öncü Göstergesi: Kasım 2000 Krizi

Finansal krizler teoride iki farklı nitelikte olabilir. Birincisi spekülasyon amaçlı ataklar, ikincisi ise piyasanın likidite ihtiyacından doğan atakların yarattığı döviz talebi genişlemesiyle oluşan finansal krizlerdir. Türkiye ekonomisinde 22 Kasım – 5 Aralık 2000 tarihleri arasında yaşanan finansal krizin ikinci türden bir kriz olduğu söylenebilir⁵². Kasım 2000’de özellikle finans kesiminden gelen kriz haberleri programda tehlike sinyalleri vermeye başlamıştı. Kasım krizini tetikleyen sebeplerin başlıcaları⁵³:

- TCMB’nin bankacılık sektöründen gelen aşırı likidite talebi karşısında ikilem içinde kalması,
- İç varlıkların artırılması, yabancı portföy yatırımcılarının bunu fırsat bilerek ellerindeki tahvil ve pay senetlerini satıp dövize dönüştürmesine sebep olmuştur. Nitekim faize esnek döviz talebinin artması sonucu Merkez Bankası iç varlıklarını artırarak karşılık vermeye çalışmıştır. Ancak, bu durum Merkez Bankası rezervlerinin erimesine yol açmıştır. Yani likidite sorunu ile karşı karşıya kalınmıştır.
- Bankalar arası piyasada, piyasa yapıcı bankaların gerekli likiditeyi sağlamamaları da krizi tetiklemiştir.
- Ekonomide; spekülasyona açık, hassas dengelerin olumsuz sinyallere istikrarı bozucu yönde tepki göstermesi eğiliminin ağırlıkta olması da Kasım krizinin patlak vermesinde rol oynamıştır.

⁵¹ Ömer Faruk Çolak, Hakan N. Ardor ve Mengü Tunçay, “Finansal Kriz ve Bankalar: Türkiye’de 2000 ve 2001 Krizleri Örneği”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Ekonomik Kriz Özel Sayısı I, Yıl.7, Sayı.41, Ankara, (Eylül-Ekim 2001), s.710.

⁵² H. Tunç, “Finansal Kriz ve Türkiye Ekonomisi”, **İSO Dergisi**, Sayı.421, 2001, s.20.

⁵³ Taner Berksoy, “İstikrar Programının İlk Yedi Ayı”, **İktisat Dergisi**, Sayı.405, İstanbul: IFMC Yayını, 2001, s.3-4.

- 17 Ağustos ve 12 Kasım 1999 depremlerinin ekonomide oluşturduğu tahribatın boyutlarının ekonomik yapıya yansımalarının bu döneme denk gelmesi de krizin ortaya çıkmasında rol oynamıştır.

Kasım 2000 krizi sonrasında iki temel sorun ortaya çıkmıştır. Bunlardan birincisi, krizle birlikte faiz oranları ve kur artışı hızı hedefi arasında önemli bir uyumsuzluğun oluşmasıdır. İkincisi ise krizin başta kamu bankaları olmak üzere bankacılık sisteminin mali yapısında oluşturduğu hasarın sistemin kırılganlığını arttırmasıdır.

22 Kasım'da kendini göstermeye başlayan krizin etkilerinden biri döviz talebinde artış ve bunun yarattığı TL talebi artışı olmuştur. Açık pozisyonları giderek artan bankalar yılbaşı yaklaşırken bunu kapatabilmek için döviz taleplerini, döviz satın alabilmek için ise TL talebini arttırdılar⁵⁴. Bu likidite sıkışıklığının oluşmasındaki temel etken yıl sonu açık pozisyonlarını kapatmaya çalışan bankaların ek likidite talebidir. Likidite talebi dövizle olan bir talep durumundadır. Dolayısıyla döviz talebi çok yüksek boyutlara yükselmiştir. Aynı zamanda kur politikasının uygulanabilirliğine olan güven kaybı nedeniyle spekülasyonlar artmıştır⁵⁵. Kasım 2000'de dövizle olan spekülasyon saldırı nedeniyle yaşanan finansal kriz sonrasında TCMB programda ilan edilen döviz kuru oranını çok yüksek bir maliyetle savunabilmiştir. Fakat daha sonra ortaya çıkabilecek benzer bir saldırıyı karşılama gücünü büyük ölçüde kaybetmiştir. Nitekim bu saldırı Şubat 2001'de gerçekleşmiştir⁵⁶.

Kasım 2000 krizinin temelinde finansal piyasalardan ani ve büyük miktarda sermaye çıkışları bulunmaktadır. Bu durum para krizi yaratmış ve para piyasalarında başlayan panik menkul kıymetler borsasına da yansımıştır. Borsa endeksi çok kısa süre içinde % 50'ye yakın değer kaybına uğramıştır⁵⁷.

⁵⁴ Gülten Kazgan, **Tazminatın 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, 1. Baskı, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2000, s.454.

⁵⁵ Fami Şamiloğlu, **Küreselleşme Sürecinde Türkiye'nin Finansal Kaynak Sorunu**, Ankara: Gazi Kitabevi, 2002, s.59.

⁵⁶ Uygur, s.55.

⁵⁷ Zafer Tunca ve Gökhan Karabulut, "Küreselleşme Kriz ve Türkiye", **Yeni Türkiye Dergisi** Ekonomik Kriz Özel Sayısı II, Yıl.7, Sayı.42, Ankara, Kasım-Aralık, 2001, s.934-935.

Türkiye’deki bankacılık krizi, orta büyüklükteki bankaların faiz oranının düşmeye devam edeceğini tahmin ederek yüksek düzeyde kaldıraç pozisyonu almalarından kaynaklanmıştır⁵⁸. Türkiye’de bankalar uzun zamandır girişimcilere fon arz etmek olan asli fonksiyonlarını terk etmişler ve yüksek faizle devlete finansman sağlayan kurumlar haline gelmiştir. Böylece ticari bankaların portföyünün büyük bir kısmı kamu kâğıtlarından oluşmuştur. Bankalar uzun süre bu yolla kolay, güvenli, yüksek faiz kazançları elde etmiştir⁵⁹. Kamu kesimi borçlanma gereksiniminin yüksek olması bu araçların yanında, kamu kesimi bankacılık sektöründen kaynak edinebilmek için munzam karşılıklar politikasının da kullanılmasına neden olmuştur. Bunun için izlenen yol, dönemsel olarak oranlar farklılaşsa da umumi disponibilitenin devlet iç borçlanma senetleri olarak tutulması zorunluluğunun getirilmesi şeklinde olmuştur. Uygulanan karşılıklar politikası, kısa vadeli sermaye hareketlerinin de yardımıyla bankacılık sektöründe, bilançoların yabancı para cinsinden pasiflerin ağırlığının artmasına neden olmuş, bu da doğal olarak sistemin yüklendiği döviz kuru riskini arttıran bir unsur olmuştur⁶⁰.

Kasım ayının ikinci yarısında kısa vadeli faizlerde yaşanan sıçrama ile eşanlı olarak tahvil-bono ve hisse senedi fiyatları keskin bir biçimde düşmüştür. Yabancı yatırımcıların ülkeyi terk etme eğilimleri piyasada bir döviz darboğazına yol açmış ve bunun sonucunda Merkez Bankası 6 Milyar Dolar civarında döviz satışında bulunmak zorunda bırakılmış ve döviz rezervleri bu nedenlerle azalmıştır. Mali kesimin içinde bulunduğu durum dış borçlanma imkânlarındaki daralma, hızla yükselen faizler, kamunun iç borçlarını çevirebilme kabiliyetini önemli ölçüde daraltmıştır. Bu durumla karşılaşan ekonomi yönetimlerinin önünde üç seçenek vardır⁶¹:

1. Borcu para basarak ödemek: Böyle bir yola sapmak veya sapılıyormuş gibi gözükmek. Türkiye’nin şartlarında hiper enflasyon tehlikesini yaratır ve ülkeyi daha da büyük bir felakete götürme ihtimalini doğurur.

⁵⁸ B. Eichengreen, Crisis Prevention and Management: Any New Lessons From Argentina and Turkey?, Background Paper for the World Bank’s Global Development Finance, 2002, s.8.

⁵⁹ Osman Demir, “2000 Yılı Sonunda Yaşanan Finansal Kriz ve Uygulanan İstikrar Programı Üzerine Düşünceler”, **İşletme ve Finans Dergisi**, Yıl.16, Sayı.84, (Temmuz 2001), s.61-62.

⁶⁰ Ömer Faruk Çolak ve Şenol Altan, “Toplam Etkinlik Ölçümü: Türkiye’deki Özel ve Kamu Bankaları İçin Bir Uygulama”, **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**, Yıl.17, Sayı.196, 2002, s.49.

⁶¹ Hazine Müsteşarlığı, “Türkiye’nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Hedefler Politikalar ve Uygulamalar”, Mayıs 2001, s.13-15.

2. Borcu ödememek veya tek yönlü kararlarla yeniden yapılandırmaya çalışmak: Bunu denemek devletin gerek iç gerekse dış piyasalardan itibar kaybı nedeniyle uzun süre dışlanması ve Türkiye’de ekonomi yönetimine zaten çok sarsılmış olan güvenin tamamen ortadan kalkmasına yol açabilir. Böyle bir yola sapmak son derece tehlikeli ve sarsıcıdır.

3. Türkiye’nin şartları göz önünde tutulduğunda en iyi seçenek çok güçlü bir ekonomik reform programını hazırlayıp bu programa uygun şartlarla resmi kanallardan yeterli dış finansman sağlamaktır. Böyle bir program mutlaka önemli bir faiz dışı bütçe fazlasını içermek zorundadır. Ayrıca ekonomide borç-faiz-büyüme dinamiğini olumlu yöne dönüştürmek için çok ciddi verimliliği, yönetim anlayışını ve dolayısıyla büyüme hızını düzeltecek yapısal reformların gerçekleştirilmesi böyle bir stratejinin diğer bir boyutudur. Resmi kanallardan sağlanabilecek dış kaynak ekonominin çökmesini önleyip reel sektörün nefes alabilmesi için bir “köprü kredi” olarak kabul edilmeli ve kazanılan imkânlarla yapısal reformların hızla uygulanması sağlanmalıdır.

Uluslararası kuruluşların mali desteği ve uygulanmakta olan programın güçlendirilmesinin etkisiyle mali piyasalardaki tedirginlik kısmen giderilmiş, kısa vadeli günlük çözümler üretilmiş ve krizin derinleşmesi bu sayede önlenmiştir⁶².

Kasım 2000’de yaşanan kriz bir likidite krizi olmakla birlikte, 1999 ve 2000 yıllarında bankacılık sektöründe yaşananlar dikkate alındığında bu kriz bankacılık krizi olarak adlandırılabilir⁶³.

3.3 Şubat 2001 Krizi

Kasım 2000’de yaşanan kriz yüksek faiz hadleri, önemli döviz rezervi kayıpları 7.5 Milyar Dolar büyüklüğündeki ek IMF kredisi ile atlatıldı derken üç ay sonra Şubat 2001’de Milli Güvenlik Kurulu Toplantısında yapılan görüşmeler sırasında yaşanan bir siyasi uyuşmazlığın toplantıda çözüm şekli aranmadan kamuoyuna yansımalarıyla bir

⁶² Süreyya Serdengeçti, “Türkiye Enflasyonu Yenmek Zorunda”, **İSO Dergisi**, Sayı.421, 2001, s.14.

⁶³ M. Günel, “Kasım 2001 Krizine Teorik Yaklaşım: Para Arzının İçselliği ve Minsky’nin Finansal İstikrarsızlık Hipotezi”, **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**, 2001, s.50.

siyasi istikrarsızlık havası yaratılmış ve ikinci bir spekülâtif saldırı başlamıştır⁶⁴. 19 Şubat 2001’de Başbakan ve Cumhurbaşkanı arasındaki siyasi tartışma ile Kasım 2000 krizi nedeniyle zaten hassas olan piyasalar altüst olarak döviz krizi başlamıştır. Kasım 2000 krizinde TL pozisyonlarını koruyan insanların da Şubat 2001’de dövize hücum etmeleri sonucu döviz kuru üzerindeki baskı artmış, Merkez Bankası krizi izleyen iki gün boyunca rezervlerini eritmek pahasına piyasaya müdahale etmiş ancak 22 Şubat 2001 tarihinde döviz kuru çıpasını yürürlükten kaldırıp, dalgalı kura geçildiğini ilan etmek zorunda kalmıştır. 16 Şubat 2001’de 27 Milyar 943 Milyon Dolar olan döviz rezervleri 19 Şubat 2001 tarihiyle 22 Milyar 581 Milyon Dolara inmiştir. Merkez Bankası 17 ve 18 Şubat 2001 tarihlerinin tatil olması dikkate alındığında bir gün içinde 5 Milyar Doların üzerinde döviz rezervi kaybetmiştir. Dalgalı kura geçiş kararından sonra 1 ABD Doları = 688.000 TL kurundan 962.000 TL kuruna yükselmiştir. Artan faiz talebi yüksek faiz silahıyla durdurulmak istenince gecelik İnterbank faiz oranları en yüksek % 50’den % 6200’e çıkmış daha sonra hızlı bir biçimde düşerek Şubat 2001 ayı sonunda % 103’lere inmiştir⁶⁵.

2001 krizinin çıkmasına bankacılık sektörünün kırılganlığı ve bu kırılganlığı ortaya çıkaran tetikleyici faktörler yol açmıştır. Bankacılık sektörünün kırılganlığının ve tetikleyici faktörlerin olmaması durumunda yüksek cari işlemler açığının ve Lira’nın reel olarak aşırı değerlendirilmesinin 2000 - 2001 yılı krizlerinin oluşması için yeterli neden oluşturmaz. Kriz öncesi dönemde bankacılık sektöründe para ve vade uyumsuzluklarındaki ve takipteki alacaklardaki artış risk birikimine yol açarak sermaye çıkışı durumunda sistemi son derece savunmasız hale getirmiştir⁶⁶. Sistemden 20 bankanın çıkarılması ile bankacılık sektörünün temel fonksiyonlarını yerine getireceği güven ortamı sarsılmış, reel kredi miktarı önemli boyutta azalmış ve reel kesimin finansman ihtiyacı karşılanamaz olmuştur. İşletmelerin kredi maliyetleri artmış, zamanından önce çağırılan banka kredileri problemsiz kuruluşları da zora sokmuştur.

⁶⁴ Uygur, s.19.

⁶⁵ Bülent Güloğlu, “İstikrar Programından İstikrarsızlığa: Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Yıl.7, Sayı.41, Ankara, 2001, s.527.

⁶⁶ F. Özatay ve G. Sak, “Banking Sector Fragility and Turkey’s 2000-2001 Financial Crisis”, **Brokings Trade Forum 2002**, Broking Institution Press, 2002, s.25.

Yükselen faizler finansman maliyetlerini çok pahalılaştırmıştır. Döviz kurunun serbest dalgalanmaya bırakılmasıyla kur riski ve belirsizlik artmıştır⁶⁷.

Kasım 2000 krizi sonrasında Şubat 2001 krizine kadar geçen dönemde enflasyonu düşürme amacı doğrultusunda kamu kesimi ve konsolide bütçe temel fazlasının elde edilmesi amacıyla daraltıcı maliye/bütçe politikaları sıkı döviz taahhüdüne dayalı para politikası ve buna uygun gelirler politikası sürdürülmüştür. Ayrıca yeni düzenlemeler yapılarak özelleştirmeler hızlandırılmaya çalışılmıştır. 2001 yılı için GSMH artışı % 4.5 GSMH deflatörü % 18 yıl sonu itibariyle TEFE % 10, TÜFE % 12, yıllık ortalama Dolar kuru 715 bin TL, cari işlemlerin GSMH'ye oranı ise % 3.1 olarak belirlenmiştir. Maliye/bütçe politikaların daraltıcı yönünün açıkça gözlendiği yaklaşık 48.4 Katrilyon TL olarak belirlenen ve GSMH'ye oranı % 20.7 olarak öngörülmüştür. Faiz dışı fazlanın yüksek tutulması nedeniyle reel harcamaların düşük düzeyde belirlendiği 2001 yılı bütçesinde faiz ödemeleri bir başka çapa olmuştur. Bütçenin finansmanı ise 43.1 Katrilyon TL tutarındaki kısmi vergi ve özelleştirmeden elde edilecek gelirle 4.8 Katrilyon TL'lik kısmi iç borçlanmasıyla 0.4 Katrilyon TL'lik kısmının da dış borçlanmayla sağlanacağı belirtilmiştir⁶⁸.

Şubat 2001'de mali piyasalardaki güvenin kırılma yapısı bir kez daha finansal krize yol açmış, bunun bir sonucu olarak 2000 Enflasyonu Düşürme Programı'nda öngörülen para ve kur politikaları terk edilerek 22 Şubat 2001'de dalgalı kur sistemine geçilmiş, böylelikle Enflasyonu Düşürme Programı da sona ermiştir⁶⁹. Kur artış oranlarının daha önceden açıklandığı sabit kur veya benzeri kur politikası uygulayan ülke deneyimlerinde de gözlendiği gibi kurun dalgalanmaya bırakılmasıyla birlikte serbest piyasa döviz kuru oranları beklenildiği üzere, hızlı bir şekilde yükselmiş ve kurlarda yukarıya doğru önemli ölçüde dalgalanma gözlenmiştir⁷⁰.

Bu krizde dövize saldırı yalnız yabancılardan gelmiyor, içeriden de dövize karşı yoğun bir talep sürüyordu. Bu krizde de TCMB'nin rezervleri bir haftalık sürede

⁶⁷ M. Necat Çolak, **Türkiye Ekonomisinde Krizlerin Reel Sektöre Etkileri 1999-2002, Kriz ve IMF Politikaları**, İstanbul: Aklim Yayınları, 2002, s.237-238.

⁶⁸ M. Sönmez, **İşte Eseriniz: 100 Göstergede Kuruluştan Çöküşe Türkiye Ekonomisi**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, s.18.

⁶⁹ DPT, "Katılım Öncesi Ekonomik Program", 2001, s.13.

⁷⁰ Süreyya Serdengeçti, "2001 Yılı Para Politikası Raporu", TCMB, 2001, s.11.

ilk krizdekine yakın bir kayba uğradı. Diğer yandan Türk parasına saldırı daha önce görülmedik bir düzeye ulaştı. Gecelik faiz % 6000'in üstüne çıktı. Fakat jet hızındaki yükselişine rağmen döviz üzerindeki baskı gerilemedi. TCMB 21 Şubat gecesi döviz kurlarının dalgalanmaya bırakıldığını açıkladı. Doların paritesi 680 bin Lira iken çok geçmeden 1 Milyon Lira sınırına dayandı. Yangın yerine dönen mali piyasaları sakinleştirmek, kamu sektörünü de özel sektörü de ayakta tutabilmek açısından çok hayati bir konu niteliği kazanmıştır. Dolayısıyla enflasyonla mücadele konusu daha alt sıralarda bir yere düşmüştür. Yapısal önlemler de enflasyonla mücadeleye kıyasla daha öncelikli bir konu haline geçmiştir. Çünkü fiziksel ve kurumsal alt yapı sorunları daha fazla sürüncemede bırakıldığı takdirde bunalımların kıskaçından kurtulamayacağımız anlaşılmıştır. Öncelikle yetersizliklere ve yolsuzluklara konu olan bankacılık sisteminin sağlıklı bir yapıya kavuşturulması için doğru yönde hızla adımların atılması gerekmekte idi. Yeni çıkış yolları ne olursa olsun bu sorunları çözüme kavuşturmadan düzlüğe geçiş şansımız kalmamıştır. Kısa vadeli önlemler arasında iç ve dış borçlarımızı sürdürülebilir bir duruma getirmek, yeni programın önemli ve öncelikli bir parçası idi. Dalgalanmaya geçişin ardından döviz kurlarının ve faiz hadlerinin hızla yükselişinin yanı sıra yeni borçlanma ihtiyacının ortaya çıkışı, borç yönetimindeki düzenlemeleri ön plana taşımıştır. Bir yandan uluslararası mali kuruluşlardan dış kaynak arayışlarımızı sürdürürken, diğer yandan iç kaynaklara daha fazla yönelerek uygun koşullarda yeni borçlanma olanakları sağlamak gerekmekteydi. Başka bir deyişle, borcumuzu borçla ödeyebilmek için açık kapıları hazırlıklı şekilde yoklama zorunluluğumuz vardı. Onun da ötesinde borçlarımızın vade yapısını değiştirerek, daha doğrusu ağırlıkları kısa vadeden uzun vadeye kaydırarak periyodik ödeme yükünü hafifletecek önlemler dizisi geliştirilmeliydi⁷¹.

Burada IMF'nin kredibilitesi konusu da kamuoyunda tartışmaya açıldı. Zaten son yıllarda dünyada birbiri arkasına çıkan krizlerde hep bu kredibilite konusu gündeme gelmişti. Bu tartışmalar sırasında IMF'nin Türkiye'ye yanlış politikalar önerdiği ve kendi hatalarının faturasının Türk halkı tarafından ödendiği tartışıldı. Burada IMF savunulması yapılmayacaktır ancak Programda Türkiye'nin zamanında yerine

⁷¹ Rıza Kandiller, "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ve Ötesi", **Dış Ticaret Dergisi**, Yıl.6, Sayı.22, 2001, s.1.

getirmediği noktaları da göz önüne almak gerekir. Programın bütünlüğü dikkate alınmadan bazı hükümleri yerine getirip bazı hükümleri yerine getirmede ayak sürüme, Programın başarısızlığını getirmektedir. Özelleştirme ve bankacılık reformunda atılacak adımlar hem iç piyasaya, hem de dış piyasalara güven verirdi. Ayrıca IMF tarafından döviz çapası uygulamasından çıkılması gerektiğinin Kasım 2000 krizi sonrası en azından ima edildiği fakat Türkiye'nin o zaman bu programdan çıkma riskini göze alamadığı da anlaşılıyor. Kasım 2000'de Programdan çıkılsa idi bu günkü kadar tahrip edici sonuçlarla karşılaşmayacaktık. IMF, Türk mali sisteminin bankacılıkla ilgili bölümündeki sorunların ciddiyetini tam olarak anlayamadı. Radikal önlemler bu sistemde çöküntü ve paniği hızlandırdı. Gerek Kasım'daki gerekse Şubat'taki krizlerde, Merkez Bankası'nın elini kolunu bağlı tutarak krizin büyümesine yol açtı⁷².

Kasım ve Şubat aylarında mali piyasalarda yaşanan finansman krizi kısa sürede reel sektöre yayılmış ve tam anlamıyla ekonomik krize dönüşmüştür. Kriz, kısa bir süre etkisini göstererek ekonomik göstergeleri ve reel sektörü altüst etmiştir. Krizin kısa vadede etkileri şunlardır⁷³:

- Kasım ve Şubat krizleri her finansal krizde olduğu gibi reel ekonomi üzerinde önemli daraltıcı etki yapmıştır. Çünkü iç ve dış finansman olanakları önemli ölçüde azalmıştır. Dış ve iç kredi çöküntüsü vadesinden önce geri çağrılan kredilerin de etkisiyle şirket kredilerini tüketici kredilerinden daha fazla düşürmüştür. Finansman olanaklarının çöküntü ölçüsünde azalması, çok yüksek kredi oranları ile yansımaları bulmuş ve kredi talebini de çöktürmüştür. Tüm bunların etkisiyle bir iç talep çöküntüsü yaşanırken, diğer yandan da üretim arz koşulları kötüleşmiştir.
- 2001 yılının ilk üç aylık döneminde GSMH % 4.5 ve ikinci üç aylık döneminde % 11.8 oranında azalmıştır. Böylece 2001 yılının ilk altı ayında ekonomideki küçülme % 8.5 gibi çok yüksek bir orana ulaşmıştır.
- Ekonomide ortaya çıkan belirsizlik ve güven bunalımı sonucunda ilk altı aylık dönemde sabit sermaye yatırımları % 23.3 oranında azalmıştır.

⁷² Mahir Fisunoğlu, İkinci Krizin Anatomisi, <http://www.geocities.com/cnytsvm/makale/mahirs.doc> (14 Ocak 2007).

⁷³ Rifat Hisarcıklıoğlu, "Türkiye Ekonomisinde Son Gelişmeler", **Ekonomik Forum**, Yıl.8, Sayı.9, (Eylül 2001), s.8-9.

- Ocak-Temmuz döneminde protesto edilen senet tutarında % 76 oranında artış olmuştur.
- Türk Ekonomisinde üretim ve yatırımların büyük miktarlarda gerilemesi ile yüz binlerce insan işini kaybetmiş ve işsizlik yüksek boyutlara ulaşmıştır.
- Uygulanan kur politikası ile yılın ilk yedi ayında ihracat % 12 dolayında artmıştır. Bunun yanında turizm gelirlerimizde önemli artışlar olmuştur. Bunlar, 2001 yılında ekonomimizde yaşanan olumlu gelişmelerdir.
- Ekonomik daralma ve uygulanan kur politikası ile ithalatımız ilk yedi ayda %20 azalmıştır. İhracat ve ithalattaki gelişmeler sonucunda cari işlemler fazla vermeye başlamıştır.
- Konsolide devlet bütçesinde, programın öngördüğü faiz dışı fazla hedefine ulaşılmış ve böylece iç borçların döndürülmesi kolaylaşmıştır. Ancak, uygulanan maliye politikası iç talebin büyük ölçüde daralmasında etkili olmuştur.

2000 yılı başında uygulamaya konulan Enflasyonu Düşürme Programı, döviz kurlarının 2001 yılı ortasında bir band içinde seyretmesini ve üçüncü yılın sonunda da enflasyonun tek haneye indirilmesi ile birlikte, kurların tamamen dalgalanmaya bırakılmasını hedeflemekteydi. Ancak, mali piyasalara olan güvenin kaybolması sonucunda mevcut döviz kuru sisteminin terk edilmesi ve kurların dalgalanmaya bırakılması zorunlu hale gelmiştir⁷⁴.

Bu gelişmelerin sonucunda zayıf sermaye yapısına rağmen aşırı açık pozisyon taşıyan bankacılık sektörü, görev zararları nedeniyle işlerliğini kaybetmiş kamu bankaları, özelleştirme, yapısal ve hukuki reformlarda gecikmeler, Türk Lirası'nın aşırı değerlendirilmesi ve cari açığın kritik sınırı aşması karşısında döviz kuru band uygulamasının öne alınarak gerekli müdahalelerin zamanında yapılamaması, başarılı olabilecek bir programın başarısızlığa uğramasına neden olmuştur⁷⁵. Şubat 2001 yılında başlayan kriz TL'nin yaklaşık % 90 değer kaybetmesine yol açmıştır. Ulusal paranın bu denli yüksek bir değer kaybı, doğal olarak TMSF bünyesindeki bankaların piyasa değerini çok düşürmüştür. Böylelikle devalüasyon, Fon'daki bankaların satışını yabancı

⁷⁴ Serdengeçti, "Türkiye Enflasyonu Yenmek Zorunda", s.14.

⁷⁵ Keyder, s.53.

para cinsinden kolaylaştırmış ancak bunların Türkiye ekonomisine olan maliyetini önemli oranda arttırmıştır⁷⁶. Dalgalı kur rejimine geçilmesiyle para ve kur politikası uygulaması ve kriz yönetimi yeni bir boyut kazanmış ve kriz ortamından çıkış önlemleriyle birlikte Türkiye ekonomisinde yeni istikrar arayışları başlamıştır. Bu çerçevede özellikle enflasyon hedeflemesi konusu bu arayışların odak noktasını oluşturmuştur⁷⁷.

Şubat 2001 krizinden reel sektör de büyük ölçüde etkilenmiştir. Faiz oranlarının çok fazla yükselmesi ile birlikte reel sektöre kaynak aktarımı durmuştur. Ekonomideki belirsizlik ortamı yatırımları engellemiştir. Bunun yanında iç talepte daralma yaşanmış, döviz üzerinden borçlanan birçok firma iflas tehlikesi ile yüz yüze gelmiştir⁷⁸. 21 Şubat 2001 krizi, kamuoyunda "Kara Çarşamba" olarak adlandırıldı. Kriz, 14 aydan bu yana izlenen sıkı para politikasında önemli revizyona neden oldu. Hükümet, "dalgalı kur" politikasına geçme kararı aldı. Krizin etkileri uzun süre devam etti. Binlerce kişi işsiz kaldı, çok sayıda işyeri kapandı⁷⁹.

Kasım ve Şubat Krizleri sonrasında kamu bankalarında 5.2 -11.3 Milyar Dolar, özel bankalarda 9.2 – 20.1 Milyar Dolar ve TMSF'ye devredilen bankalarda 4.4 – 7.3 Milyar Dolar olmak üzere tüm bankacılık sektöründe toplam 18.8 – 38.7 Milyar Dolar sermaye kaybı gerçekleştiği tahmin edilmektedir⁸⁰.

Uygulanan sabit kur nedeniyle ülke parası aşırı değer kazanmakta ve Merkez Bankasının rezervleri sermaye çıkışı ile birlikte erimektedir. Bu gelişmelerin sonucunda sabit kur uygulaması bırakılarak dalgalı kur uygulamasına geçilmektedir. Bu doğrultuda ülkenin ödemeler bilançosu kura dayalı istikrar programının öncü göstergesi konumundadır⁸¹. Böylece önce Kasım ve Aralık 2000'de ardından da Şubat 2001'de

⁷⁶ N. Oğuzhan Altay, "Türk Bankacılık Sektöründe Füzyon", **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**, Yıl.17, Sayı.195, 2002, s.78-79.

⁷⁷ K. Batu Tunay, "Fiyat İstikrarı Sürecinde Uygun Enflasyon Hedefinin Belirlenmesi", **Active Bankacılık ve Finans Dergisi**, Yıl.4, Sayı.20, 2001, s.48.

⁷⁸ Halil Seyidoğlu, "Uluslararası Mali Krizler, IMF Politikaları, Az Gelişmiş Ülkeler, Türkiye ve Dönüşüm Ekonomileri", **Doğu Üniversitesi Dergisi**, Cilt.4, Sayı.2, İstanbul, 2003, http://www1.dou.u.tr/dogustru/journal/cilt_4_sayi_2/M00091.pdf (21 Nisan 2007), s.149.

⁷⁹ <http://www.belgenet.com/eko/21subat01.html> (16 Mayıs 2007).

⁸⁰ Ziraat Bankası, Bankacılık Krizleri, (**Yayınlanmamış Arge Raporu**), 2000.

⁸¹ Ferya Kadioğlu, Zelay Kotan ve Gülbin Şahinbeyoğlu, "Kura Dayalı İstikrar Programı Uygulaması ve Ödemeler Dengesi Gelişmeleri: Türkiye 2000", <http://www.tcmb.gov.tr/%7Eresearch/discus/dpapers51.pdf> (21 Nisan 2007).

yaşanan finansal krizlerin ardından kurlar serbest bırakılarak hareketli çapaya dayanan program terk edilmiştir. İlk günlerde Türk Lirası ABD Doları karşısında % 40'dan fazla değer kaybetmiş ve daha sonraki günlerde de bu değer kaybı sürmüştür. Krizler sonucunda sadece mali kesim değil reel kesim de önemli zarar görmüştür. Bununla birlikte mali sistemin büyük kısmını temsil eden bankacılık kesimi oldukça ağır bir bedel ödemiştir. Böylece zaten belli problemleri içinde barındıran sistem krizlerle birlikte iyice zayıflamıştır. Sistem ilk krizde sadece faiz riski dolayısıyla kayıplar yaşarken, ikinci krizde hem faiz hem de döviz kuru riski dolayısıyla kayba uğramıştır⁸².

Şubat 2001 kriziyle birlikte para ve kur politikalarında yeni bir dönem başladı⁸³.

3.4 Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı

3.4.1 Programın Temel Amaç ve Araçları – Ekonominin Yeniden Yapılandırılması

Kasım 2000 ve Şubat 2001'deki finansal krizlerden sonra “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” başlığı altında yine IMF destekli makro düzeyde yeni bir program hazırlanmış ve 14 Nisan 2001'de kamuoyuna açıklanmıştır⁸⁴. Bu program 1999 sonunda IMF ile yapılan Stand-by anlaşmasının bir uzantısı olmakla beraber yeni programda enflasyonla mücadele öncelikli hedef olmaktan çıkmış, mali istikrarın sağlanması daha öncelikli hedef haline gelmiştir⁸⁵. Nisan 2001 Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı'nın temel hedefi; sabit döviz kuru sisteminin terk edilmesi nedeniyle ortaya çıkan güven bunalımı ve istikrarsızlığı süratle ortadan kaldırarak kamu yönetiminin yeniden yapılandırılmasına yönelik altyapının oluşturulması çerçevesinde kamu borçlarının sürdürülemez boyutlara varmasına neden olan “borç dinamiğini kırmak” olarak açıklanmıştır⁸⁶.

⁸² Mustafa Özcam, “IMF ve Türkiye”, **Sermaye Piyasası Kurulu Araştırma Raporu**, 2004, http://www.spk.gov.tr/yayinlar/ArastirmaRaporlari/2004_MustafaOzcam.pdf (18 Aralık 2006), s.10.

⁸³ <http://www.muratkara.net/imar2/t1.doc> (11 Ocak 2007), s.27.

⁸⁴ Kandiller, s.55-56.

⁸⁵ Oğuz Yıldırım, “Kura Dayalı İstikrar Politikası Çerçevesinde Enflasyonu Düşürme Programı ve Türkiye Ekonomisinde Yeni İstikrar Arayışları”, <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/istikrar.doc> (13 Mayıs 2007), s.1.

⁸⁶ Hazine Müsteşarlığı, “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Politika Metinleri”, Cilt.I, 2001, s.3.

Programa bakıldığında Ortodoks istikrar programlarının temel özelliklerini görmek mümkündür⁸⁷. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programının temel ilkeler çerçevesinde hedefleri şunlardır⁸⁸:

- Dalgalı kur sistemi içinde enflasyonla mücadeleyi kesintisiz ve kararlı bir biçimde sürdürmek
- Bankacılık sektöründe kamu ve TMSF bünyesindeki bankalar başta olmak üzere hızlı ve kapsamlı bir yeniden yapılandırılması, böylece bankacılık kesimi ile reel sektör arasında sağlıklı bir ilişki kurmak
- Kamu finansman dengesini bir daha bozulmayacak bir biçimde güçlendirmek
- Toplumsal uzlaşmaya dayalı, fedakârlığın tüm kesimlerce adil bir biçimde paylaşılmasını öngören ve enflasyon hedefleri ile uyumlu bir gelirler politikası sürdürmek
- Bütün bunları etkinlik, esneklik ve şeffaflık ile sağlayacak yapısal unsurların yasal altyapısını oluşturmak

Türkiye ekonomisi, 1990'lı yıllarda yaşadığı yüksek enflasyon ve bir türlü aşılamayan ekonomik istikrarsızlık sorunu ile mücadelesini, 2000 Yılı Enflasyonu Düşürme ve İstikrar Programının başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından gelen “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” ile sürdürmüştür⁸⁹.

Ana hedef itibarıyla, öncelikle parasal sermayenin krizden çıkış programı niteliğinde olmakla birlikte Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı'nın temel felsefesi, Türkiye'nin gerekli yapısal reformları yapması durumunda küreselleşme sürecine daha sağlıklı bir biçimde uyum sağlayabileceği, dünya ekonomisinin sunduğu fırsatlardan

⁸⁷ Gazi Erçel, **2000 Yılı Enflasyonu Düşürme Programı: Kur ve Para Politikası Uygulaması**, s.12-13.

⁸⁸ Öznur Yüksel ve Güven Murat, “Şubat Krizinin KOBİ'ler Üzerindeki Etkileri ve Çözüm Önerileri”, http://www.emu.edu.tr/smeconf/turkcepdf/bildiri_09.pdf (16 Mayıs 2007), s.9.

⁸⁹ Özcan Dağdemir, “Türkiye'nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Sürecinde Gelir Dağılımı ve Bölüşüm İlişkileri”, **Eskişehir Ticaret Odası Dergisi**, Yıl.19, Sayı.84, (Mayıs 2002), s. 61.

daha etkin bir biçimde yararlanabileceği, daha hızlı büyüyebileceği ve gelişebileceğidir⁹⁰.

2002 krizini takiben uygulamaya konulan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı temelde ekonomide istikrar sağlamayı ve yapısal zaafları güçlendirmeyi amaçlamıştır. Bu çerçevede bankacılık sektörüne dönük önemli bir yeniden yapılandırma, kontrollü kur yerine serbest kur rejimi, başlangıçta örtük ve 2006 başından itibaren açık enflasyon hedeflemesi uygulaması, uzun vadede gerçekleştirilecek olan yapısal reformlar ve disiplinli maliye politikası programın temelini oluşturmuştur⁹¹.

Ayrıca, 1999 yılı sonunda imzalanan stand-by ile 2000-2002 yılı faiz dışı fazla hedefleri Kasım ve Şubat krizinden sonra ek niyet mektupları ve Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı çerçevesinde yeniden ele alınmış ve daha yukarı revize edilmiştir. Buna göre % 3.7 olan faiz dışı fazla hedefi 18 Aralık 2000 tarihli niyet mektubunda % 5'e, Şubat 2001 krizinden sonra ise % 5.5'e çıkarılmıştır⁹².

3.4.1.1 Yasal Düzenlemeler

İstikrar programının temel amacı dalgalı kur politikasına geçilmesinden sonra ortaya çıkabilecek güven bunalımının aşılması ve istikrarsızlığın önlenerek, kamu mali disiplininin sağlanması olarak belirlenmiştir. Ekonomide yeniden yapılanma anlayışı çerçevesinde hazırlanan istikrar programına siyasi olarak tam destek verilmesi, kaynak tahsisi sürecinde şeffaflık ve hesap verilebilirliğin sağlanması, rasyonel olmayan müdahalelerin geri dönüş olmayacak şekilde önlenmesi, iyi yönetim ve yolsuzlukla mücadelenin güçlendirilmesi hedeflenmiştir⁹³.

⁹⁰ Ongun, s.6.

⁹¹ Emre Alban İnan, "Türkiye'de 2002-2005 Döneminde Tasarruf Dengeleri ve Ani Kesinti İhtimali", **Bankacılar Dergisi**, Sayı.59, 2006, <http://www.tbb.org.tr/turkce/dergi/dergi59/alpan.pdf> (14 Mayıs 2007), s.23.

⁹² Ferhat Emil ve Hakan Yılmaz, "Kamu Borçlanması, İstikrar Programları ve Uygulanan Maliye Programlarının Kalitesi", **VILERC/ODTÜ Uluslararası Ekonomi Kongresi**, (6-9 Eylül 2003), Ankara, s.54.

⁹³ Mustafa Sakal, **Türkiye'de Mali Disiplin Sorunu: Kamu Açıkları ve Borçlanmanın Sürdürülebilirliği**, Ankara: Gazi Kitabevi, 2003, s.230.

Bu programla başta tarım sektörü olmak üzere birçok sektörde önemli yasal düzenlemelere gidilmektedir⁹⁴.

Kamu ve TMSF bünyesindeki bankaların yüksek tutarlı nakit açıklarını gidermek amacıyla günlük olarak piyasalara fon ihtiyacı için başvurmaları hem piyasaların dengesini hem de mali bünyelerini bozmaktadır. Bu olumsuzluğun giderilmesi için kamu bankalarına Hazine'den alacaklarına karşılık olarak piyasa koşullarına uygun faizli Hazine kâğıdı verilerek, görev zararı alacaklarının tümü en kısa sürede ortadan kaldırılacaktır. Kamu ve fon bankaları belirli bir program dâhilinde, bu kâğıtlar karşılığında Merkez Bankası'ndan repo veya satış karşılığı temin edecekleri likidite ile diğer bankalara ve banka dışı kesime olan gecelik yükümlülüklerini azaltacaktır. Merkez Bankası likidite fazlasını ters repo ve İnterbank işlemleri yoluyla piyasadan çekecektir. 2001 yılı içinde Hazine, kamu ve fon bankalarına mali durumlarını güçlendirmek amacıyla 10.3 katrilyon lira tutarında kâğıt vermiştir⁹⁵.

3.4.1.1.1 Bankalar

Bankacılık sektörü Kasım 2000 krizi sonrasında faiz riski, Şubat 2001 krizi sonrasında ise hem faiz hem de kur riski ile karşı karşıya kalmıştır⁹⁶.

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programının Para Politikasının temel çizgisi kamu ve fon bankalarının mali yapılarını iyileştirme operasyonlarının TCMB bilanço kalemlerinden Net İç Varlıklar üzerine getirdiği sınırlamalar olmuştur. Bu çerçevede kamu bankalarının görev zararları hızla iç borca dönüştürülecektir. Bazı kamu bankaları birleştirilecek, küçültülecek ve TMSF kapsamındaki bankalar tasfiye edilecektir. Bütün bu işlemler gerçekleştirilirken Merkez Bankası kaynaklarına başvurulmak zorunda kalınacaktır. Merkez Bankası bu nedenle ek likiditeyi oluşturmaktan kaçınmayacaktır. Bu noktada Güçlü Ekonomiye Geçiş Programının 2000 yılında uygulanmaya başlanan Enflasyonu Düşürme Programından temel bir farkı ortaya çıkmaktadır. Enflasyonu

⁹⁴ Famil Şamiloğlu, "Türkiye'nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Üzerine Bir Değerlendirme", <http://archive.ismmmo.org.tr/docs/malicozum/55MaliCozum/10%20-%2055%20FAMILSAMIOGLU.doc> (13 Mayıs 2007), s.5.

⁹⁵ http://www.hazine.gov.tr/ayrintili_program.pdf (13 Mayıs 2007).

⁹⁶ M. Toprak ve O. Demir, "Türk Bankacılık Sektörü: Sorunlar, Krizler ve Arayışlar", **Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt.2, Sayı.2, s.13.

Düşürme Programı, Merkez Bankası'nın para arzını genişletebilmesini Net Dış Varlıklarındaki artışa bağlamıştı⁹⁷.

Gelişen piyasalarda özel kesimin sermaye akımlarını çekmeye yönelik teşvik edici verdiği garantiler krizlerin yaratıcısı olmuştur⁹⁸. Kısa vadeli sermayenin sağladığı olanaklar, özel ve kamu kesimini bu kaynakları sorumsuz, hesapsız teşvik ve garantilerle yurtiçine çekmeyi cazip kılmıştır. Uluslararası mali piyasalarda ortaya çıkan herhangi bir huzursuzluk kısa vadeli sermayenin derhal kendine güvenli bir liman araması ile sonuçlanmış ve ani sermaye çıkışı olan ülke finansal zorluklarla karşılaşmıştır. Uluslararası sermaye akımlarının artan boyutları gelişmiş mali piyasalardan gelişmekte olanlara bilgi, teknoloji ve kurumsal yapı ihracını da arttırmıştır. Finansal liberalleşme sonucu ülkeye giren yabancı bankaların rekabet baskısıyla yerli bankaların marka değeri düşmüş ve bu bankalar bilançolarını bozan yüksek riskli ve daha kısa vadeli kredilere yönelmiştir. Zamanla zayıflayan ve kırılgan bir mali bünyeye sahip olan bu bankalara dış kredi verenler, kredi verdikleri bankaların kötüleşen durumunu görmemiş ve kayıplara uğramıştır⁹⁹.

Tablo 3.2
2000-2002 Yılları Arası Türkiye’de Faaliyet Gösteren Bankalar

	2000	2001	2002 (Kasım)
Ticaret Bankaları	61	46	41
Kamu Bankaları	4	3	3
Özel Bankalar	28	22	21
Fondaki Bankalar	11	6	2
Yabancı Bankalar	18	15	15
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	18	15	14
Kamu Bankaları	3	3	3
Özel Bankalar	12	9	8
Yabancı Bankalar	3	3	3

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği, Sistematik Banka Yeniden Yapılandırılmasına Teorik Yaklaşım, Haziran 2001, www.tbb.org.tr (13 Mayıs 2007).

Ekonomide büyümeyi ve firmaların tekrar kârlı şekilde faaliyetlerini sürdürmelerine olanak sağlamak üzere kapsamlı bir kurumsal yeniden yapılandırma

⁹⁷ Ogun, s.6.

⁹⁸ K. Kletzer, “External Borrowing by LDC’s: A Survey of Some Theoretical Issues”, **The State of Development Economics**, Ed. Gustaw Ranis P. Schults, Basil Blackwell, 1998, s.23.

⁹⁹ M. Dooley, “A Survey of the Literature on Controls Over International Capital Transactions”, **IMF Staff Papers**, 1996, s.43.

programının uygulanması gerekmiştir. Bunun yanında krizin mali sistem üzerindeki etkisini ve kurumsal sektörün mali sektörde oluşturduğu sorunları gidermek amacıyla mali sektörde de çeşitli düzenlemeler yapılması gerekmiştir. 4743 Sayılı Mali Sektöre Olan Borçların Yeniden Yapılandırılması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun 31 Ocak 2002 tarih ve 24657 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Kanun'la getirilen belli başlı düzenlemeler şunlardır¹⁰⁰:

- 4389 sayılı Bankalar Kanununa eklenen Geçici 4 üncü madde hükmü uyarınca üç aşamalı denetimden geçecek olan tüm özel sermayeli ticari bankalara, bir defaya mahsus olmak üzere ve belirli şartlar çerçevesinde sermayenin güçlendirilmesi amacıyla ana sermayeye katılım veya sermaye benzeri kredi temini (katkı sermaye) şeklinde destek sağlanabilmesi öngörülmüştür.

- Mali kriz sonucunda ödeme gücünü büyük ölçüde yitiren ve ekonomiye katma değer yarattığına inanılan reel sektör firmalarının faaliyetlerini sürdürmeye devam etmeleri ve ödeme güçlerini yeniden kazandırmalarına yönelik düzenlemeler yapılmıştır. Bu çerçevede Türkiye Bankalar Birliği tarafından "Finansal Yeniden Yapılandırma Çerçeve Anlaşmalarının" hazırlanması öngörülmüş ve bu anlaşmaların Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu tarafından onaylandığı tarihten itibaren üç yıl içinde banka alacaklarının "Finansal Yeniden Yapılandırma Sözleşmeleri"ne bağlanarak, gerektiğinde borçluya ek finansman desteği de sağlamak suretiyle yeniden yapılandırılması veya yeni itfa planına bağlaması mümkün hale getirilmiştir.

- Bankalar, özel finans kurumları ve diğer mali kurumların alacakları ile diğer varlıkların satın alınması ve yeniden yapılandırılarak satılması amacıyla, kuruluş ve faaliyet esasları BDDK tarafından belirlenecek varlık yönetimi şirketlerinin kurulması öngörülmüştür. "Varlık Yönetim Şirketlerinin Kuruluş ve Faaliyet Esasları Hakkında Yönetmelik" BDDK tarafından onaylanarak 1 Ekim 2002 tarih ve 24893 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Hazırlanan ve uygulanmasına başlanan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı'nın iyi yönetilmesi hükümetin ve ekonomi ile ilgili kamu kurumlarının sorumluluğunda olmakla birlikte; alınacak kararlara ve politika uygulamalarına iş dünyasının,

¹⁰⁰ Pelin Ataman Erdönmez, "Ekonomik Kriz Sonrası Kurumsal Yeniden Yapılandırma Süreci", **Bankacılar Dergisi**, Sayı.43, 2002, s.68-69.

tüketicilerin ve piyasa katılımcılarının gösterecekleri tepkiler genel performansı, hedeflere ulaşabilirliği ve sürdürülebilirliği belirleyecektir¹⁰¹.

Yaşanan krizlerden olumsuz yönde etkilenen bazı özel bankaların bir an önce sağlıklı bir yapıya kavuşmalarını sağlayacak düzenlemeler başlatılmıştır. BDDK sermaye yeterliliği kriterini de dikkate alarak özel bankalar ile sermaye artırım ve yeniden yapılanma planları üzerinde belirli bir takvime dayalı anlaşmalar yapmaktadır. Bankaların dönem kârlarını sermayeye ilave etmeleri sağlanmıştır. Makul bir geçiş dönemi tanınarak bankaların mali olmayan iştiraklerinin öz kaynaklara oranı daraltılmıştır¹⁰².

3.4.2 Yapısal Yenilenme

Program çerçevesinde aşağıda sıralanan dört ana alanda 15 yasal düzenleme yapılmaktadır¹⁰³.

- Mali sektörün yeniden yapılandırılması
- Devlette şeffaflığın artırılması ve kamu finansmanının güçlendirilmesi
- Ekonomide rekabetin ve etkinliğin artırılması
- Sosyal dayanışmanın güçlendirilmesi

Programda öngörülen yapısal reformların uygulamaya geçirilmesi ekonomide etkinliği arttıracak, bunun sonucunda mevcut kaynaklarla sürdürülebilir bir büyüme performansı yakalanabilecektir. Yapısal reformların sonucunda devletin işleyişi köklü bir şekilde değiştirilecektir. Böylece devletin kamu maliyesini bozan ve kaynak kullanımında etkinliği azaltan eski alışkanlıklarına geri dönmesi engellenmiş olacaktır¹⁰⁴.

¹⁰¹ Serdengeçti, “2001 Yılı Para Politikası Raporu”, s.28.

¹⁰² http://www.hazine.gov.tr/ayrintili_program.pdf (13 Mayıs 2007).

¹⁰³ TCMB, Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı, 2000, s.13.

¹⁰⁴ Erinç Yeldan, **Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi**, İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2001, s.42.

Mayıs 2001’de başlatılan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ile güvenin yeniden tesisi, ek mali kaynaklar, bankacılık sektörünün daha kuvvetli bir biçimde yeniden yapılandırılması ve borç stokunun bu koşullar altında sürdürülebilirliğini sağlamayı amaçlıyordu¹⁰⁵.

3.4.2.1 Mali Sektörün Yeniden Yapılandırılması

Bankaların mali bünyelerinin sağlıklı bir yapıya kavuşturulması mali piyasaların ve reel sektörün istikrarı bakımından büyük önem taşımaktadır. Bu kapsamda öncelikli olarak Bankalar Kanunu’nda değişiklikler öngören yasal süreç başlatılmıştır.

3.4.2.2 Devlette Şeffaflığı Arttıracak ve Kamu Finansmanını Güçlendirecek Düzenlemeler

Görev zararları ile ilgili düzenlemelerde KİT’lerin faaliyetlerinde zarar oluşturacak görevlerin en aza indirilmesi, kamu bankalarına görev verilmesi halinde bununla ilgili giderlerin karşılığı ilgili yıl bütçesine konularak kuruluşlara peşin ödeme yapılması sağlanmıştır. Borçlanma yasası ile devlette şeffaflığın ve hesap verilebilirliğin sağlanması hedeflenmiştir¹⁰⁶. Devletin borçlanma ve borç yönetiminin saydam kurallara bağlanarak disiplin altına alınması büyük önem taşımaktadır¹⁰⁷. Kamulaştırma yasası ile yeterli ödeneği temin edilmeden kamulaştırma işlemine başlanılmayacağı, öncelikle satın alma ve trampa usulünün uygulanması yoluna gidileceği, anlaşma sağlanamaması halinde kamulaştırma bedeli mahkemece tespit edileceği belirtilmiştir. Devlet İhale Kanununun değiştirilmesi ile daha rekabetçi ve etkin bir ihale sisteminin oluşturulması ve uluslararası standartlara uyum sağlanması amaçlanmıştır. Halen kapatılmış bulunan 46 bütçe ve 6 bütçe dışı fona ek olarak 15 bütçe ve 2 bütçe dışı fonun daha kapatılarak fon sisteminde nihai bir konsolidasyon sağlanması, böylelikle mali disiplin ve şeffaflığın temini amaçlanmıştır¹⁰⁸.

¹⁰⁵ Ferhat Emil, “Ekonomik Krizden Çıkışta IMF Politikalarının Değerlendirilmesi”, (Nisan 2002), http://www.hazine.gov.tr/duyuru/basin/ferhat_TOBB_panel_20020410.htm (7 Ocak 2007), s.7.

¹⁰⁶ http://www.hazine.gov.tr/ayrintili_program.pdf (13 Mayıs 2007).

¹⁰⁷ Şamiloğlu, “Türkiye’nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Üzerine Bir Değerlendirme”, s.6.

¹⁰⁸ http://www.hazine.gov.tr/ayrintili_program.pdf (13 Mayıs 2007).

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı mal, hizmet, para ve sermaye piyasalarının serbestliğinin zorunlu olduğu anlayışından hareket etmekte, en son yaşanan finansal krizlerden, her türlü denetimden yoksun piyasaları değil; müdahaleci politikaları, popülist uygulamaları, şeffaflık eksikliğini, yanlış yapılanmaları vb. sorumlu tutmaktadır¹⁰⁹.

3.4.2.3 Ekonomide Rekabeti ve Etkinliği Artıracak Düzenlemeler

Şeker Kanunu ile şeker üretiminde, fiyatlandırmasında ve pazarlamasında usul ve esaslar getirerek piyasadaki istikrarın sağlanması amaçlanmaktadır. Tütün Kanunuyla tütün üreticisinin de alternatif ürün projesi ve doğrudan gelir desteği ile desteklenmesi gerçekleştirilecektir. Doğalgaz Kanunuyla doğalgazın kaliteli, sürekli, ucuz, rekabete dayalı esaslar çerçevesinde ve çevreye zarar vermeyecek şekilde tüketicilerin kullanımına sunulması için doğalgaz piyasasının serbestleştirilmesi amaçlanmıştır. Sivil Havacılık Kanunuyla Türk Havayollarının ve diğer havayolu şirketlerinin ücret tarifelerini serbestçe tespit edebilmeleri, bu ücretleri gün ve saat itibarıyla farklılaştırmak suretiyle mevcut uçak kapasitesini etkin bir biçimde kullanmaları sağlanacaktır¹¹⁰.

Şubat ayında dalgalı kur uygulamasına geçilmesinin ardından bir anda alt üst olan piyasaların bir an önce kendini toparlayabilmesi için gereken tüm önlemlerin yanı sıra ulusal program bankaların yeniden yapılandırılması, telekomünikasyon, tütün gibi piyasalarda özelleştirme ve iyileştirme çalışmaları ve ekonomi yönünde politikaların saydamlaştırılmasına öncelik verilecek şekilde hazırlandı. IMF, 2001 yılında dünya gündemine uluslararası piyasaları heyecanlandıran ekonomik krizleriyle imza atan iki ülkeden birisi olan Türkiye'yi yakından izliyor ve programın başarıya ulaşması için gereken mali desteği vermekten kaçınınmıyordu¹¹¹.

¹⁰⁹ Yıldırım, s.2.

¹¹⁰ http://www.hazine.gov.tr/ayrintili_program.pdf (13 Mayıs 2007).

¹¹¹ Özlem Derici, "Dünden Bugüne IMF-Türkiye İlişkileri", <http://www.econturk.org/ekonomistler/Ocak2002.pdf> (12 Nisan 2007), s.31.

Tablo 3.3
2001 Yılında Kullanılan IMF Olanakları

Tarih	Tutar (Milyar \$)	
5 Şubat 2001	1,4	5. Gözden Geçirme Sonucu Stand-By Kredisi
15 Mayıs 2001	3,8	6. ve 7. Gözden Geçirmeler Sonucu Stand-By Kredisi
12 Temmuz 2001	1,5	8. Gözden Geçirme Sonucu Stand-By Kredisi
3 Ağustos 2001	1,5	9. Gözden Geçirme Sonucu Stand-By Kredisi
28 Kasım 2001	3,0	10. Gözden Geçirme Sonucu Stand-By Kredisi
Toplam	11,2	

Kaynak: Özlem Derici, “Dünden Bugüne IMF-Türkiye İlişkileri”, Sayı.16, (Ocak 2002), <http://www.econturk.org/ekonomistler/Ocak2002.pdf> (12 Nisan 2007) , s.31.

3.4.2.4 Sosyal Dayanışmayı Güçlendiren Düzenlemeler

Ekonomik ve sosyal politikaların oluşturulmasında toplum kesimleri arasında uzlaşma ve işbirliğinin geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Kamu kesimi, işçi, işveren ve diğer sivil toplum örgütlerini bir araya getiren konseyle ilgili yasa çıkarılmıştır¹¹².

Bu programın başarısı toplumsal ve özellikle de siyasal destek ve kararlılığa bağlı görülmektedir. Yıllardan beri uygulanan ancak yeterli toplumsal ve siyasal destek görmeyen programlar maalesef başarıya ulaştırılamamıştır. Bugün gelinen noktada Türkiye’nin sorunlarını, yapması gereken ekonomik ve diğer yapısal reformları artık ertelemeye tahammülü kalmamıştır. Uzun yılların birikimi olan ağır ekonomik ve sosyal sorunlar ancak halkın desteği ve rasyonel siyasal ve ekonomik politikalarla çözülebilir. Türkiye bu mücadeleden mutlaka başarıyla çıkmak zorundadır¹¹³.

3.4.3 Makroekonomik Hedefler ve Politikalar

Yaşanan krizler bankacılık kesimi üzerinde ciddi bir tahribata yol açmış ve kamu maliyesi üzerine büyük bir yük getirmiştir. Faiz oranlarındaki yükselme ve kurlardaki belirsizlik ekonomik birimlerin geleceğe ilişkin güvenlerini sarsmış, reel ekonomiyi de olumsuz yönde etkilemiş ve ekonomi daralma sürecine girmiştir. Türk Lirasının değer kaybıyla birlikte enflasyonda da bir sıçrama gözlenmiştir. Ancak, rekabet gücünde kazanılan iyileşme, güçlü maliye politikasının sürdürülmesi, aktif para politikası ve uzlaşmaya dayalı gelirler politikası ile büyüme hızı ve enflasyon

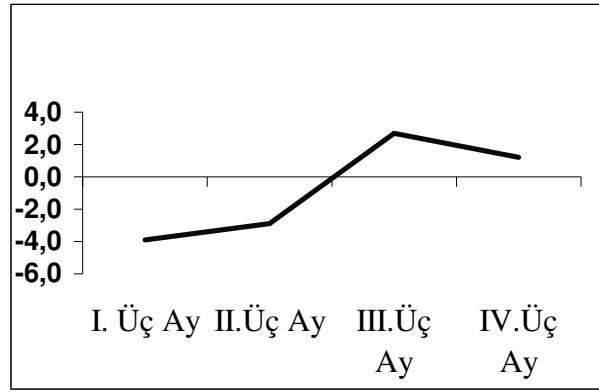
¹¹² http://www.hazine.gov.tr/ayrintili_program.pdf (13 Mayıs 2007).

¹¹³ Şamiloğlu, “Türkiye’nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Üzerine Bir Değerlendirme”, s.4.

üzerindeki bu olumsuz etkilerin giderilmesi mümkün görülmektedir. Yılın ikinci yarısında ekonomideki bu daralma eğilimi tersine dönecektir. Özellikle turizm gelirleri ile ihracatta beklenen artış ekonomide beklenen canlanmaya önemli katkı sağlayacaktır. Yılın tamamında GSMH'nin % 3 dolayında gerilemesi beklenmektedir. Ancak, mevsimsel etkilerden arındırılmış bazda büyüme hızı yılın ikinci yarısında pozitif olacaktır¹¹⁴.

Gelirler politikası çerçevesinde maaşların ve tarım destekleme fiyatlarının hedeflenen TÜFE oranında artması (2000 yılı ilk altı ayında %15, ikinci altı ayında %10) yeni eleman alımının devlet memurunda % 80, kamunun tamamında ve KİT'lerde % 15'i geçmemesi hedeflenmiştir¹¹⁵.

2000 Kasım - 2001 Şubat krizleri sadece "Ekonomik Program"ın yarıda kalmasını değil, programa destek veren uluslararası kuruluşları da tartışılır hale getirdi. 17. Stand-by'ın krizle yarıda kalması gözlerin IMF'nin bundan sonraki rolüne ve dünyada bu konudaki tartışmalara çevrilmesine yol açtı¹¹⁶.

Grafik 1. 2001 Yılı GSMH Büyüme Hızı (Mevsimsellikten Arındırılmış, Bir Önceki Döneme Göre % Değişim)

Kaynak: http://www.hazine.gov.tr/ayrintili_program.pdf (13 Mayıs 2007).

Türk Lirasının dalgalanmaya bırakılmasıyla birlikte enflasyonun hızlanması kaçınılmazdır. Yıl sonunda TEFİ'deki artışın % 57.6 TÜFE'deki artışın ise % 52.5 olması beklenmektedir. Ancak, programın kararlılıkla uygulanması sonucunda yılın

¹¹⁴ http://www.hazine.gov.tr/ayrintili_program.pdf (13 Mayıs 2007).

¹¹⁵ Demir, s.59.

¹¹⁶ Nurhan Yöner, <http://www.haberbilgi.com/haber/ekonomi/eko0103/stand-by.html> (23 Haziran 2007), s.34-36.

ikinci yarısında fiyat artışları yeniden yavaşlama eğilimine girecektir. Mevsimsel etkilerden arındırılmış bazda aylık fiyat artış hızı yılın son döneminde yüzde 2 civarına gerilemesi hedeflenmektedir¹¹⁷.

Büyüme hızındaki düşüş ve iç talebin daralması sonucunda ithalatın gerilemesi, rekabet gücünde sağlanan iyileşmenin ise ihracat ve turizm gelirlerini olumlu etkilemesi beklenmektedir. Böylece 2001 yılında cari işlemler hesabı dengeye yakın olacaktır.

Tablo 3.4
GSMH

	1999	2000	2001	2002
GSMH Büyümesi %	-6,1	6,1	-3,0	5,0
TEFE (Yılsonu) %	62,9	32,7	57,6	16,6
TÜFE (Yılsonu) %	68,8	39,0	52,5	20,0
<i>Faiz Dışı Denge/GSMH %</i>				
Toplam Kamu	-1,9	2,8	5,5	6,5
Konsolide Bütçe	-1,5	4,6	5,1	5,6
KİT'ler	-1,5	-1,5	0,1	0,5
Diğer Kamu	-1,9	-0,3	0,3	0,4

Kaynak: http://www.hazine.gov.tr/ayrintili_program.pdf (13 Mayıs 2007).

3.4.3.1 Maliye Politikası

Kriz sonrasında bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılmasına ilişkin düzenlemeler kamu finansmanı üzerine önemli bir yük getirmiştir. Diğer yandan, TL'nin değer kaybı ve faiz oranlarındaki yükselme borç servis yükünü ağırlaştırmaktadır. Kamu borç stokundaki artışın kontrol altında tutulabilmesi için faiz dışı harcamalarda azami tasarrufun ve disiplinin sağlanması büyük önem taşımaktadır. Programın faiz dışı bütçe fazlasına ve kamu finansmanına ilişkin hedefleri bu çerçevede belirlenmiştir. 2000 yılında yüzde 3 civarında olan toplam kamu kesimi faiz dışı fazlasının GSMH oranı 2001 yılında yüzde 5.5'e yükseltilecektir¹¹⁸.

Sonuç olarak, hazırlanan ve uygulanmasına başlanan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı'nın iyi yönetilmesi hükümetin ve ekonomi ile ilgili kamu kurumlarının sorumluluğunda olmakla birlikte alınacak kararlara ve politika uygulamalarına iş

¹¹⁷ http://www.hazine.gov.tr/ayrintili_program.pdf (13 Mayıs 2007).

¹¹⁸ http://www.hazine.gov.tr/ayrintili_program.pdf (13 Mayıs 2007).

dünyasının, tüketicilerin ve piyasa katılımcılarının gösterecekleri tepkiler genel performansı, hedeflere ulaşılabilirliği ve sürdürülebilirliği belirleyecektir¹¹⁹.

3.4.3.2 Enflasyon Hedeflemesi

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı daha uzun dönemde, “enflasyon hedeflemesi” sistemine geçilmesini amaçlamaktadır¹²⁰. Enflasyon hedeflemesi sistemi, merkez bankasının nihai hedefi olan fiyat istikrarının sağlanması ve sürdürülmesi amacıyla yönelik olarak para politikasının makul bir dönem için belirlenen sayısal bir enflasyon hedefi ya da hedef aralığı içinde tutmayı ve bunu para politikası araçlarını kullanarak gerçekleştirmeyi taahhüt etmektedir¹²¹. Enflasyon hedeflemesinin uygulanabilmesi için gerekli koşullar şunlardır¹²²:

- Enflasyona ilişkin orta vadeli rakamsal hedeflerin gerçeğe yakın olarak tahmin edilmesi ve önceden kamuoyuna açıklanması
- Diğer nominal hedefler bir tarafa bırakılarak, fiyat istikrarının ve para politikasının tek hedef olarak kabul edilmesi
- Para politikası stratejisinde şeffaflığın artırılması, para otoritelerinin planları, hedefleri ve kararları hakkında kamuoyunun ve piyasaların bilgilendirilmesi
- Hem kurumsal hem de operasyonel anlamda bağımsız bir merkez bankasının varlığı
- Uygun politika araçlarının geliştirilmesi, para politikası aktarım mekanizmasının iyi anlaşılması ya da en azından orta ve uzun dönemli enflasyon öngörüsü için güvenilir bir modelin geliştirilmesi

Ekonomide enflasyon hedeflerinin açıklanmasıyla mali piyasalar ve kamuoyu merkez bankasının niyetlerini öğrenmiş olacak, böylece enflasyonun seyri hakkındaki

¹¹⁹ Serdengeçti, “2001 Yılı Para Politikası Raporu”, s.28.

¹²⁰ Serdengeçti, “Türkiye Enflasyonu Yenmek Zorunda”, s.14.

¹²¹ Ogun, s.6.

¹²² Gazi Erçel, “Umut Enflasyon Hedeflemesinde”, **Ekonomik Forum**, Sayı.3, s.27, 2001, s.27.

belirsizlikler de azalacaktır¹²³. Daha önceki ülke uygulamaları göz önüne alındığında; enflasyon hedeflemesinin orta dönemli bir para politikası olarak sahip olduğu temel avantajlar şunlardır¹²⁴: Enflasyon hedeflemesi;

- Para politikasının uygulanmasında şeffaflığı arttırmaktadır
- Alternatif politikalara göre daha anlaşılır bir uygulamadır
- Merkez bankalarının belirlenen enflasyon hedefine ulaşabilmesi için, güvenilirliklerini ve hesap verilebilirliğini arttırmaktadır
- Para otoritelerinin fiyat istikrarı hedefine ulaşmaları için gerekli tüm bilgiyi kullanmalarını sağlamaktadır
- Para politikasının ulusal ekonomideki şoklara ağırlık vermesini sağlamaktadır
- Merkez bankalarının para politikası araçlarını kullanmalarında ve kontrol etmelerinde bağımsız olmalarını sağlamaktadır
- Para politikasının operasyonel olarak uygulanmasına yardımcı olmaktadır
- Politika tartışmalarının merkez bankasının para politikası ile gerçekleştirilebileceği hususlar üzerinde odaklanmasını sağlamaktadır

Enflasyon hedeflemesi sisteminin avantajları yanında bir takım dezavantajları da bulunmaktadır. Enflasyon hedeflemesi sistemi¹²⁵:

- Çok katı ve tavizsiz olarak uygulanması gerekli bir politikadır.

¹²³ Yıldırım, s.2.

¹²⁴ M. Alparslan ve P. Ersönmez, “Enflasyon Hedeflemesi”, TBB, **Bankacılık ve Araştırma Grubu**, 2000, s.8.

¹²⁵ Alparslan ve Ersönmez, s.9.

- Diğer para politikası sistemleriyle karşılaştırıldığında etkin olmayan bir üretim dengesine yol açmaktadır. Bu durum özellikle önemli arz şoklarında (petrol fiyatlarındaki ani değişiklikler gibi) kendini göstermektedir.

- Kısa dönemde ekonomik büyümeyi sınırlandırabilir.

- Maliye politikalarının para politikalarına göre üstünlük sağlamasını engelleyemez.

- Sistemin uygulanması için gerekli olan esnek döviz kuru sistemi mali istikrarsızlığa sebep olabilir.

Enflasyon hedeflemesi sisteminin başarısı, fiyat istikrarı konusunda güçlü bir kurumsal taahhüdün bulunmasına bağlıdır¹²⁶.

IMF'ye sunulan niyet mektubunda Kasım ve Şubat krizlerini hazırlayan etmenler arasında yapısal reformlara yönelik olarak siyasilerin sergiledikleri isteksiz tutum ve bu tutumun mali piyasalar üzerindeki olumsuz etkileri sayılmaktadır. Bu doğrultuda uygulamaya konulan yeni ekonomik programda bir enflasyonla mücadele programı olarak değil, dış yardımın koşul olarak bağlandığı yapısal reformların hayata geçirilmesiyle yurtiçi ve yurtdışı piyasalarda güven tazelemeye yönelik tasarlanmıştır. Programın başarısı için tüm siyasi partilere ve sosyal taraflara büyük bir sorumluluk düşmektedir. Durumun tüm ekonomik, sosyal ve siyasi uzantıları bir arada ele alınarak etraflıca değerlendirilmeli ve program toplumun geniş kesimlerinin onayı alınarak uygulanmalıdır. Toplumsal uzlaşma üzerine inşa edilen ve uygulamaya yönelik siyasi sorumluluğun açıkça üstlenildiği bir program, yitirilmiş olan siyasi güvenin yeniden tesis edilmesine imkân sağlayacaktır¹²⁷.

Bu programın bundan önce uygulanan programlardan çok belirgin farklılıkları bulunmaktadır. Bu programda popülist politikalara yer verilmediği açık bir şekilde görülmektedir. Program Türkiye'nin ekonomik ve siyasal yaşamında orta ve uzun

¹²⁶ Gazi Erçel, "Umut Enflasyon Hedeflemesinde", s.27.

¹²⁷ TÜSİAD, "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Toplumsal Uzlaşma Üzerine İnşa Edilmelidir", **TÜSİAD Basın Bülteni**, Sayı.27, (23 Mayıs 2001), [http://www.tusiad.org/internet.nsf/0/0f9739cbc1acf503c2256a5500461977/\\$FILE/duyuruno84.pdf](http://www.tusiad.org/internet.nsf/0/0f9739cbc1acf503c2256a5500461977/$FILE/duyuruno84.pdf) (13 Mayıs 2007).

vadede çok köklü değişim ve dönüşümleri hedeflemektedir. Bu bir değişim programıdır. Programın başarıya ulaşabilmesi için ekonomik reformların siyasal reformlarla desteklenmesine ihtiyaç vardır. Bir zihniyet değişikliğini sağlayacak açılımlara gitmek kaçınılmaz olmuştur. Bugün küreselleşmenin ekonomik boyutu kadar sosyal boyutu da ön plana çıkmıştır. Küreselleşmenin dışında kaldığında yabancı sermaye gelmiyor. Yatırım, üretim, ihracat, istihdam, siyasal ve sosyal sorunların çözülmesi mümkün olmuyor. Bu program Türkiye’de sağlıklı bir serbest piyasa ekonomisine geçişin önündeki engellerin ortadan kaldırılmasını ve devletin ekonomiden çekilerek sosyal destek ve yasal denetleme görevini yapmasını amaçlamaktadır. Devletin ekonomiden çekilmesiyle, etkili, hızlı ve verimli bir kamu yönetimiyle devletin asli görevleri olan eğitim, sağlık ve güvenlik hizmetlerini daha etkin bir şekilde yerine getirebilmesi mümkün olabilecektir. Türkiye’nin en temel sorunu üretmek paylaşma geleneğinin yeterince gelişmemiş olmasıdır. Programla Türkiye’nin yıllık ortalama % 6-7 arasında büyümesi amaçlanıyor. Yıllardan beri üretimden uzak, sadece parasal politikalarla Türkiye’nin sorunlarını çözmesi mümkün olmamıştır. Genç bir nüfusa sahip olan, nüfusu hızla artan ve her yıl yaklaşık bir milyon kişiye istihdam yaratması gereken Türkiye bu sorunu ancak yatırım ve üretim gücünü artırarak çözebilir¹²⁸.

Enflasyon hedeflemesi uygulamayı düşünen bir ülkenin öncelikle Merkez Bankasının önemli ölçüde bağımsız olması gereklidir. Merkez Bankalarının herhangi bir politika kuralını, fiyat istikrarını göz önünde tutarak izleyebilmeleri ve bu şekilde toplumun enflasyonist beklentilerini şekillendirebilmeleri hükümetten etkilenme kanallarının olabildiğince tıkalı olduğu bir ortamda mümkündür. Bu koşul, açık bir biçimde enflasyon hedeflemesi rejimine geçmiş ülkelerde özellikle kendini hissettirmiş ve uygulamada başarının önemli bir belirleyicisi haline gelmiştir¹²⁹.

¹²⁸ Şamiloğlu, “Türkiye’nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Üzerine Bir Değerlendirme”, s.4.

¹²⁹ N. Kamuran Malatyalı, “Enflasyon Hedeflemesi, Ülke Uygulamalarına Örnekler ve Türkiye’de Uygulanabilirliği”, **DPT Yıllık Programlar ve Konjktür Değerlendirme Genel Müdürlüğü Çalışma Raporu**, 1998, s.15.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KRİZ SONRASI IMF TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

4.1 2002 Yılı IMF Türkiye İlişkileri

Türkiye “istikrar için çapa” kavramı ile 2000 yılında uygulamaya konulan dezenflasyon programında tanıştı. IMF’nin doğrudan gözetiminde ve yönlendiriciliğinde hazırlanan bu programda hatırlanacağı gibi Türk Lirası, ABD doları ve Avro para birimlerinden oluşan bir sepet karşısında sabit bir oranda aşınacaktı. Bu sabit aşınma patikasına çapalanan dövizin fiyatı zaman içinde enflasyon ve faiz hadlerini de kendisine yakınlıştıracaktı. Böylece de enflasyonun hızı kesilmiş olacaktı. Ancak Türk mali piyasalarının yapısal gerçeklerini göz ardı eden IMF programı 14 ay içerisinde iflas etti. Türkiye’nin genç ve sığ mali piyasaları, uluslararası finans sermayesinin spekülâtif saldırıları karşısında giderek istikrarsızlığa sürüklendi ve döviz kuru çapasına dayalı enflasyon programı terk edildi. Bunun yerine “ulusal program”, “güçlü ekonomiye geçi programı”, “katılım öncesi program” gibi adlar yakıştırılan yeni bir IMF istikrar programı uygulamaya konuldu. Yeni IMF programının temel mantığı, kamu kesiminde faiz ödemeleri dışındaki harcamaların olabildiğince kısılarak, Türkiye’nin borçlarının düzenli olarak ödenmesine olanak sağlanmasıdır¹³⁰.

2002 programı 11 Eylül ortamının belirsizleştirdiği bir siyasi ortam ve kamu borçlanması ile ilgili kaygıların daha da yoğunlaştığı bir atmosfer içinde uygulamaya konulmuş ve önceliğini hem mali sistemin iyileştirilmesini hem de yapısal reformların hızlandırılması üzerine inşa etmiş ve bunları desteklemek amacıyla da faiz dışı fazla hedeflerine ulaşmayı önceki programda olduğu gibi öncelikle ele almayı amaçlamıştır. Bu programın kamuoyunda özellikle faiz dışı fazla hedefi daha yoğun bir ilgi kaynağı olmuştur. Bunda hem 2002 yılında ortaya çıkan siyasi belirsizlikle beraber reel faizlerin artması, borç sürdürülebilirliği konusunda tereddütler IMF müzakerelerinin seçim süreci içinde uzun sürmesi gibi nedenler etkili olmuştur denebilir¹³¹.

¹³⁰ Erinç Yeldan, “Kurumsal Çıpa”, (Mayıs 2005), http://www.bilkent.edu.tr/~yeldane/Yeldan24_11May05.pdf (16 Mayıs 2007), s.1.

¹³¹ Emil ve Yılmaz, s.44.

Yılbaşında IMF ile kredi destekli Stand-by Anlaşması'nın imzalanması, Türkiye'nin birincil riskini oluşturan yüksek borç stokunun döndürülmesi konusundaki endişeleri azaltarak iyimser bir ortam oluşturmuştur. Ne var ki reel gelirlerin gerilediği seviye ve yıl içerisinde istihdam yaratacak bir ekonomik aktivitenin oluşmamış olması talep üzerinde önemli bir baskı oluşturmuştur¹³².

4.1.1 18. Stand-by Anlaşması

Türkiye 18 Ocak 2002 tarihinde IMF'ye 2002- 2004 dönemini kapsayan ek niyet mektubunu verdi. Bu stand-by düzenlemesi çerçevesinde Türkiye 12,821.2 Milyar SDR talep etmiştir¹³³. 2002-2004 dönemini kapsayan 18. Stand-by düzenlemesinin temel hedefi, ekonomiyi krizlere karşı güvence altına alarak enflasyonsuz bir sürdürülebilir büyüme oluşturmaktır¹³⁴.

18. Stand-by düzenlemesi gösterge program hedefleri Tablo 4'de gösterilmiştir. Türkiye program hedefleri ölçüsünde temel önceliğini 2002 yılı için finansal ve makro ekonomik istikrarı sağlamak ve yapısal reformlarda da ileri gitmek olarak belirlerken, 2003-2004 sonrası dönem için ise sürdürülebilir büyüme ile birlikte enflasyon ve borç stokunu düşürmek olarak belirlemiştir¹³⁵.

Tablo 4
18. Stand-by Düzenlemesi Gösterge Hedefler

Makro Ekonomik Göstergeler	Birim	2002	2003	2004
Reel GSMH Büyüme	%	3,0	5,0	5,0
TÜFE (Yıl Sonu)	%	35,0	20,0	12,0
ÜFE (Yıl Sonu)	%	31,0	16,2	12,0
Faiz Dışı Bütçe Dengesi/GSMH	%	6,5	6,5	6,5
Cari İşlemler Dengesi	Milyar Dolar	-1,2	-1,2	-1,2
Özelleştirme Gelirleri	Milyar Dolar	1,5	1,5	1,5

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, "Yeni Stand-by Düzenlemesi 2002-2004 18 Ocak 2002 tarihli Niyet Mektubu" http://www.hazine.gov.tr/standby/mektup/mektup11/nmektub_tr.htm (11 Ocak 2007).

¹³² TUSİAD, "Türkiye Ekonomisi 2002", Yayın No.343, (Aralık 2002) <http://www.tusiad.org/turkish/rapor/eko03/eko03.pdf> (16 Mayıs 2007), s.31.

¹³³ <http://www.muratkara.net/imar2/t1.doc> (11 Ocak 2007), s.30.

¹³⁴ Hazine Müsteşarlığı, "Yeni Stand-by Düzenlemesi 2002-2004 18 Ocak 2002 tarihli Niyet Mektubu" 2002, http://www.hazine.gov.tr/standby/mektup/mektup11/nmektub_tr.htm (11 Ocak 2007).

¹³⁵ <http://www.muratkara.net/imar2/t1.doc> (11 Ocak 2007), s.31.

Şubat 2002’de IMF tarafından onaylanan yeni ekonomik program esas itibarıyla 1999 yılında onaylanan Stand-by kredisinin bir ikamesi olma özelliğini taşımaktadır. Diğerlerinden tek farkı istenilen kredi desteğinin daha yüksek olması ve yapısal reformlarda Dünya Bankasından daha çok alanda ortak çözüm istenmesidir. 18. düzenleme, 11 Eylül Terör olaylarından sonra ABD’nin açık desteği doğrultusunda hazırlanmıştır. Bu son düzenlemenin en önemli amacı devleti ve piyasayı radikal bir şekilde ve yeniden yapılandırmak, dolayısıyla uzun dönemli bir istikrar ve büyüme sağlamadan çok krizden çıkmaya yöneliktir. Genel olarak 2002-2004 dönemini kapsayan ekonomik program, daha önceki programa göre nispeten daha derin boyutlar içermekte ve kapsamlı uygulamalara atıfta bulunmaktadır. Esas itibarıyla sürdürülebilir ekonomik büyümeyi ön planda tutarken ekonomiyi gelecek krizlere karşı korumaya ağırlık veren programın, gelecek krizlerin riskini azaltmak için üç önemli unsurunun olduğu görülmektedir¹³⁶:

- Dalgalı döviz kuru sistemi potansiyel spekülatif atakları azaltacak ve faiz oranlarında daha büyük bir istikrar sağlayacak
- Finansal sistemin reforma tabi tutulması ve güçlendirilmesine yönelik uygulamalar bankaları fon çekilişlerine karşı daha az duyarlı hale getirecek ve ulusal finansal aktiflere güveni artıracak
- Harcama ve vergi reformları borcun sürdürülebilirliğini sağlamak için orta vadede ihtiyaç duyulan mali düzenlemelerin sürdürülmesine yardımcı olacaktır

4.1.1.1 18. Stand-by Anlaşması Çerçevesinde Birinci, İkinci, Üçüncü Gözden Geçirme Raporları

Yeni IMF programının temel mantığı, kamu kesiminde faiz ödemeleri dışındaki harcamaların olabildiğince kısılarak Türkiye’nin borçlarının düzenli olarak ödenmesine olanak sağlanmasıdır¹³⁷.

¹³⁶ Esfender Korkmaz, “18. Stand-By İstikrar Getirecek mi?”, *Asomedyâ Dergisi*, (Ocak 2002), s.12.

¹³⁷ Yeldan, “Kurumsal Çıpa”, s.1.

3 Nisan 2002’de 18.Stand-by Niyet Mektubu 1. Gözden Geçirme Raporu, 19 Haziran 2002’de 2. Gözden Geçirme Raporu, 30 Temmuz 2002’de 3. Gözden Geçirme Raporu yayınlanmıştır.

Gözden Geçirme Raporlarında belirtilen hususlar¹³⁸:

- Maliye Politikası ve Borç Yönetimi: Maliye politikası, 2002 yılında GSMH’nin %6.5’i oranında kamu sektörü faiz dışı fazlasına ulaşılacak şekilde uygulanacaktır.
- Para ve Döviz Kuru Politikası: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, enflasyon oranını 2002 yılı için %35’lik sınır içinde tutma politikalarına odaklanmaya devam edecektir. Dalgalı döviz kuru rejimi uygulanmasına bağlı kalınırken, Merkez Bankası, ödemeler dengesinde kaydedilen iyileşmeyi ve hâlihazırda gözlemlenen tersine para ikamesi sürecini, döviz rezervlerini güçlendirmek amaçlı kullanacaktır. Para ve döviz piyasalarının derinleştirilmesine ve daha da likit hale getirilmesine yönelik adımlar atılacaktır.
- Mali Sektör Reformu: Özel bankaların yeniden sermayelendirilmesi planının uygulanması öngörüldüğü doğrultuda ilerlemektedir. Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu, kalan diğer el konulmuş bankaların çözüme kavuşturulması ve operasyonlarına yönelik şeffaflığın sağlanması hususunda karardır. Bankacılık sektörünün rehabilite edilmesi sürecini tamamlayıcı olması amacıyla, şirket borçlarının yeniden yapılandırılmasını destekleyecek bir dizi adım atılmaktadır.
- Diğer Yapısal Reformlar: Hükümet, temel yapısal reformlar aracılığıyla enflasyonun düşürülmesini ve büyümeyi desteklemektedir. Kamu maliyesini güçlendirmek ve kamu sektörünün etkinliğini artırmak amacıyla planlanan şekilde önemli adımlar atılmaya devam edilmektedir. Piyasa şartları iyileştikçe özelleştirmeye yeni ivme kazandıracağız. İş ortamının iyileştirilmesine yönelik çabalarımız devam etmektedir. Fon tarafından desteklenen tüm yeni programlar için zorunlu tutulan ve IMF tarafından sağlanan kaynakların yerinde kullanıldığını teyit etmeye yönelik çalışma

¹³⁸ http://www.hazine.gov.tr/Standby/mektup/mektup12/mektup_tr.pdf (18 Mayıs 2007), s.2-9.

kapsamında Merkez Bankası'nın kontrol, muhasebe, raporlama ve denetim sistemlerinin şeffaflığını ve etkinliğini daha da geliştirecek bir plan oluşturulmuştur.

IMF daha 2002 yılı başında Türkiye üzerine yayınladığı ayrıntılı bir raporla bu programın “yeni” makroekonomik hedeflerini çizmiştir. Tablo 4.1’de 2002 yılında çizilmiş bulunan bu hedefleri görüyoruz. Görüldüğü üzere IMF Türkiye’nin 2003-2006 arası dönemde % 5 oranında büyüyeceğini; milli gelire oran ile % 6.5 düzeyinde faiz dışı fazla vereceğini ve enflasyon hedefinin de 2004’te % 12, 2005 ve 2006’da % 8 olması gerektiğini programlamış durumdadır. Bu şartlar altında kamunun net borç stoku 2006’ta % 64’e gerileyecektir¹³⁹.

Tablo 4.1
IMF Programında Türkiye

	2002	2003	2004	2005	2006
Milli gelir reel büyüme	3,0	5,0	5,0	5,0	5,0
Enflasyon	35,0	20,0	12,0	8,0	8,0
<i>GSMH'nin %'si Olarak:</i>					
Faiz dışı fazla	6,5	6,5	6,5	6,5	6,3
Net borç stoku	81,3	73,3	69,4	66,5	63,9
Dış borç	35,1	30,6	28,5	27,8	27,2
İç borç	46,2	42,7	40,9	38,8	36,7

Kaynak: IMF, 2002 Türkiye Programı

2002 programının en dikkat çekici özelliği başlangıçta artık bazı yapısal sorunlara el atma ihtiyacını duymasındır. Bu çerçevede personel harcamalarda indirim sağlamak üzere KİT’lerde eleman alımına kontroller getirilmesi, personel azaltmasına gidilmesi gibi konular gündeme gelmiştir. Aynı şekilde 2002 programı özellikle sosyal güvenlik kuruluşlarının açıklarının hızla arttığı ve bunun yükünün bütçe üzerinde daha fazla hissedildiği bir dönem olma özelliğini de taşımaktadır. Bu kuruluşlarda ilaç vb harcamalardaki sorunlar son gözden geçirmede üzerinde durulan güncel konular arasında yer almıştır. 2002 yılı içinde faiz dışı fazla hedefine ulaşmak için başlangıçta öngörülmeleyen ancak yıl içinde hedefin tutturulmasıyla ilgili olarak alınması planlanan ek tedbirler arasında yer alan bölge müdürlüklerinin kapatılması tedbiridir. Bir kamu reformu ve fonksiyonel analiz çerçevesinde yapılması daha uygun olacak bu tür girişimlerin sadece tasarruf yaratma odaklı olarak ve o anki soruna bir çözüm olarak

¹³⁹ Yeldan, “Kurumsal Çıpa”, s.1.

düşünüldüğü tedbirler listesine eklenmesi ve daha sonra bu konunun yaygınlaştırılmasına, sulandırılmasına ve bir zaman sonra da gündemden çıkmasına yol açmıştır. Bu tedbirlerin uygulama sonuçları da çoğu kez ölçülemediği için gerçekten alınan kararlar sonucu beklenen tasarrufun sağlanıp sağlanamadığı da hep soru işareti olarak kalmakta ve sonuçta mali uyum çabalarının gerçekçiliği sorgulanabilir hale gelmektedir. Dördüncü gözden geçirme çalışmaları çerçevesinde 2002 de bozulan kamu maliyesindeki dengeleri iyileştirmek amacıyla özellikle harcamalarda tasarruf sağlamaya yönelik olarak kapsamlı bir tedbir seti geliştirilmiştir¹⁴⁰.

4.2 2002 Yılında Ekonominin Genel Dengesi

Türkiye ekonomisinin 2002 yılı gündeminde iki temel sorunu vardı¹⁴¹:

- Kısa vadede 2001 'de yaşanan durgunluğun aşılması
- Orta vadede ekonominin istikrarlı ve hızlı büyüme çizgisine oturtulması

Uygulanan ekonomik programın temelini uzun dönemde Türkiye ekonomisinin kırılganlığını azaltarak, sürdürülebilir ve düşük enflasyonlu bir büyüme ortamının yaratılması için piyasa ekonomisi kural ve kurumlarını hayata geçirmeye çalışan yapısal reformlar oluşturmaktadır¹⁴². Programın özellikle bankacılık sektöründe gerçekleştirdiği reformlar kamu sektörüne getirdiği disiplin, siyasetin kaynak dağıtım mekanizmaları üzerindeki hâkimiyetini azaltması ve enflasyonu hedeflerin altına indirmesi, bugün itibariyle programın sosyal olarak sürdürülebilmesini zorlayacak aşamasının büyük ölçüde geride bırakıldığı anlamına gelmektedir¹⁴³.

4.2.1 Harcamalar ve Üretim Yönünden Milli Gelir

İlk dokuz aylık performansa bakıldığında ortalama GSMH ve GSYİH artışları sırasıyla %6.2 ve %6.5 olmuştur. Sektörler itibariyle artışlara bakıldığında sanayi ve ticaret kesimleri öne çıkmış ve onları tarım ve ulaştırma sektörleri takip etmiştir¹⁴⁴.

¹⁴⁰ Emil ve Yılmaz, s.46.

¹⁴¹ Erinc Yeldan, "2002 Niyet Mektubunun Makroekonomik Hedefleri, *Asomedy*, (Ocak 2002), s.18.

¹⁴² TÜSİAD, "Türkiye Ekonomisi 2002", s.19.

¹⁴³ TÜSİAD, "Türkiye Ekonomisi 2002", s.21.

¹⁴⁴ TÜSİAD, "Türkiye Ekonomisi 2002", s.36.

Tablo 4.2
GSMH

	2000	2001					2002			
		I	II	III	IV	Toplam	I	II	III	Toplam ⁽²⁾
GSMH	6,3	-3,3	-12,3	-9,1	-12,3	-9,5	0,2	9,4	7,8	6,2
GSYİH	7,4	-1,0	-9,8	-7,5	-10,3	-7,5	1,8	8,8	7,9	6,5
Tarım	3,9	5,8	-4,0	-6,0	-13,2	-6,5	-1,0	2,4	6,6	5,0
Sanayi	6,0	0,8	-10,0	-8,9	-10,7	-7,5	2,8	12,6	10,5	8,8
İmalat Sanayii	6,4	1,7	-11,0	-9,7	-12,0	-8,1	2,3	13,7	11,8	9,5
Hizmetler	7,2	-1,6	-8,1	-5,6	-7,6	-5,9	1,8	6,5	5,9	4,9
Ticaret	12,0	-2,4	-12,2	-7,5	-14,4	-9,4	3,1	11,1	9,7	8,4
İnşaat Sanayi	4,4	-4,8	-5,3	-7,8	-3,3	-5,5	-2,4	-5,9	-2,0	-3,4
Ulaş. ve Haber.	5,5	-2,6	-9,5	-5,0	-4,1	-5,3	1,2	8,0	5,1	4,8
İthalat Vergisi	28,1	-10,1	-32,1	-28,0	-28,4	-25,1	-0,4	24,6	25,6	15,9

Kaynak: TCMB, “2002 Yıllık Rapor”,

http://www.tcmb.gov.tr/research/yillik/02turkce/bolum_II2002.pdf (21 Mayıs 2007), s.20.

4.2.1.1 İstihdam ve Ücretler

İstihdamın sektörel dağılımı incelendiğinde 2002 yılının son üç aylık döneminde tarım sektörünün toplam istihdam içindeki payı % 33.5 olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemde sanayi sektörünün payı % 18.9 hizmetlerin ise % 43.2 olmuştur¹⁴⁵.

Bununla beraber, 2002 yılında yaşanan verimlilik artışı ücretlere yansımamış ve yılın ilk dokuz ayında kamu kesiminde verimlilik bir önceki yıla göre % 19.1 artarken reel ücretler % 1.6 gerilemiş, özel sektörde ise %8.4 verimlilik artışı yaşanmasına karşın reel ücretler % 6.9 gerilemiştir¹⁴⁶.

4.2.2 Kamu Maliyesi

2002 Ocak ayında IMF ile imzalanan Stand-by Anlaşması’nın da önemli ayaklarından birini kamu kesimi dengesinin sağlanması oluşturmuş, 2002 yılında GSMH’nin % 6.5’i oranında kamu sektörü faiz dışı fazlası hedeflenmiştir¹⁴⁷.

¹⁴⁵ TCMB, “2002 Yıllık Rapor”, http://www.tcmb.gov.tr/research/yillik/02turkce/bolum_II2002.pdf (21 Mayıs 2007), s.29.

¹⁴⁶ TÜSİAD, “Türkiye Ekonomisi 2002”, s.43.

¹⁴⁷ TÜSİAD, “Türkiye Ekonomisi 2002”, s.47.

4.2.2.1 Konsolide Bütçe

Yıl içerisinde IMF kredisinin Hazine tarafından borç finansmanında kullanılmasına ve yılın ilk dört ayında faiz oranların gerilemesine rağmen Mayıs ayının ikinci yarısında patlak veren siyasi belirsizlik, sene başından itibaren düşme eğilimi içerisinde olan faiz oranlarının tekrar artmasına sebep olmuş ve iç borç faiz ödemeleri bütçeye ciddi boyutlarda yük getirmiştir. Sosyal güvenlik harcamalarında yılsonu hedefi Ekim ayı itibariyle aşılrken, sosyal güvenlik kuruluşları arasında en kötü performans SSK’da gözlenmiş, ilk on bir ayda bütçeden yapılan transferler reel bazda % 40 artmıştır. İhracattaki artışa paralel olarak vergi iadelerinde de hedeflenenin üzerine çıkmış ve böylelikle faiz dışı toplam harcamalarda yılsonu tahsisi Kasım itibariyle aşılmıştır¹⁴⁸.

Tablo 4.3
Konsolide Bütçe

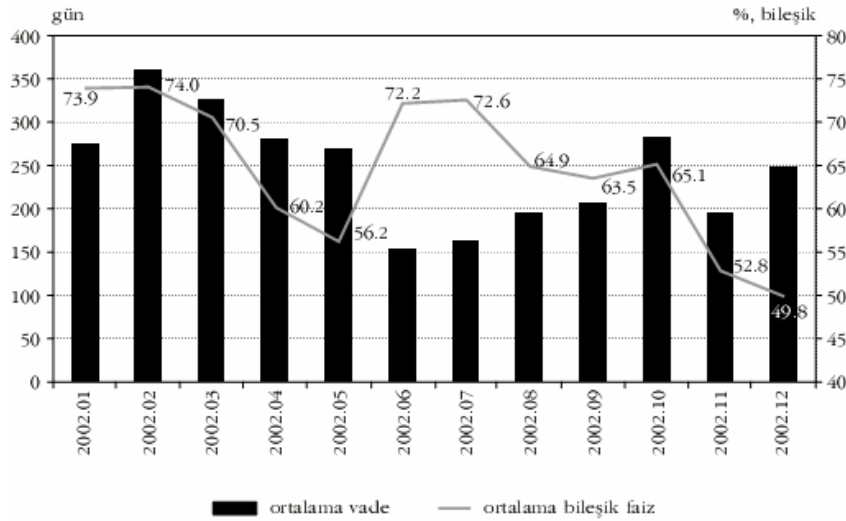
	2001 Oca-Kas	2002 Oca-Kas (1)	Reel değ. (%)	2002 Hedef (2)	% (1)/(2)
GELİRLER (I+II+III+IV)	47,118	69,780	-%3	71,218	%98
I. Vergi Gelirleri (a+b)	36,023	54,023	-%2	57,911	%93
a. Dolaysız Vergiler	15,014	18,591	-%19	19,722	%94
b. Dolaylı Vergiler	21,009	35,432	%11	38,189	%93
II. Vergi Dışı Gelirler	6,849	10,070	-%4	7,007	%144
III. Özel Gelir ve Fonlar	3,625	4,548	-%18	6,000	%76
IV. Katma Bütçe	621	1,139	%20	300	%380
HARCAMALAR (I+II+III+IV)	72,670	99,499	-%10	98,131	%101
FAİZ DIŞI HARCAMALAR	33,152	52,686	%4	55,336	%95
I. Personel	13,455	20,748	%1	21,891	%95
II. Diğer Cari	3,504	5,450	%2	7,783	%70
III. Yatırım	3,052	5,095	%10	5,736	%89
IV. Transferler	52,659	68,205	-%15	62,721	%109
a. Faiz ödemeleri	39,518	46,813	-%22	42,795	%109
Dış Borç	3,079	4,545	-%3	5,895	%77
İç Borç	36,439	42,268	-%24	36,900	%115
b. KİT'lere Transfer	966	1,287	-%13	1,655	%78
c. Sosyal Güvenlik	5,904	9,690	%8	7,930	%122
d. Diğer Transferler	6,272	10,415	%9	10,341	%101
BÜTÇE DENGESİ	-25,553	-29,719	-%24	-26,913	%110
FAİZ DIŞI DENGİ	13,965	17,094	-%20	15,882	%108

Kaynak: TÜSİAD, "Türkiye Ekonomisi 2002", Yayın No.343, (Aralık 2002) <http://www.tusiad.org/turkish/rapor/eko03/eko03.pdf> (16 Mayıs 2007), s.50.

¹⁴⁸ TÜSİAD, "Türkiye Ekonomisi 2002", s.50.

4.2.2.2 Finansman ve Faizler

2001 Mayıs ayında imzalanan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı çerçevesinde, IMF'den sağlanacak krediler bütçe harcamalarında kullanım amacıyla Hazine hesabına aktarılmıştır. Böylece 2002 yılı boyunca bütçe açığının finansmanında iç kaynak kullanımının payı azalırken dış kaynağın payı artmıştır. 2002 yılı boyunca IMF'den sağlanan 12.5 Milyar Doların bütçe harcamalarında kullanılmasının etkisiyle, bir önceki sene 5 Trilyon TL net çıkış gösteren dış borçlanma kaleminden, 15.7 Trilyon TL tutarında net giriş olmuştur. Bu dönüşümün etkisiyle bütçe finansmanı içinde devlet tahvili kaleminden net 2.4 Trilyon TL tutarında ödeme yapılmıştır. Aynı dönemde 16.6 trilyon TL tutarında net hazine bonusu ihraç edilmiştir. Bu gelişmeler ışığında 2001 yılında bütçe finansmanının % 81'i iç borçlanmadan karşılanırken bu sene bu oran % 50'ye gerilemiştir. Aynı dönemde IMF kredisine ve yurtdışı piyasalardan Eurobond borçlanmasına ağırlık verilmesinin etkisiyle bütçe finansmanında dış borçlanmanın payı % 55'e çıkmıştır¹⁴⁹.

Grafik 2. Ortalama Vade ve Faiz

Kaynak: TÜSİAD, "Türkiye Ekonomisi 2002", Yayın No.343, (Aralık 2002)
<http://www.tusiad.org/turkish/rapor/eko03/eko03.pdf> (16 Mayıs 2007), s.54.

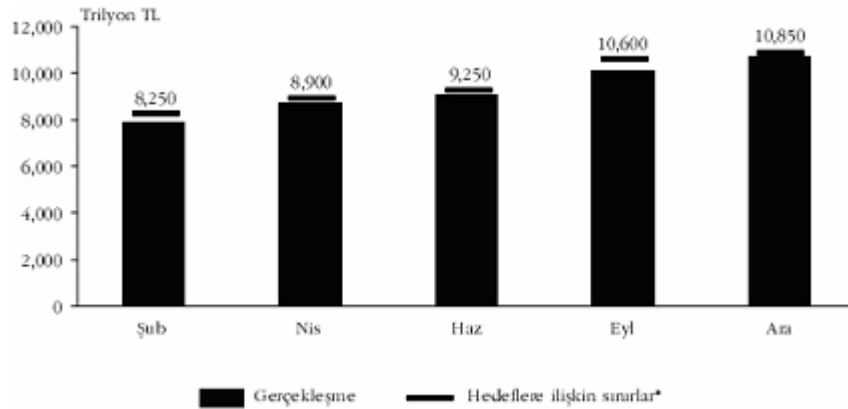
2001 yılında yaşanan ekonomik kriz sonucu fon bulmakta karşılaşılan zorluklar ve bozulan bütçe dengesi, 2002 başında faiz oranlarını % 70'lerin üzerinde tutmuştur. Ancak, 2002 Ocak ayında imzalanan Stand-by Anlaşması'yla önemli miktarda

¹⁴⁹ TÜSİAD, "Türkiye Ekonomisi 2002", s.52-53.

dış kaynak sağlanması, enflasyondaki hızlı düşüş eğilimi ve mali piyasalarda istikrarın nispeten sağlanması, ilk beş ayda faizleri % 60'ın altına çekmiş, yüksek faizler ve iç borcun döndürülebilmesine ilişkin endişeleri hafifletmiştir. Diğer yandan, Mayıs ayında % 56.2'ye kadar düşen aylık faiz, politik risk primine bağlı olarak Haziran ve Temmuz aylarında tekrar eski seviyelerine yükselmiş, Ağustos ayında toparlansa da seçim öncesinde, Eylül ve Ekim aylarında, ortalama borçlanma maliyetleri devam eden belirsizlik sonucu sırasıyla % 63.5 ve % 65.1 olarak gerçekleşmiştir. Seçim sonrasında ise iç ve dış piyasalarda ortaya çıkan olumlu beklentiler ve güven ortamı faiz oranlarında düşüşe neden olmuş, Aralık ayı ortalaması % 50 olarak gerçekleşmiştir. İç borçlanma vadeleri de risk primlerindeki gelişmelere paralel hareket etmiştir¹⁵⁰.

4.2.3 Para Politikası

İmzalanan stand-by anlaşması çerçevesinde uygulanacak ekonomik programının parasal ayağı, Merkez Bankası'nın kısa vadeli faiz oranları üzerindeki belirleyiciliğini artıran, döviz kurunun ise arz-talep koşullar altında piyasada belirlenmesini öngören bir çerçeveye oturtulmuştur. Uygulanacak para programında, 2002 sonu için nominal bazda % 40 olarak hedeflenen para tabanı artışının nominal milli gelir artışıyla tutarlı olması düşünülmüştür¹⁵¹.

Grafik 3. 2002 Yılı Merkez Bankası Para Programı Hedefleri Net Uluslar arası Rezervler Performans Kriteri

Kaynak: TÜSİAD, "Türkiye Ekonomisi 2002", Yayın No.343, (Aralık 2002)
<http://www.tusiad.org/turkish/rapor/eko03/eko03.pdf> (16 Mayıs 2007), s.67.

¹⁵⁰ TÜSİAD, "Türkiye Ekonomisi 2002", s.54.

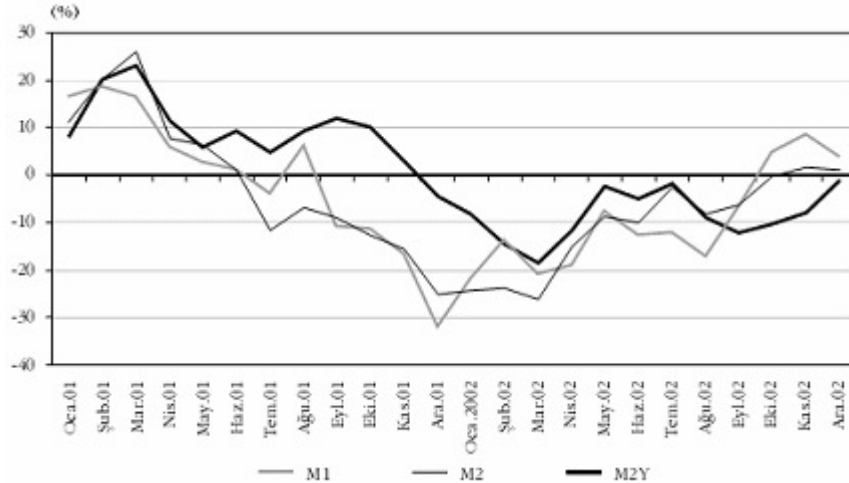
¹⁵¹ TÜSİAD, "Türkiye Ekonomisi 2002", s.63.

2001 Şubat ayında yaşanan devalüasyonunun ardından geçilen dalgalı kur rejimine 2002 yılında da devam edilmiştir¹⁵².

4.2.3.1 Para Arzları ve Krediler

Para tabanı çapası para arz fazlası oluşmasını engelleyecek, böylelikle programda hedeflenenin ötesinde bir iç talep baskısı oluşmasını önleyecektir. Öte yandan, kısa vadeli faiz oranlarının enflasyonun gelecekte alabileceği değerlere göre ayarlanması politikası da, enflasyonist baskıları azaltacaktır¹⁵³.

2002 yılında dar ve geniş tanımlı para arzları, nominal olarak % 29 ve % 30 oranında artmıştır. Yılsonu TÜFE enflasyonunun da % 30 seviyesinde gerçekleştiği göz önüne alındığında, para arzındaki reel değişimlerin de düşük seviyelerde kalmış olduğu gözlenmektedir¹⁵⁴.

Grafik 4. Para Arzı (Yıllık Reel Değişim)

Kaynak: TÜSİAD, "Türkiye Ekonomisi 2002", Yayın No.343, (Aralık 2002) <http://www.tusiad.org/turkish/rapor/eko03/eko03.pdf> (16 Mayıs 2007), s.70.

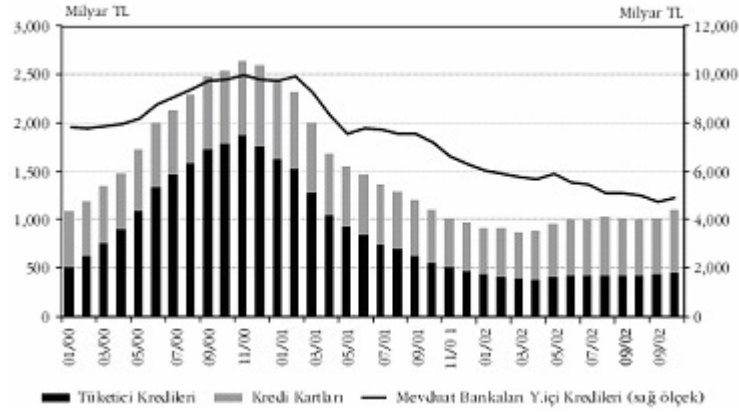
2002 yılında ekonomide hızlı bir canlanma yaşanırken, kredi hacmindeki gelişmeler ekonomideki canlanma eğilimi ile uyumlu olamamış, büyümenin finansmanı açısından kredi hacmi yetersiz kalmıştır. Bankacılık reformu tamamlanamamış, bankalar tekrar kredi verme yeterliği kazanamamıştır. Diğer yandan, yapısal reformlar kapsamında bankacılık kesiminin sorunlarının çözülmesi yönünde önemli adımlar da atılmıştır. Bankacılık kesiminde öz kaynaklarını yitiren ve sistematik risk yaratabilecek

¹⁵² TÜSİAD, "Türkiye Ekonomisi 2002", s.64.

¹⁵³ http://www.belgenet.com/eko/mb_020102.html (18 Aralık 2006), s.12.

¹⁵⁴ TCMB, "2002 Yıllık Rapor", http://www.tcmb.gov.tr/research/yillik/02turkce/bolum_III2002.pdf (21 Mayıs 2007), s.85.

özel bankalar sistem dışına çıkarılmış, özel bankalar iki ayrı bağımsız denetimin yanı sıra BDDK denetiminden geçirilmiş ve sistemin sermaye yeterlilik rasyosunun artırılması sağlanmıştır. Ayrıca, bankacılık kesimi ile reel kesim arasındaki sorunların aşılması amacıyla İstanbul Yaklaşımı uygulamaya konmuştur¹⁵⁵.

Grafik 5. Tüketici Kredileri ve Yurtiçi Kredi Hacmi

Kaynak: TÜSİAD, "Türkiye Ekonomisi 2002", Yayın No.343, (Aralık 2002) <http://www.tusiad.org/turkish/rapor/eko03/eko03.pdf> (16 Mayıs 2007), s.71.

2001 yılında reel olarak önemli ölçüde gerileyen kredi hacmi 2002 yılında da reel olarak daralmıştır. Kredi arz ve talebindeki gerilemeye ek olarak bankaların yeniden yapılandırılması programı çerçevesinde, krediler içerisinde takip edilen “donuk krediler” kaleminin “tahsili gecikmiş alacaklar” kaleminde izlenmeye başlanması, banka sayısındaki azalma ve 2002 yılı Haziran ayında TMSF kapsamına alınan bir bankanın kredi portföyünde yer alan 3.1 Katrilyon Türk Lirası tutarın geçici hesaplara aktarılması kredi hacmindeki gerilemeyi arttıran faktörler olmuştur¹⁵⁶.

4.2.4 Fiyat Düzeyi

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası da fiyat istikrarına ulaşma temel amacı doğrultusunda alacağı para politikası kararlarını, enflasyonu belirleyen unsurlardaki geçmiş birkaç aylık gelişmelere bakarak değil, geleceğe bakarak oluşturmaktadır¹⁵⁷.

¹⁵⁵ TÜSİAD, "Türkiye Ekonomisi 2002", s.71.

¹⁵⁶ TCMB, "2002 Yıllık Rapor", http://www.tcmb.gov.tr/research/yillik/02turkce/bolum_III2002.pdf (21 Mayıs 2007), s.90.

¹⁵⁷ http://www.belgenet.com/eko/mb_020102.html (18 Aralık 2006), s.5.

2002 yılında sürdürülebilir büyüme sürecine geçmek için başlıca şartın düşük ve oynaklığı az olan enflasyon olduğu gerçeği üzerine oturtulmuş programdan vazgeçilmeden uygulanması ve yapısal reformların hayata geçirilmesi, enflasyon beklentilerini düşürerek enflasyonla mücadeledeki kazanımda belirleyici olmuştur. Enflasyon oranlarında yakalanan düşüşün etkisiyle makro dengelerde sağlanan iyileşme sonucu piyasalardaki belirsizliğin azalması yüksek ihracat performansı ile birleşerek 2002'nin ilk dokuz aylık döneminde ekonomik aktivitelerin %6.2 oranında büyümesine yol açmıştır¹⁵⁸.

4.2.4.1 Tüketici Fiyatları ile Döviz Kurları

2002 yılı Eylül ayında bir önceki yılın aynı ayına göre üretim imalat sanayi sektöründe %13,3 elektrik, gaz ve su sektöründe %2,4 artış, madencilik sektöründe ise %16,3 azalış kaydetmiştir. Üretim değeri ağırlıklı kapasite kullanım oranı, 2002 yılı Ağustos ayında 2001 yılı Ağustos ayındaki %71,7'lik seviyesine kıyasla, %76,4 seviyesinde gerçekleşmiştir. Üretim değeri ağırlıklı kapasite kullanım oranı, 2002 yılı Eylül ayında 2001 yılı Eylül ayındaki %72,9'luk seviyesine kıyasla, %80,0 seviyesinde gerçekleşmiştir¹⁵⁹.

Tablo 4.4
Ocak-Ekim 2002 Enflasyonu

	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kümülatif
TÜFE (%)	5,3	1,8	1,2	2,1	0,6	0,6	1,4	2,2	3,5	3,3	24,0
TEFE(%)	4,2	2,6	1,9	1,8	0,4	1,2	2,7	2,1	3,1	3,1	25,5
TEFE (özel imalat)	2,1	0,7	1,3	1,9	1,5	2,8	4,1	2,3	2,5	1,8	23,1

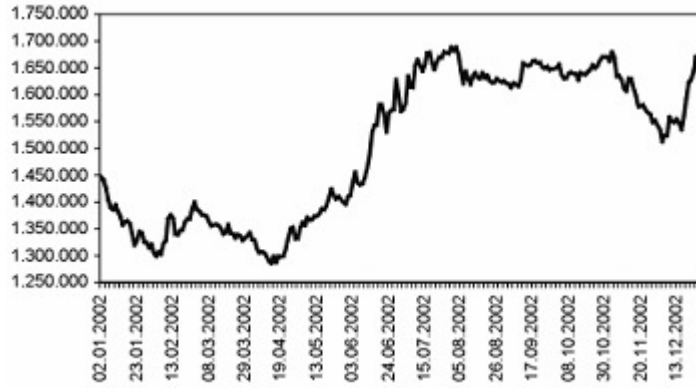
Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, "Ekonomik Program Raporu", (Eylül-Ekim 2002), s.9.

2002 yılında ABD doları Türk lirasına karşı % 13.8 oranında değerlendirirken, Euro da aynı dönemde Euro/ABD doları paritesinin Euro lehine gelişmesi sonucu Türk Lirasına karşı % 31.8 oranında değer kazanmıştır¹⁶⁰.

¹⁵⁸ TÜSİAD, "Türkiye Ekonomisi 2002", s.80.

¹⁵⁹ Hazine Müsteşarlığı, "Ekonomik Program Raporu", (Eylül-Ekim 2002), s.9.

¹⁶⁰ TCMB, "2002 Yıllık Rapor", http://www.tcmb.gov.tr/research/yillik/02turkce/bolum_III2002.pdf (21 Mayıs 2007), s.105.

Grafik 6. Döviz Kuru (ABD Doları)

Kaynak: TCMB, “2002 Yıllık Rapor”,

http://www.tcmb.gov.tr/research/yillik/02turkce/bolum_III2002.pdf (21 Mayıs 2007), s.104.

2001 yılında döviz çapasını terk etmek zorunda kalan Türkiye, yerine IMF’nin kurumsal çapasını kabullenmek zorunda bırakılmıştır. Aslında piyasalar söz konusu IMF çapasını da yeterli görmemekte, bunun yanına bir de “AB müzakere çapasını” yakıştırmaktadır. Burada işin ilginç yönü Türkiye 2002’de çizilmiş bulunan programın büyüme hedeflerinin üzerinde milli gelir artışları yaşamış olmasına rağmen (2003’te % 5.9 2004’te % 9.9) büyüme hızının revize edilmesi ya da faiz dışı fazla hedefinin gözden geçirilmesine hiç gerek duyulmamıştır. Sıcak para girişlerine dayalı cari açığın artarak sürmesine ve milli gelirdeki spekülatif şişkinlikleri körüklemesine karşın, 2005 yılı büyüme hızı gene yüzde 5 olarak tespit edilmiş, faiz dışı fazla hedefi de % 6.5 olarak kabullenilmeye devam edilmiştir.¹⁶¹.

4.3 2003 Yılı IMF Türkiye İlişkileri

2002 yılında kamu maliyesinde ortaya çıkan ve programın temel performans kriteri olan faiz dışı fazladaki önemli sapma 2003 yılına yönelik olarak tekrar bir kapsamlı gelir tedbir paketinin hazırlanmasına neden olmuştur. Bu anlamda vergi barışı olarak adlandırılan kamuoyunda vergi affı olarak algılanan kanunun çıkarılması yoluyla geçmişe yönelik stok ve matrah afları da dâhil vergi ceza ve faizlerinin affedilmesi, yeniden bir ödeme planına bağlanması yoluyla ilave bir vergi geliri toplanması öngörülmüştür. Bir defalık vergilere yine bu paket kapsamında da başvurulmuştur; ek emlak ve ek motorlu taşıt vergileri tekrar getirilmiştir. Yine önceki dönemde olduğu gibi belli bir dönem için getirilen özel işlem ve özel iletişim vergilerinin uygulaması bir

¹⁶¹ Yeldan, “Kurumsal Çıpa”, s.2.

yıl daha uzatılmıştır. Vergi tahsilâtının öne çekilmesi anlamında kurumlar vergisi geçici vergi oranı yükseltilmiştir. Dolaylı vergilerin oranlarının yükseltilmesine devam edilmiş, tütün mamulleri ve alkollü içkiler üzerinden alınan özel tüketim vergisi oranları Ocak 2003'te arttırılmıştır. Vergi tahsilâtını arttırmaya yönelik olarak vergi istisnalarının gözden geçirilerek kapsamın daraltılacağı da IMF ile üzerinde anlaşılan paket kapsamında taahhüt edilmiştir. Bu öngörülen tedbirlerle birlikte ayrıca hükümet köprü ve otoyol geçiş ücretlerine zam yapma, döner sermaye hâsılatlarından bütçeye yapılan kesintileri artırma gibi ilave gelir artırıcı tedbirleri de programına almıştır. Yukarıda sıralanan tedbirlerin yanında yıllardan beri her programın gündeminde olan ama bir türlü uygulamasına geçilemeyen bir defalık uygulamaya örnek kamu taşınmazların satışı sonucu ek gelir yaratılması da pakette ayrı bir kalem olarak yer almıştır¹⁶².

Türkiye ekonomisi bugüne kadar yaşamış olduğu küçüklü-büyükü çok sayıda krizi, çoğu kez hemen uygulamaya konulan ve yapısal iyileştirmelerden çok piyasaları hemen etkilemeyi hedef alan önlemlerle kısa süre içinde aşmaya çalışmıştır. Bu durum, Türkiye'nin yapısal sorunlarının giderek büyümesine ve karmaşıklaşmasına neden olmuştur. Bu krizler nedeniyle IMF ile şimdiye kadar 18 anlaşma yapılmış ancak bu anlaşmalar, krizlerden çıkılmaya başlanmasıyla birlikte tamamlanamamıştır. Uygulamaya konulan programlar, kriz ortamı atlatıldıktan, döviz kurunda istikrar sağlandıktan ve faizler belli bir dengeye oturduktan sonra terk edilmiş, hızla kısa vadede büyümeyi hızlandıran politikalara geri dönmüştür. Ancak, son krizle birlikte kronik hale gelen sorunlar karşısında uygulanmaya başlanan program, hükümet değişikliklerine rağmen devam ettirilmiştir. 2001 krizinin ardından 2002 ve 2003'te görülen enflasyondaki düşüş ve üretimdeki artış, programın getirdiği istikrar ve azalan belirsizliğin sonucudur. Ekonomik program dâhilde uygulanmakta olan sıkı maliye ve para politikaları sonucunda, artan güven ortamıyla birlikte 2003 yılı ekonomik istikrar, yapısal iyileştirmeler ve büyüme doğrultusunda önemli kazanımların sağlandığı bir yıl olmuştur. Enflasyon % 18.4 ile % 20 olarak belirlenmiş olan 2003 yılı hedefinin de altına inerken, büyümede % 5'lik hedefin üzerine çıkılabileceği görülmüştür. Sanayi ve ticaret sektörleri ekonomik büyümenin lokomotifi olmuştur. İhracat 50 milyar dolar

¹⁶² Emil ve Yılmaz, s.45.

eşğine doğru hareket etmiş ve kurdaki değerlenmeye rağmen dış ticaret açığı ve cari açık beklentilerin altında kalmıştır. Türk Lirası değer kazanırken, nominal ve reel faizler gerilemiş, verimlilik hızla artmıştır. Hızlı verimlilik artışı rekabet gücünü yükseltmiş, kapasite kullanım oranları bazı sektörlerde tarihsel olarak en üst düzeylere ulaşmış, sanayi üretiminde güçlü bir büyüme görülmüştür. Borç oranının da hızla düşmesi, ekonominin kırılganlığını azaltmış ve bekleyişleri iyileştirmiştir. Ekonomideki iyileşmenin işgücü piyasalarına yansması ise gerçekleşmiş, reel ücretlerde gerileme devam ederken istihdam olanakları genişlememiş ve işsizlik ciddiyetini korumuştur¹⁶³.

4.3.1 Acil Eylem Planı

Ocak 2003’de hükümet tarafından hazırlanan Acil Eylem Planı’nda kurumsal yapılanmaya ilişkin eylemler ve kamu yönetimi alanında önemli reformlara yer verilmiştir¹⁶⁴. Türkiye’de iktidara gelen 58. Hükümetin kurulması aşamasında açıkladığı “Acil Eylem Planı”, IMF ile yapılan stand-by anlaşmasıyla yapısal düzenlemeleri yeniden gözden geçirmesi gerektiği düşüncesine kısmen oturması, devletin ekonomideki rolünün yeniden tartışmaya açılacağına açık göstergesidir. “Acil Eylem Planı” hedeflenen yeni düzenlemeler ya da gözden geçirilecek unsurlar şunlardır¹⁶⁵:

- IMF ile program gözden geçirilmesi, burada özellikle tarım sektörü ile istihdama ilişkin gözden geçirmeler gerek olduğu düşünülüyor. Güçlü Ekonomiye Geçiş Planında istihdam alanında sadece işten çıkarılacak veya emekliye resen sevk edilecek kamu çalışanlarından bahsedilmiş olmasına ve istihdam edilmenin maliyetini artırıcı uygulamalara da Güçlü Ekonomiye Geçiş Planı kapsamında gidildiği göz önüne alınırsa, yeni planın bu noktada somut önerilerle IMF’ye gitmesi gerekmektedir. Özellikle Sosyal Sigortalar Kurumu primlerinin aşağıya çekilmesi, ilk aşamada kayıt dışı istihdama önlemek ve istihdamı artırmak için önemli bir adım olabilir.

¹⁶³ TÜSİAD, “Türkiye Ekonomisi 2003”, Yayın No.371, (Aralık 2003)
<http://www.tusiad.org/turkish/rapor/eko03/eko04.pdf> (16 Mayıs 2007), s.11.

¹⁶⁴ Esra Siverekli Demircan ve Meliha Ener, “IMF’nin Gelişmekte Olan Ülkeler ve Türkiye’de Uygulanan İstikrar Programları Üzerine Etkileri”, <http://biibf.comu.edu.tr/edemircanmenem.pdf> (3 Haziran 2007), s.15.

¹⁶⁵ Ömer Faruk Çolak, “İstikrar Programı, Devletin Değişen Rolü ve Acil Eylem Planı”, http://www.tisk.org.tr/isveren_sayfa.asp?yazi_id=616&id=37 (19 Aralık 2006)s.3.

- Özerk kurumların (BDDK gibi) Sayıştay denetimine alınması. Bu düzenlemenin yapılması etkin kamu yönetimi açısından bir zorunluluktur. Bu düzenlemeye ek olarak kamu bankalarının yöneticileri hakkında denetim ve yargı yolunun açan yeni bir düzenleme yapılması, kamu bankalarının özelleştirilmesi ve/veya özerkleştirilmesinde etkinliği artırıcı bir işlev yüklenecektir. Güçlü Ekonomiye Geçiş Planı çerçevesinde bu bankaların yöneticilerini denetim dışına çıkartan yasal düzenleme, Türk Bankacılık Sektörünün %32'sini elinde bulunduran kamu bankalarının denetimsiz hale dönüştürmüştür. Nitekim bu bankalarda halen yürütülen yeniden yapılandırma programının maliyeti çok yüksektir.

- Acil Eylem Programı politik karar vericinin ekonomiye ilişkin kararları da alması gerektiği, bunun bürokratlar ve /veya bunların türevlerince alınmamasına gerektiği yönlü hedefler, açık olarak olmasa da, zımni olarak içinde barındırmaktadır. Özelleştirmenin yeniden gözden geçirilmesi, gelir dağılımı düzeltmek için öncelikle yoksulların temel ihtiyaçlarının kamu tarafından sağlanması gibi hedefleri bu yönde atılmış adımlar gibi görmek gerekiyor.

- Acil Eylem Planının yatırımlara ilişkin hedeflerini istikrar programı bağdaştırmak mümkün değildir. Örneğin, 15.000 km'lik otoyol yapımı kaynak dağılımı açısından ve devletin ticarete konu olmayan mal üretimi açısından rasyonel olması mümkün değildir. Otoyol ve konut yapımı, finansal kaynağı yaratılmamış yatırım hedef olarak görmek gerekmektedir.

Acil Eylem Planı kapsamında 205 faaliyet bulunmaktadır. Bu faaliyetler aşağıda sayılan 4 ana politika başlığı altında toplanmıştır:

- Kamu Yönetimi Reformu
- Ekonomik Dönüşüm Programı
- Demokratikleşme ve Hukuk Reformu
- Sosyal Politikalar

Ekonomik Dönüşüm Programını oluşturan 91 faaliyet genel, vergi politikaları, harcama politikaları, mali piyasalar, özelleştirme ile reel sektör ve doğrudan yabancı yatırımlar alt başlıklarında toplanmıştır. Demokratikleşme ve hukuk reformu çerçevesinde 24 faaliyet bulunmaktadır. Sosyal politikalar başlığı altında ise gelir dağılımında adaletin sağlanması, işsizliğin önlenmesi, nitelikli eğitim, sağlıklı toplum, herkese sosyal güvenlik ile kentleşme ve yerleşme alt başlıklarında yer alan 45 faaliyet mevcuttur¹⁶⁶.

4.3.2 18. Stand-by Anlaşması Çerçevesinde Dördüncü, Beşinci, Altıncı Gözden Geçirme Raporları

Ekonomik programa destek amacıyla IMF ile yürürlükte olan ve 2002 - 2004 dönemini kapsayan Stand-by düzenlemesi kapsamındaki 4. Gözden Geçirme görüşmeleri tamamlanmıştır. Görüşmelerde, ekonomik program çerçevesinde başta makro ekonomik göstergeler, kamu maliyesi, özelleştirme ve yapısal reformlar olmak üzere, 2002 yılının geri kalan bölümündeki gerçekleştirme beklentilerinin yanı sıra 2002 yılsonu ve 2003 yılına ilişkin öngörüler de değerlendirilmiştir¹⁶⁷.

5 Nisan 2003’de 18. Stand-by Niyet Mektubu 4. Gözden Geçirme Raporu, 25 Temmuz 2003’de 5. Gözden Geçirme Raporu, 31 Ekim 2003’de 6. Gözden Geçirme Raporu yayınlanmıştır.

Gözden Geçirme Raporlarında belirtilen hususlar¹⁶⁸:

- Makroekonomik Çerçeve: 2002 yılının beklenenden de iyi sonuçlanan gerçekleştirmeleri, 2003 yılına ilişkin % 5’lik büyüme ve % 20’lik enflasyon hedefinin bu mektupta tanımlanan program stratejimizin sıkı bir şekilde uygulanması şartıyla uygun ve erişilebilir olduğunun açık bir kanıtıdır. Bu hedeflerin gerçekleştirilebilmesini teminen sıkı mali disiplin uygulama politikamızı sürdürürken, para politikası enflasyon hedefini gerçekleştirmeye yönelik olarak şekillendirilecek ve kalıcı yapısal reformlar hayata geçirilecektir.

¹⁶⁶ <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/aep.pdf> (18 Mayıs 2007).

¹⁶⁷ Hazine Müsteşarlığı, “Ekonomik Program Raporu”, s.1.

¹⁶⁸ http://www.hazine.gov.tr/standby/4gg_nm_tr.pdf (18 Mayıs 2007), s.5-23.

- **Kamu Maliyesi ve Kamu Sektörü Reformu:** 2003 yılı kamu sektörü mali programı, GSMH'nin % 6.5'i oranında bir kamu sektörü faiz dışı fazlasının sağlanmasını mümkün kılacak şekilde oluşturulmuştur. 2003 yılı için hazırlanan mali program sosyal harcamaları tamamen muhafaza edecektir. Gerek mali uyum, gerekse de enflasyonla mücadele çabalarımıza destek sağlamak üzere, 2003 yılında ihtiyatlı bir gelirler politikası izlenecektir. 2003 Bütçesi'nin, 2002 yılında söz konusu olan harcama artışları ve beklenenin altında bir gelir performansı ile karşı karşıya kalınmadan planlandığı şekilde uygulanabilmesi için gerekli bir takım tedbirler bütçede yer almaktadır. Kamu sektörü faiz dışı fazlasının orta vadede GSMH'nin % 6.5'i seviyesinde korunması hedefini desteklemek için kamu maliyesinin etkinliğini artırıcı reformlar hayata geçirilecektir.

- **Borç Yönetimi:** Kamu borç yönetiminin geliştirilmesine yönelik ilerleme kaydedilmeye devam edilmektedir.

- **Mali Sektör Reformu:** Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu'nun bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılması stratejisini oluşturan dört temel ayağın tümünde ilerleme kaydedilmektedir. Sermaye yeterlilik oranlarındaki artış ve alınan risklerin azaltılması ile birlikte özel bankacılık sektörünün sıhhatindeki iyileşme sürmektedir. Ayrıca, bankacılık sektöründeki donuklaşmış kredilerin hızla çözüme kavuşturulması için aşağıda belirtilen tedbirler de alınacaktır. TMSF, devralınmış bulunan bankalardan henüz çözüme kavuşturulmamış olanları çözüme kavuşturmak amacıyla gösterdiği çabaları, her ne kadar bazı durumlarda ilerleme yasal güçlükler nedeniyle sekteye uğrasa da, sürdürmektedir. Pamukbank ve Yapı Kredi Bankası'nın mülkiyet sorunlarının çözüme kavuşturulması konusunda çalışmalar devam etmektedir. TMSF, Tahsilat Birimi tarafından tutulan varlıkların satışına ilişkin detaylı bir strateji geliştirmiştir (böylece yapısal bir kriter yerine getirilmiştir). Düzenleme ve denetleme çerçevesinin daha da güçlendirilmesi için gerekli tedbirler alınmaktadır.

- **Para ve Döviz Kuru Politikaları:** Para politikasının hedefi, enflasyonu orta vadede tek haneli rakamlara indirmek amacı doğrultusunda, enflasyon hedeflerine ulaşmaktır. Para tabanı hedeflerinin halen temel para politikası çıpası olarak kullanılmasına rağmen söz konusu uygulamanın yakında resmi bir enflasyon hedeflemesi politikası ile değiştirilmesi beklenmektedir. Dalgalı döviz kuru rejimine

olan bağıllığımız sürmektedir. Dalgalı döviz kuru rejiminin ve enflasyon hedeflemesine geçişin desteklenmesini teminen döviz ve para piyasalarının güçlendirilmesi yönünde ilerlemeler kaydedilmeye devam edilmektedir.

- Özel Sektörün Rolünün Artırılması: Hükümet en iyi uluslararası uygulamayla uyumlu faaliyet gösteren bağımsız düzenleyici kurulların iyi işleyen bir piyasa ekonomisi için gerekli olduğu görüşündedir. 2002 yılında özelleştirme hedefleri, kısmen seçimlere bağlı olarak tam olarak yerine getirilememiştir. 2003 yılında özelleştirme Hükümet Programı'nda en önemli gündem maddelerinden biridir. Kamu sektöründe yönetişimin iyileştirilmesine yönelik adımlar aynı zamanda özel sektör iş ortamını da geliştirecektir.

- Fon Kaynaklarının Yerinde Kullanılması Değerlendirmesine İlişkin İlerlemeler: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın kontrol, muhasebe, raporlama ve denetim sistemlerinin şeffaflık ve etkinliği, IMF destekli tüm yeni programlar için gerekli olan Fon kaynaklarının yerinde kullanılması değerlendirme çalışmaları bağlamında da, güçlendirilmeye devam edilmiştir.

2002 programıyla şimdiye kadar dört gözden geçirme yapılmıştır. Programın başlangıcında maktu vergiler arttırılmış, akaryakıt tüketim vergisi yükseltilmiş ve kapsamı genişletilmiş, büyük şehirlerde emlak vergisi oranları iki katına çıkartılmıştır. Bunun dışında özellikle dördüncü gözden geçirme görüşmelerinin Irak Krizi gölgesinde ve belirsizliklerin arttığı bir dönemde yapılması da bu programın bir talihsizliği olmuştur. 2002 yılında ulaşılması beklenen % 6.5 faiz dışı fazlanın seçim ortamında tutturulamaması (% 4'ün civarında gerçekleşmesi) 2003 yılında faiz dışı fazlanın % 6.5 olarak hedeflenmesini piyasalarda her şeyin üzerinde bir gösterge haline getirmiş, bu ortam alınan tedbirlerin tartışılması ve kalitesi konusunun gölgede kalması sonucunu doğurmuştur. Bu bağlamda programın 2003 yılına ait gelir tedbirleri yine ek ve bir defalık vergiler çerçevesi içinde kalmasına yol açmıştır. 2002 yılında gelir arttırmaya yönelik tedbirlerin önemli bir kısmından beklenen sonuçlar elde edilememiştir¹⁶⁹.

Merkez Bankası, 2003 yılının ilk yarısında, Uluslar arası Para Fonu ile yürütülmekte olan ulusal program çerçevesinde belirlenen bütün parasal performans

¹⁶⁹ Emil ve Yılmaz, s.44-45.

kriterlerini ve gösterge niteliğindeki hedefleri tutturmuştur. Buna ek olarak, anılan programın ve dalgalı kur rejiminin kararlılıkla sürdürülmesi piyasalara olumlu sinyaller göndererek enflasyon beklentilerinin önemli ölçüde iyileşmesine katkıda bulunmuştur. Bu gelişmeler doğrultusunda Merkez Bankası, politika aracı olan kısa vadeli faiz oranlarını Nisan ayından itibaren beş kez indirerek, gecelik borçlanma faiz oranını % 44'den % 29 seviyesine düşürmüştür. Merkez Bankası Hükümet ile birlikte 2003 yılı için enflasyon hedefini % 20 olarak belirlemiştir. Bununla birlikte 2003 yılı enflasyonu hedeflenenin bile altında kalmıştır¹⁷⁰.

Türkiye'de 2003 yılı itibariyle belirlenen ekonomik programda, bazı yasal düzenlemeler yapılmış ve ülkede ekonomik istikrar tesis edilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda özelleştirme çalışmalarına hız verilmiş (Tekel, Şeker Fabrikaları, Enerji Sektörü), yabancı sermayenin Türkiye'ye gelmesi ve yatırım ortamının iyileştirilmesi için ön hazırlıklar başlatılmış ve bankacılık sektörünün sorunları giderilmeye çalışılmıştır. Diğer yandan, Avrupa Birliği konusunda atılan adımlar da son döneme damgasını vuran yönelimlerden biri olmuştur¹⁷¹.

Türkiye'nin 31 Aralık 2003 tarihi ile IMF üyeliği çerçevesinde kotası 964 milyon SDR'dir. IMF nezdinde kotanın döviz üzerinden nakit olarak ödenen 112 milyon SDR'lik rezerv pozisyonu mevcuttur. 2002 yılı sonunda 5.955 milyon SDR olan IMF'ye yükümlülüğü IMF'den rezerv amaçla sağlanan kredinin 2003 yılı içinde yapılan 1.043 milyon SDR'lik anapara geri ödemesi sonucunda 31 Aralık 2003 tarihi itibarı ile 4.912 milyon SDR'ye düşmüştür. 31.12.2002 tarihi itibarı ile Hazine'nin yükümlülüğü 10.291 milyon SDR iken 2003 yılında acil yardım kredisinin 181 milyon SDR'lik kısmını geri ödemesine rağmen 1.191 milyon SDR'lik kredi girişi sonunda 31 Aralık 2003 tarihi itibarı ile 11.301 milyon SDR'ye yükselmiştir. 2001, 2002 ve 2003 yılsonu itibarı ile Fondan sağlanan kaynakların ayrıntısı aşağıdaki tabloda verilmektedir¹⁷².

¹⁷⁰ Birol Erkan, "Türkiye'de 1980 Sonrası Merkez Bankası Politikaları", http://paribus.tr.googlepages.com/b_erkandoc (21 Mayıs 2007), s.21.

¹⁷¹ Esra Siverekli Demircan ve Meliha Ener, s.15.

¹⁷² ATSO, "Türkiye Ekonomisine Bakış", <http://www.altso.org.tr/yayinlar/ekonomikrapor/2003/23A1110R.pdf> (3 Haziran 2007), s.119.

Tablo 4.5
IMF’den Sağlanan Kaynaklar

SDR	2001	2002	2003
Kullanımlar	11.232.860.000	16.245.660.000	16.212.777.500
Acil Yardım	361.500.000	361.500.000	180.750.000
Rezerv Desteği Amaçlı	5.954.960.000	5.954.960.000	4.911.827.500
Ek Rezerv Kolaylığı	4.916.400.000		
Doğrudan Hazine Kullanımı		9.929.200.000	11.120.200.000

Kaynak: ATSO, “Türkiye Ekonomisine Bakış”,
<http://www.altso.org.tr/yayinlar/ekonomikrapor/2003/23A1110R.pdf> (3 Haziran 2007), s.119.

4.4 2003 Yılında Ekonominin Genel Dengesi

Türkiye 2002 yılını Tablo 4.9’daki rakamlarla kapatmış ve 2003 yılına bir takım yapısal tedbir ve programlarla girmiştir. Uygulanan tasarruf tedbirleri ve gelir artırıcı yöntemlerle birlikte ülkede 2003 yılı bütçe sonuçları genel olarak hedefler doğrultusunda gerçekleşmiştir. Harcamaların hedeflerin 5,8 katrilyon lira altında gerçekleşmesi, faiz harcamalarının beklenilenin altında kalmasından kaynaklanmıştır. Gelirler ise hedefin 600 trilyon lira altında kalmıştır. Yine 2003 yılında GSMH’nin % 5’i olarak hedeflenen faiz dışı fazla % 4,9 olarak gerçekleşmiştir. 2003 yılı ihracat rakamı % 32,4 artışla 47,9 Milyar Dolar ve 2003 yılı toplam enflasyonu TÜFE’de % 18,4, TEFE’de % 13,9 olarak gerçekleşmiştir¹⁷³.

Tablo 4.6
Türkiye’de 2003 Yılı Ekonomik Göstergeleri

Büyüme	İhracat	İthalat	TEFE	TÜFE	Konsolide Bütçe Giderleri	Konsolide Bütçe Gelirleri	Bütçe Açığı
%5	47,9 Milyar Dolar	62,0 Milyar Dolar	%13,9	%18,4	140,1 Katrilyon TL	100,2 Katrilyon TL	39,8 Katrilyon TL

Kaynak: Turkish Bank, Ekonomik Rapor, İstanbul: Ekonomik Araştırmalar Birimi, (Şubat 2004), s.2.

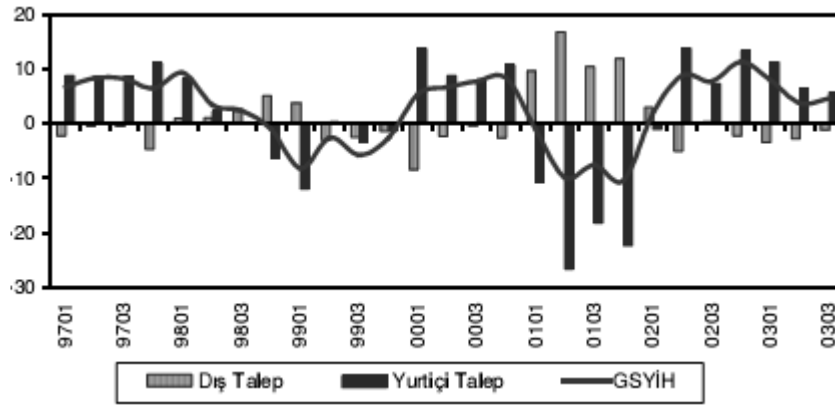
2001 yılındaki ekonomik daralmanın ardından Türkiye ekonomisi, 2002 yılında yeniden büyüme sürecine girmiştir. 2002 yılının ikinci yarısında yaşanan siyasi belirsizlikler ve Kasım ayında gerçekleşen erken seçime rağmen büyüme hızı

¹⁷³ Turkish Bank, **Ekonomik Rapor**, İstanbul: Ekonomik Araştırmalar Birimi, (Şubat 2004), s.2.

beklentilerin oldukça üstüne çıkarak % 7,8'e ulaşmış, tüketici fiyatları artış hızı ise yılsonu hedefinin altında gerçekleşerek % 29,7'ye gerilemiştir¹⁷⁴.

4.4.1 Harcamalar ve Üretim Yönünden Milli Gelir

GSMH Büyüme Hızı % 5.9 artmış, ortalama dolar fiyatının 2002 seviyesinde (1,5 milyon TL) kalması sonucu, GSMH hedefi 200 milyar \$ iken, 239 milyar \$'a çıkmıştır (2002'den 2003'e % 32 artış). FBG 2609 \$'dan 3384 \$'a (2002'ye göre %29.7 artış) gerçekleşmiştir. İthalat 69.3 ve ihracat ise 47.3 milyar dolar, Dış Ticaret Açığı - 22,1 ve Cari İşlemler Dengesi açığı da -8.0 milyar dolardır¹⁷⁵.

Grafik 7. GSYİH Büyümesine Katkılar

Kaynak: TCMB, “2003 Yıllık Rapor”,
http://www.tcmb.gov.tr/research/yillik/03turkce/bolum_II2003.pdf (21 Mayıs 2007), s.19.

4.4.1.1 İstihdam ve Ücretler

2003 yılının üçüncü çeyreği itibariyle 15 yaş üzeri kurumsal sivil nüfus yaklaşık 900 bin civarında artış göstermesine karşın, işgücüne katılım yaklaşık 500 bin dolayında azalış göstermiştir. Bu gelişmeye koşut olarak da, işsizlik oranı % 9.4'e gerilemiştir. Bir önceki çeyrekte % 49.4 düzeyinde gerçekleşmiş olan işgücüne katılım oranı, mevsimlik çalışanların sayısında yaşanan 650 binin üzerindeki artış nedeniyle % 50.5'e yükselmiştir. Üçüncü çeyrek itibariyle eksik istihdamda bulunanların oranı % 4.6 olarak gerçekleşmiştir¹⁷⁶.

¹⁷⁴ TCMB, “2003 Yıllık Rapor”. http://www.tcmb.gov.tr/research/yillik/03turkce/bolum_II2003.pdf (21 Mayıs 2007), s.15.

¹⁷⁵ Emin Çarıkçı, “Ekonomik Gelişmeler, GB'nin Zararı ve AB İle Müzakereler”, 2006, <http://www.cankaya.edu.tr/eng/publications/h2g20.doc> (3 Haziran 2007), s.3.

¹⁷⁶ TÜSİAD, “Türkiye Ekonomisi 2003”, s.34.

2000 Kasım ve 2001 Şubat krizlerinin ardından oldukça gerileyen reel ücretler 1994'teki seviyelerinin de altına inmiştir. Yüksek işsizlik rakamlarının da etkisiyle, 2002 yılında yaşanan verimlilik artışı ücretlere yansımamış, kamu kesiminde verimlilik bir önceki yıla göre % 15.4 artarken reel ücretler %2.1 gerilemiş, özel sektörde ise % 9.7 verimlilik artışı yaşanmasına karşın reel ücretler % 6.8 gerilemiştir. Bu durum 2003 yılında da devam etmiş ve yılın ilk dokuz ayında verimlilik artışı kamu ve özel kesimde sırasıyla % 7.6 ve % 5.5 olurken, reel ücretler ise (ilk altı ayda) sırasıyla % 7.9 ve % 6.6 oranında azalmıştır¹⁷⁷.

4.4.2 Kamu Maliyesi

IMF tarafından belirlenen mali saydamlık standartları açısından Türk bütçe sisteminde bir takım eksikliklerin olduğu IMF'nin internet sayfasında da yayımlanmıştır. Bunlar; devlet bütçesinin kapsamının dar olması, bütçe hazırlanması sürecinde yeterli ekonomik ve mali durum raporlarının veri olarak bulunmadığı, bütçe hazırlıkları başlamadan önce politik önceliklerin ne olduğu konusundaki önceliklerin yeterli ve ayrıntılı bir şekilde hazırlık çalışmalarını yürütenlerin elinde olmayışı, bütçe hazırlama sürecinin kısıtlılığı ve bütçenin orta vadeli olarak hazırlanmaması, bütçe uygulamasında rollerin ve sorumlulukların açıkça ortaya konmaması ve mali dağılımların etkinsizlik yaratması, performans ölçümüne elverişli koşulların yaratılmaması, muhasebe, raporlama ve denetlemelerdeki eksiklikler gibi sorunlardır¹⁷⁸.

2003 senesi kamu alanında mali disiplinin büyük ölçüde sağlandığı bir yıl olmuştur. Her ne kadar bütçe-dışı fonlar, mahalli idareler, KİT'ler ve sosyal güvenlik kuruluşlarına ait verilerin kamuoyuna güncel bir şekilde açıklanmaması nedeniyle kamu kesiminin performansı tüm yıl itibarıyla açıklık kazanmamışsa da, hükümetin yıl içerisinde mali disipline yönelik olarak aldığı önlemler yılsonu performansı için de olumlu sinyaller yansıtmaktadır¹⁷⁹.

¹⁷⁷ TÜSİAD, "Türkiye Ekonomisi 2003", s.35.

¹⁷⁸ Emine Kızıldaş, "IMF Tarafından Belirlenen Mali Saydamlık Standartları, Standartların Türkiye'de Uygulanabilirliği ve Bu Konuda Yapılması Gereken Düzenlemelere İlişkin Öneriler", Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, **Devlet Bütçe Uzmanlığı Araştırma Raporu**, 2001, s.127.

¹⁷⁹ TÜSİAD, "Türkiye Ekonomisi 2003", s.42.

4.4.2.1 Konsolide Bütçe

2003 yılı Ocak-Kasım döneminde toplam 88.7 katrilyon TL gelir toplanırken, 53.2 katrilyon TL'si faiz, 68.5 katrilyon TL'si de faiz dışı harcamalar olmak üzere toplam 121.7 katrilyon TL harcamalar kaleminde yer almıştır. Böylelikle, ilk on bir ay sonunda 20.2 katrilyon TL faiz dışı fazlaya ulaşılırken, konsolide bütçe 33.0 katrilyon TL açık vermiştir. İlk on bir aydaki konsolide bütçe performansı yıl sonu hedeflerine yaklaşılması açısından olumlu bir tablo sergilemektedir¹⁸⁰.

Tablo 4.7
Konsolide Bütçe

	Cari Fiyatlarla (Trilyon TL.)			GSMH İçindeki Payları (Yüzde)		
	2001	2002	2003	2001	2002	2003
HARCAMALAR	81.175	117.225	140.054	46,0	42,9	39,2
Faiz Dışı Harcamalar	40.113	65.355	81.445	22,7	23,9	22,8
Cari	20.400	30.572	38.419	11,6	11,2	10,8
Personel	15.212	23.089	30.201	8,6	8,4	8,5
Diğer Cari	5.188	7.483	8.218	2,9	2,7	2,3
Yatırım	4.798	8.434	7.165	2,7	3,1	2,0
Faiz Dışı Transferler	14.915	26.349	35.861	8,5	9,6	10,0
Faiz Ödemeleri	41.062	51.871	58.609	23,3	19,0	16,4
GELİRLER	51.335	75.529	100.062	29,1	27,6	28,0
Vergi Gelirleri	39.736	59.631	84.334	22,5	21,8	23,6
Vergi Dışı Normal Gelir	7.418	10.874	10.242	4,2	4,0	2,9
Özel Gelir ve Fonlar	3.571	4.035	3.798	2,0	1,5	1,1
Katma Bütçe	609	989	1.688	0,3	0,4	0,5
BÜTÇE DENGESİ	-29.840	-41.696	-39.992	-16,9	-15,2	-11,2
FAİZ DIŞI BÜTÇE DENGESİ	11.222	10.174	18.617	6,4	3,7	5,2

Kaynak: TCMB, “2003 Yıllık Rapor”,

http://www.tcmb.gov.tr/research/yillik/03turkce/bolum_II2003.pdf (21 Mayıs 2007), s.36.

4.4.2.2 Finansman ve Faizler

Ödemeler dengesindeki güçlü pozisyon ve süregelen ters para ikamesiyle birlikte Net Uluslararası Rezervlerde program hedeflerinin üzerine çıkılmasına imkân tanıyan döviz alım ihaleleri gerçekleştirilmiştir. Bu gelişmelerin ışığında bilanço büyüklüklerine ilişkin Aralık ayı hedeflerinde 31 Ekim 2003 tarihli Niyet Mektubu ile revizyona gidilmiştir. Emisyondaki artışın etkisiyle on iki ayda Merkez Bankası parası %17 artış göstermiştir¹⁸¹.

¹⁸⁰ TÜSİAD, “Türkiye Ekonomisi 2003”, s.43.

¹⁸¹ TÜSİAD, “Türkiye Ekonomisi 2003”, s.64.

Grafik 8. Faiz Oranları

Kaynak: TÜSİAD, "Türkiye Ekonomisi 2003", Yayın No.371, (Aralık 2003) <http://www.tusiad.org/turkish/rapor/eko03/eko04.pdf> (16 Mayıs 2007), s.65.

4.4.3 Para Politikası

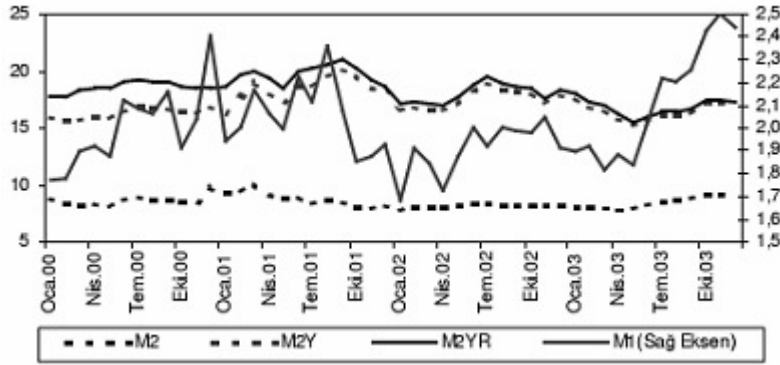
2001 Şubat ayında yaşanan devalüasyonunun ardından, kurun kontrolüne dayalı alternatif bir para politikasının güvenilirliği ortadan kalkmasıyla dalgalı kur rejimi benimsenmiştir. Bu çerçevede, yaşanan son krizin ardından geçilen dalgalı kur sistemine 2003 yılında da devam edilmiştir. Uygulanmaya devam edilen dalgalı kur politikası, Merkez Bankası'nın para politikasının etkinliğini artırmıştır. Ancak, 2003 yılının ilk yarısında Irak savaşıyla ilişkin belirsizlikler döviz kurlarının dalgalı bir seyir izlemesine neden olmuş, savaşın bitimiyle başlayan ters para ikamesi ve oluşan döviz arz fazlası ise TL'nin hızlı bir değer kazanma sürecine girmesine neden olmuştur¹⁸².

4.4.3.1 Para Arzları ve Krediler

2003 yılında dar ve geniş tanımlı para arzları, 2002 yılsonu rakamları ile karşılaştırıldığında sırasıyla yüzde 51,2 ve yüzde 32,2 nominal, yüzde 27,8 ve yüzde 11,7 reel artış kaydetmişlerdir. Dar tanımlı para arzındaki artışın temel kaynağının alt kalemlerinden olan vadesiz mevduatlarda meydana gelen yüzde 62,3 oranındaki nominal artış olduğu görülmektedir. Geniş tanımlı para arzının alt kalemi olan vadeli

¹⁸² TÜSİAD, "Türkiye Ekonomisi 2003", s.62.

mevduatlar ise 2003 yıl sonu itibarıyla nominal olarak yüzde 26,5 reel olarak da yüzde 6,9 dolaylarında genişlemiştir¹⁸³.

Grafik 9. Reel Parasal Büyüklükler (Trilyon TL)

Kaynak: TCMB, “2003 Yıllık Rapor”,
http://www.tcmb.gov.tr/research/yillik/03turkce/bolum_III2003.pdf (21 Mayıs 2007), s.83.

2002 yılında ekonomide hızlı bir canlanma yaşanırken, kredi hacmindeki gelişmeler ekonomideki canlanma eğilimi ile uyumlu olamamış, büyümenin finansmanı açısından kredi hacmi yetersiz kalmıştır¹⁸⁴. Bu dönemde, Türk Lirası cinsinden krediler reel bazda % 38, yabancı para cinsinden krediler ise ABD doları bazında % 18 oranında artmıştır¹⁸⁵.

4.4.4 Fiyat Düzeyi

Merkez Bankası, 2002 yılında, enflasyon hedeflemesi stratejisine hazırlık olarak ve modern merkez bankacılığı çerçevesinde, para politikası operasyonel yapısında önemli değişiklikler gerçekleştirmiş ve bu uygulamalarını 2003 yılında pekiştirmiştir¹⁸⁶.

¹⁸³ TCMB, “2003 Yıllık Rapor”, http://www.tcmb.gov.tr/research/yillik/03turkce/bolum_III2003.pdf (21 Mayıs 2007), s.82.

¹⁸⁴ TÜSİAD, “Türkiye Ekonomisi 2003”, s.70.

¹⁸⁵ TCMB, “2003 Yıllık Rapor”, http://www.tcmb.gov.tr/research/yillik/03turkce/bolum_IV2003.pdf (21 Mayıs 2007), s.109.

¹⁸⁶ Erkan, s.22.

Tablo 4.8
Fiyatlar
(Yıllık Ortalama % Değişim, 1994=100)

	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Tüketici Fiyatları Endeksi	84,7	65,0	54,6	54,4	45,0	25,3
Toptan Eşya Fiyat Endeksi	71,8	53,2	51,1	61,6	50,1	25,6
Tarım Fiyatları Endeksi	86,8	41,8	37,9	42,2	56,4	33,9
İmalat Sanayi Fiyatları Endeksi	66,6	57,4	55,7	66,7	48,3	23,8
Çiftçinin Eline Geçen Fiyatlar Endeksi	90,7	52,2	42,6	40,9	54,3	36,6

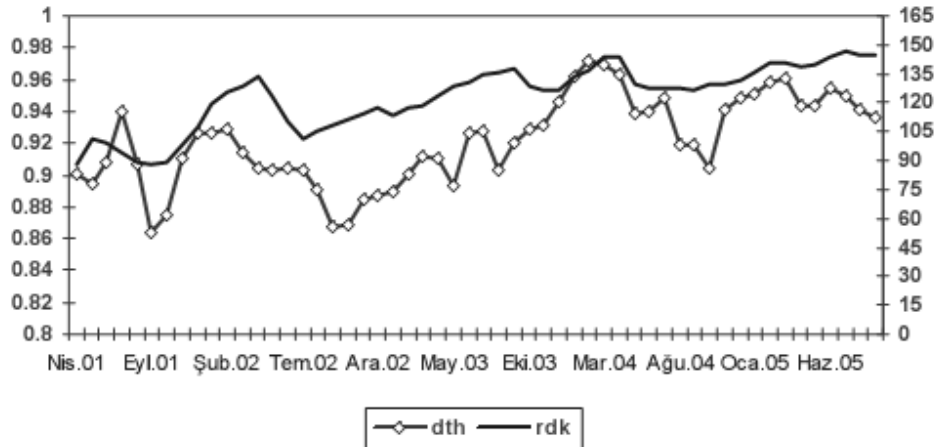
Kaynak: TCMB, “2003 Yıllık Rapor”,

http://www.tcmb.gov.tr/research/yillik/03turkce/bolum_II2003.pdf (21 Mayıs 2007), s.22.

4.4.4.1 Tüketici Fiyatları ile Döviz Kuru

Yıllık tüketici enflasyonu 2003 yılında hedeflenenin 1.6 puan altında gerçekleşerek %18.4 olmuştur. Yıllık toptan eşya enflasyonu 2003 yılında hedeflenenin 2.6 puan altında gerçekleşerek %13.9 olmuştur. Böylelikle, TEFE artışı 2003 yılında önceki seneye göre 16.9 puanlık bir düşüş sergilemiştir¹⁸⁷.

Döviz kurundaki gerileme ihracatçı kesimlerin girdi ve yurtdışı finansman maliyetlerini azaltırken, çapraz kurda dolar aleyhinde yaşanan hızlı değişim de ihracatın yaklaşık % 57’sinin dolar dışı döviz cinsinden ve ithalatın da % 58’inin dolar cinsinden yapılması nedeniyle bir arbitraj imkânı yaratmıştır¹⁸⁸.

Grafik 10. Reel Efektif Döviz Kuru ve Dış Ticaret Haddindeki Eğilimler

Kaynak: Rahmi Yamak ve Abdurrahman Korkmaz, “Türk Cari İşlemler Açığı Sürdürülebilir mi? Ekonometrik Bir Yaklaşım”, Bankacılar Dergisi, Sayı.60, <http://www.tbb.org.tr/turkce/dergi/dergi60/cariacik.pdf> (3 Haziran 2007), s.20.

¹⁸⁷ TÜSİAD, “Türkiye Ekonomisi 2003”, s.80.

¹⁸⁸ TÜSİAD, “Türkiye Ekonomisi 2003”, s.90.

Grafik 13'den anlaşıldığı üzere TL'nin özellikle 2003 yılından itibaren ciddi biçimde reel değer kazandığı görülmektedir. TL'deki reel değerlemenin dış ticaret açığındaki artışlarla oldukça uyumlu olduğu da anlaşılmaktadır. Dış ticaret haddinin birden küçük olması, bir birim ithal malı verildiği anlamına gelmektedir¹⁸⁹.

Konsolide vergi gelirlerinin harcamaları karşılama oranı % 50.9'dan 2003 yılında % 61.5'e yükselmiştir. Bu sapmalarda 2002 yılında koalisyonda yaşanan anlaşmazlıkların ve erken gelen genel seçimler nedeni ile yaşanan mali disiplinsizliğin etkisi büyüktür¹⁹⁰.

4.5 2004 Yılı IMF Türkiye İlişkileri

2004 yılı, geçmiş iki yılda elde edilen kazanımların korunabildiği ve makroekonomik göstergelerdeki iyileşmelerin derinleştiği bir yıl olmuştur. Nitekim yıl içerisinde aralıklarla ortaya çıkan olumsuz dış konjonktüre karşın, ekonomi "düşük enflasyon-yüksek büyüme" yörüngesinden sapmamıştır. 2004 yılında enflasyon ile büyümede yılsonu hedeflerinin ilerisinde bir başarı elde edilmesiyle, uygulanan sıkı maliye ve para politikalarının sonucu olarak tesis edilen güven ortamı önümüzdeki döneme ilişkin beklentilere de taşınmaktadır. Düşük enflasyon-yüksek büyüme patikasında elde edilen kazanımlar ekonomideki tüm göstergelere yansımış, enflasyondaki hızlı düşüşle birlikte ekonomik büyüme son on iki çeyrek dönemde kesintisiz sürmüştür. Ekonomik temellerdeki güçlenmenin en gözlenebilir getirisi ise dış konjonktürdeki bozulmaya karşın ekonominin direncini koruyabilmesi olmuştur¹⁹¹.

4.5.1 18. Stand-by Anlaşması Çerçevesinde Yedinci, Sekizinci Gözden Geçirme Raporları

2 Nisan 2004'de 18.Stand by Niyet Mektubu 7. Gözden Geçirme Raporu, 15 Temmuz 2004'de 8. Gözden Geçirme Raporu yayınlanmıştır.

¹⁸⁹ Rahmi Yamak ve Abdurrahman Korkmaz, "Türk Cari İşlemler Açığı Sürdürülebilir mi? Ekonometrik Bir Yaklaşım", **Bankacılar Dergisi**, Sayı.60, <http://www.tbb.org.tr/turkce/dergi/dergi60/cariacik.pdf> (3 Haziran 2007), s.20.

¹⁹⁰ ATSO, s.111.

¹⁹¹ TÜSİAD, "Türkiye Ekonomisi 2004", Yayın No.384, (Aralık 2004) <http://www.tusiad.org/turkish/rapor/eko04/eko04.pdf> (16 Mayıs 2007), s.7-8.

Gözden Geçirme Raporlarında belirtilen hususlar¹⁹²:

- Kamu Maliyesi: GSMH'nin % 6.5'i tutarındaki kamu sektörü faiz dışı fazla hedefi programın temel taşı olmaya devam etmektedir. Ülkemizin kamu maliyesindeki iyileşen performansının sürdürülebilirliğini desteklemek amacıyla kapsamlı yapısal reform programına bağlı kalınacaktır.
- Para Politikası: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın para politikası, yıllık yüzde 12'lik enflasyon hedefine odaklanmaya devam edecektir. Dalgalı döviz kuru rejimine bağlılığımız devam etmektedir. Politikalarımızın başarısı sermaye girişlerini ve ters para ikamesini teşvik etmiş, bu durum da para politikası uygulamalarında daha fazla gayret gerektirmiştir.
- Mali Sektör Reformu: Bankalar Kanunu kapsamlı bir şekilde gözden geçirilmektedir. TMSF'nin elindeki alacakların tahsilâtını kolaylaştırmaya ve buna yönelik reformlara hız verilmektedir.
- Özel Sektördeki Gelişmeler: Özelleştirme hız kazanmaktadır. Doğrudan yabancı yatırımları teşvik etmek amacıyla Yatırım Danışma Konseyi'nin açılış toplantısı 15 Mart 2004 tarihinde gerçekleştirilmiştir.

IMF Başkanı Rodrigo de Rato 14 Aralık 2004'te Türkiye ile ilgili yaptığı basın açıklamasında; "Türk yetkilileri ile IMF heyetinin, IMF İcra Direktörleri Kurulu tarafından onaylanması koşuluyla, üç yıllık yeni bir Stand-by düzenlemesi ile desteklenebilecek yeni ekonomik programın temel unsurları ve taslak niyet mektubu üzerinde mutabık kaldıklarını bildirmekten memnuniyet duyarım. Geçtiğimiz üç sene boyunca, Türkiye'nin ekonomik programı olumlu sonuçlar vermiştir. Üretim hızla artmış, enflasyon bir neslin gördüğü en düşük seviyesine gerilemiş ve kamu borcu belirgin bir şekilde azalmıştır. Bu kazanımları daha da ileriye götürmek için yetkililer detaylı bir üç yıllık ekonomik program hazırlamış olup bu programa IMF'nin de destek vermesini öngörmektedirler. Yeni programın başarıyla uygulanması halinde, sürdürülebilir büyüme ve ilave istihdam için gerekli koşulların oluşturmasına, enflasyonun Avrupa ülkeleri seviyelerine indirmesine, borçların önemli miktarda

¹⁹² http://www.hazine.gov.tr/Standby/7GGNM/LOI_tercume.pdf (18 Mayıs 2007), s.3-9.

düşürülmesi suretiyle ekonominin şoklara dayanıklılığının artırmasına yardımcı olacağına inanıyorum” demiştir¹⁹³.

4.6 2004 Yılında Ekonominin Genel Dengesi

2004 yılı büyümesi niteliği itibariyle yılın birinci ve ikinci yarısında birbirinden çok farklı bir görünüm ortaya koymuştur. Dış talep koşullarındaki iyileşmelere paralel olarak ihracattaki mevcut yükseliş eğilimi de devam etmiştir. Bu dönemde ekonomideki olumlu gidişata yönelik beklentilerin güçlenmesinin ardındaki etmenler; enflasyondaki düşüş, kredi faizlerinin gerilemesi, TL’nin değer kazanması ve uluslararası konjonktürün olumlu seyretmesi biçiminde sıralanabilir¹⁹⁴.

Uygulanan ekonomik programın 2004 yılı hedefleri, ekonomideki büyümeyi devam ettirmek, tüketici enflasyonunu hedeflenen düzeye indirmek, faiz dışı fazla hedefine ulaşmak ve böylelikle makroekonomik dengeler üzerinde baskı oluşturan kamu borç stokunu düşürmektir. Konulan hedeflere ulaşmak için maliye, para ve gelirler politikaları etkin olarak kullanılmıştır. Bu çerçevede, malî ve parasal disiplin önemli ölçüde sağlanmış, imalât sanayinde reel ücretlerdeki artış verimlilik artışlarının gerisinde kalmış ve kamu kesimi çalışanlarının reel ücretlerinde düşüş ve maaşlarında sınırlı artışlar olmuştur¹⁹⁵.

4.6.1 Harcamalar ve Üretim Yönünden Milli Gelir

2004 yılının dokuz aylık döneminde GSYİH büyümesini belirleyen temel faktörler, özel kesim sabit sermaye yatırımları ile özel kesim tüketim harcamaları olmuştur. 2004 yılının dokuz aylık döneminde % 8.7 oranında gerçekleşen GSYİH büyümesine özel tüketim ve özel sabit sermaye yatırımlarının katkısı sırasıyla % 6,9

¹⁹³ http://www.hazine.gov.tr/duyuru/basin2004/IMFBaskaniRato_Basinaciklamasi_Turkce.pdf (12 Mayıs 2007), s.1.

¹⁹⁴ TÜSİAD, “2006 Yılına Girerken Türkiye Ekonomisi: İstikrardan Sürdürebilir Büyümeye”, Yayın No.414, (Aralık 2005), <http://www.tusiad.org/turkish/rapor/buyume/TREkonomisi.pdf> (16 Mayıs 2007), s.21.

¹⁹⁵ TCMB, “2004 Yıllık Rapor”, http://www.tcmb.gov.tr/research/yillik/04turkce/bolum_II2004.pdf (21 Mayıs 2007), s.15.

puan ve % 7.9 puan olarak gerçekleşirken, net mal ve hizmet ihracatının katkısı da eksi % 6.2 puan olarak gerçekleşmiştir¹⁹⁶.

Ekonomide meydana gelen büyüme talep yönüyle incelendiğinde, 2004 yılının ilk dokuz aylık döneminde GSYİH büyümesine en yüksek katkıyı özel harcamaların yaptığı görülmektedir. Stok birikimi 2002 ve 2003 yıllarından sonra 2004 yılının ilk dokuz aylık döneminde de büyümeye pozitif katkı sağlarken, net ihracat bileşeninin büyümeye olumsuz katkı yaptığı görülmektedir¹⁹⁷.

Tablo 4.9
GSYİH ve Ana Sektörlerde Yıllık Büyüme (%)

	2002						2003				2004			
	I	II	III	IV	Toplam		I	II	III	Toplam	I	II	III	Toplam
GSMH	7,9	7,4	3,6	5,6	7,2	5,9	12,4	14,4	4,7	9,7				
GSYİH	7,9	8,1	3,9	5,5	6,1	5,8	10,1	13,4	4,5	8,7				
Tarım	6,9	2,0	-0,8	-0,6	-9,6	-2,5	-7,5	3,4	-1,6	-1,2				
Sanayi	9,4	8,8	4,2	9,1	9,2	7,8	10,3	14,9	6,6	10,5				
İmalât Sanayii	10,4	10,4	4,9	9,5	10,0	8,6	11,3	16,1	7,0	11,4				
Hizmetler	6,0	7,0	3,0	4,7	6,4	5,2	8,7	11,8	4,6	8,0				
Ticaret	11,0	10,6	5,8	7,4	9,2	8,1	16,3	19,1	7,1	13,3				
İnşaat Sanayii	-5,6	-13,8	-12,7	-12,3	1,3	-9,0	2,9	0,2	-1,0	0,4				
Ulaştırma ve Haberleşme	6,0	13,1	5,2	8,1	7,5	8,4	4,3	10,7	3,8	6,1				
İthalât Vergisi	24,7	19,0	20,0	26,8	23,7	22,6	33,8	33,2	20,0	28,4				

Kaynak: TCMB, “2004 Yıllık Rapor”,

http://www.tcmb.gov.tr/research/yillik/04turkce/bolum_II2004.pdf (21 Mayıs), s.21.

4.6.1.1 İstihdam ve Ücretler

2004 yılının üçüncü üç aylık döneminde toplam istihdam, geçen yılın aynı dönemine göre % 2.1 oranında artış göstermiştir. İstihdam düzeyi kentlerde 565 bin yükselirken, kırsal kesimde ise 103 bin kadar gerilemiştir. İşgücüne katılma oranı ise geçen yılın aynı dönemine göre kırsal kesimde % 59.9’dan % 59.3’e gerilerken, kentlerde % 44.5’ten % 45.2’e yükselmiş ve toplamda da % 50.5’ten % 50.6’ya çok az değişmiştir. Türkiye genelinde işsiz sayısı, geçen yılın aynı dönemine göre % 3 (62 bin kişi) artarak 2 milyon 390 bin kişi olmuştur. Türkiye genelinde işsizlik oranı % 9.5 tarım dışı sektörlerde işsizlik oranı ise % 14 olarak tahmin edilmiştir. Geçen yılın aynı

¹⁹⁶ DPT, “Ekonomik Gelişmeler”, (Ocak 2005), <http://ekutup.dpt.gov.tr/eg/2005/01.pdf> (18 Mayıs 2007), s.3.

¹⁹⁷ TCMB, “2004 Yıllık Rapor”, http://www.tcmb.gov.tr/research/yillik/04turkce/bolum_II2004.pdf (21 Mayıs 2007), s.21.

döneminde ise bu oranlar, sırasıyla % 9.4 ve % 14.2 olarak hesaplanmıştır. Söz konusu dönemde kayıt dışı istihdam oranı ise % 55.4'e çıkmıştır¹⁹⁸.

Tablo 4.10
İşgücü ve İstihdam (bin kişi, 15 ve üzeri yaş)

	2002 Yıl Ortalaması	2003 Yıl Ortalaması	2003 IV	2004			
				I	II	III	IV
15 ve Üzeri Yaşta Nüfus	48,041	48,912	49,250	49,482	49,694	49,944	50,189
İş gücü	23,818	23,640	23,206	22,732	24,457	25,265	24,297
Kadın İş gücü/İş gücü (Yüzde)	28,4	27,7	26,9	24,6	26,6	27,6	26,1
İş gücüne Katılma Oranı (Yüzde)	49,6	48,3	47,1	45,9	49,2	50,6	48,4
Erkek	71,6	70,4	69,5	69,8	72,8	73,8	72,1
Kadın	27,9	26,6	25,1	22,5	26,0	27,7	25,1
İstihdam	21,354	21,147	20,811	19,902	22,188	22,874	21,870
Kent (Yüzde)	52,0	53,4	55,1	55,4	53,1	53,0	54,7
Kır (Yüzde)	48,0	46,6	44,9	44,6	46,9	47,0	45,3
Kadın İstihdamı/İstihdam (Yüzde)	28,7	27,9	27,2	25,0	26,9	27,6	26,1
İşsiz Sayısı	2,464	2,493	2,396	2,830	2,269	2,390	2,428
İşsizlik Oranı (Yüzde)	10,3	10,5	10,3	12,4	9,3	9,5	10,0
Kent	14,2	13,8	12,5	15,6	12,8	13,2	13,3
Kır	5,7	6,5	7,5	8,2	4,9	4,8	5,6
Eksik İstihdam/İş gücü (Yüzde)	5,4	4,8	5,0	5,2	4,1	4,0	3,1
Atıl İş gücü (Yüzde)	15,8	15,4	15,3	17,6	13,4	13,5	13,1

Kaynak: TCMB, “2004 Yıllık Rapor”,
http://www.tcmb.gov.tr/research/yillik/04turkce/bolum_II2004.pdf (21 Mayıs 2007), s.29.

2004 yılında kamu kesiminde ortalama net içi ücreti yüzde 5.8 oranında artmıştır. Bunun sonucunda, kamu kesiminde ele geçen net ortalama ücretler 2004 yılında reel olarak yüzde 4.4 oranında azalmıştır¹⁹⁹.

4.6.2 Kamu Maliyesi

Mali disiplin anlayışının popülist politikalara yenik düştüğü son on yılda hem konsolide bütçe hem de konsolide kamu kesimi dengelerinde ciddi bozulmalar yaşanmıştır. Buna paralel olarak, ekonomiye yön vermek açısından önemli politika araçlarından biri olan bütçeler, bu işlevlerini büyük ölçüde yitirmiştir. Aynı süreçte bütçe dışı fonlar, kamu bankaları, KİT’ler ve sosyal güvelik kuruluşları aracılığıyla

¹⁹⁸ TÜSİAD, “Türkiye Ekonomisi 2004”, s.32.

¹⁹⁹ TCMB, “2004 Yıllık Rapor”, http://www.tcmb.gov.tr/research/yillik/04turkce/bolum_II2004.pdf (21 Mayıs 2007), s.32.

oluşturulan ilave harcama kaynakları toplam kamu kesimi harcamalarının takibini imkânsız hale getirmiş, kemikleşen yapısal bozulma günümüze kadar taşınmıştır²⁰⁰.

IMF tarafından geliştirilen mali saydamlık standartları çerçevesinde kamu mali yönetim sistemimiz değerlendirildiğinde, kamusal mal ve hizmet üretiminde yeterince saydam olunmadığı kanaatine varılmıştır. Kamu mali yönetimimizde mali saydamlığın sağlanması, kamusal mal ve hizmet üretiminde etkinlik ve verimliliği arttıracaktır²⁰¹.

4.6.2.1 Konsolide Bütçe

2004 yılında konsolide bütçe harcamaları 2003 yılına göre yüzde 6.6 oranında artarak 149.8 katrilyon TL olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemde konsolide bütçe faiz dışı harcamalarındaki artış oranı yüzde 13.8 olurken, faiz harcamalarında yüzde 3.5 oranında azalma kaydedilmiştir. Konsolide bütçe gelirleri ise bir önceki yıla göre yüzde 19.1 oranında artarak 119.4 katrilyon TL'ye ulaşmıştır. Bu gelişmeler ışığında, 2004 yılında konsolide bütçe açığı 2003 yılına göre yüzde 24.6 oranında azalmış ve bütçe hedefinin yüzde 66.1'i oranında gerçekleşmiştir²⁰².

Tablo 4.11
Konsolide Bütçe

	Cari Fiyatlarla (Katrilyon TL.)		GSMH içindeki Payları (Yüzde)	
	2003	2004	2003	2004
HARCAMALAR	140,5	149,8	39,4	35,3
Faiz Dışı Harcamalar	81,8	93,2	22,9	22,0
Cari	38,5	44,8	10,8	10,6
Personel	30,2	36,6	8,5	8,6
Diğer Cari	8,3	8,1	2,3	1,9
Yatırım	7,2	7,5	2,0	1,8
Faiz Dışı Transferler	36,2	40,9	10,1	9,6
Faiz Ödemeleri	58,6	56,6	16,4	13,3
GELİRLER	100,3	119,4	28,1	28,2
Vergi Gelirleri	84,3	99,5	23,6	23,5
Vergi Dışı Normal Gelir	10,2	16,4	2,9	3,9
Özel Gelir ve Fonlar	4,0	1,8	1,1	0,4
Katma Bütçe	1,7	1,8	0,5	0,4
BÜTÇE DENGESİ	-40,2	-30,3	-11,3	-7,1
FAİZ DİŞİ BÜTÇE DENGESİ	18,4	26,3	5,2	6,2

Kaynak: TCMB, “2004 Yıllık Rapor”,
http://www.tcmb.gov.tr/research/yillik/04turkce/bolum_II2004.pdf (21 Mayıs 2007), s.36.

²⁰⁰ TÜSİAD, “Türkiye Ekonomisi 2004”, s.49.

²⁰¹ Kızıldaş, s.259.

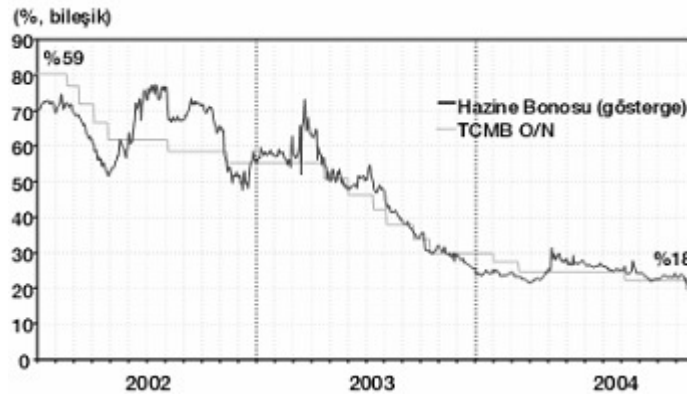
²⁰² DPT, “Ekonomik Gelişmeler”, (Ocak 2005), s.14.

Konsolide bütçe vergi gelirlerinin harcamaları karılama oranı, 2003 yılındaki yüzde 60'lık düzeyinden 2004 yılında yüzde 66.4'e yükselmiştir. Ayrıca, vergi gelirlerinin faiz dışı bütçe harcamalarını karılama oranı da 2003 yılında yüzde 103 iken, 2004 yılında yüzde 106.7'ye yükselmiştir²⁰³.

4.6.2.2 Finansman ve Faizler

2004 yılında fiyat artışlarının belirlenen yılsonu enflasyon hedefiyle uyumlu hareket etmesine rağmen, piyasalardaki güven ortamı ve yatırımcıların beklentilerinde aralıklarla bozulmalar yaşanmış, reel faizlerde yıl genelinde bir direnç gözlenmiştir²⁰⁴.

Kontrollü para politikasıyla birlikte Merkez Bankası, kısa vadeli faiz oranlarını 2004 yılında da etkin bir politika aracı olarak kullanmaya devam etmiştir. Kısa vadeli faiz oranları 2'ser puanlık indirimlerin ardından %18'e gerilemiştir²⁰⁵.

Grafik 11. Faiz Oranları

Kaynak: TÜSİAD, "Türkiye Ekonomisi 2004", Yayın No.384, (Aralık 2004)
<http://www.tusiad.org/turkish/rapor/eko04/eko04.pdf> (16 Mayıs 2007), s.69.

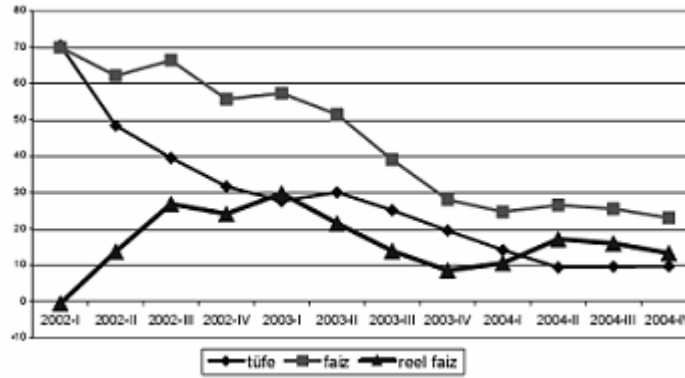
2003 yılının ikinci çeyreğinden 2004 yılının ilk çeyreğine kadar nominal faiz oranındaki ve fiyat seviyesindeki düşüş hızı birbirine yaklaşmıştır. Bu nedenle söz konusu dönemde reel faiz oranlarının hızla azalarak % 10 seviyelerine gerilediği görülmektedir. Ancak 2004 yılının ilk çeyreğinden sonra nominal faiz oranlarındaki düşüş durmuştur. Öte yandan fiyat düzeyindeki düşüşlerinde 2004 yılının ikinci çeyreğinden itibaren durağanlaştığı gözlemlenmektedir. Böylece ilk çeyrekte fiyat

²⁰³ TCMB, "2004 Yıllık Rapor", http://www.tcmb.gov.tr/research/yillik/04turkce/bolum_II2004.pdf (21 Mayıs 2007), s.37.

²⁰⁴ TÜSİAD, "Türkiye Ekonomisi 2004", s.58.

²⁰⁵ TÜSİAD, "Türkiye Ekonomisi 2004", s.68.

düşüşleri devam ederken nominal faizlerin azda olsa artması sonucu reel faizler yükseltmiştir. Bunun sonucunda 2004 yılı boyunca reel faizler % 10 seviyelerinin üzerinde kalmaya devam etmiştir. Üstelik bu dönemde mutlak değer olarak reel faiz oranlarının fiyat sevisinin üzerine çıktığı görülmektedir. 2004 yılının ikinci, üçüncü ve dördüncü çeyreğinde reel faiz oranları sırasıyla 17.14 - 15.96 ve 13.27 değerlerini almıştır²⁰⁶.

Grafik 12. Reel Faizler

Kaynak: Özcan Karahan, Türkiye’de Örtük Enflasyon Hedeflemesi Programının Uygulanmasına İlişkin Oluşan Riskler ve Bu Risklerin Yönetim Politikaları”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi 1304-0278, C.4, S.14, (Güz 2005), <http://www.e-sosder.com/dergi/1434-47.pdf> (2 Haziran 2007), s.39.

4.6.3 Para Politikası

2004 yılında ekonomik programının parasal ayağı Merkez Bankası’nın kısa vadeli faiz oranları üzerindeki belirleyiciliğini artıran, döviz kurunun ise arz-talep koşulları altında piyasada belirlenmesini öngören bir çerçevede devam etmiştir. Merkez Bankası, parasal hedeflemeye ek olarak bekleyişleri yönlendirmede etkin bir çapa olarak kısa vadeli faiz oranlarını kullanmayı sürdürmüştür. 2004 yılında enflasyon hedefi, ekonomik birimlerin yatırım ve tüketim kararlarında güçlü bir referans noktası haline gelmiş, konjonktürel olumsuzluklar nihai eğilimden geçici sapmalardan öteye sonuç vermemiştir²⁰⁷.

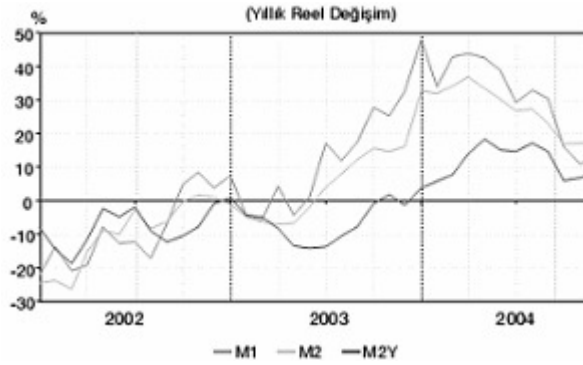
²⁰⁶ TÜSİAD, "Türkiye Ekonomisi 2004", s.69.

²⁰⁷ TÜSİAD, "Türkiye Ekonomisi 2004", s.62.

4.6.3.1 Para Arzları ve Krediler

Uygulanan para programında, para tabanı artışının nominal milli gelir artışıyla tutarlı olması öngörülmektedir. 2004 yılının ilk yarısında para talebinde hızlı bir genişleme yaşanmış, bu süreçte emisyon hacmi gerçekleşen enflasyonun oldukça üzerinde genişlemiştir²⁰⁸.

2004 yılında, emisyon ve serbest tevdiatlardaki artışın etkisiyle Merkez Bankası parası % 2.5 artarken, para tabanı bu artışın çok üzerinde % 31.7 oranında genişlemiştir. Gözlenen artışın bilançonun aktif kalemlerindeki karşılığı ise dış varlıklardaki % 1.3'lük artış ve iç varlıklarda gözlenen % 10.7'lik daralma olmuştur. Bu gelişmelerle beraber, para arzları reel olarak artmaya devam etmiştir. 2004 yılında, bir önceki yılsonuna göre dar tanımlı ve geniş para arzları sırasıyla % 28.9 ve % 33.6 oranlarında genişlemiştir²⁰⁹.

Grafik 13. Para Arzları

Kaynak: TÜSİAD, "Türkiye Ekonomisi 2004", Yayın No.384, (Aralık 2004)
<http://www.tusiad.org/turkish/rapor/eko04/eko04.pdf> (16 Mayıs 2007), s.71.

2004 yılında, 2002 ve 2003 yıllarına kıyasla Türk Lirası cinsinden kredilerde belirgin bir artış görülmüştür. Bununla birlikte, yabancı para cinsinden krediler, Türk lirası cinsinden kredilere kıyasla düşük düzeyde bir artış göstermiştir²¹⁰.

²⁰⁸ TÜSİAD, "Türkiye Ekonomisi 2004", s.69-70.

²⁰⁹ TÜSİAD, "Türkiye Ekonomisi 2004", s.71.

²¹⁰ TCMB, "2004 Yıllık Rapor", http://www.tcmb.gov.tr/research/yillik/04turkce/bolum_III2004.pdf (21 Mayıs 2007), s.89.

Tablo 4.12
Kredilerdeki Gelişmeler (Trilyon TL)

	2002	2003	2004			
	Aralık	Aralık	Mart	Haziran	Eylül	Aralık
TL Krediler	17,409	31,727	38,085	46,073	50,671	60,223
YP Krediler	14,436	16,292	15,359	18,194	18,782	17,405
Toplam Krediler	31,845	48,019	53,444	64,267	69,452	77,628
Mevduat Bankaları						
Ticari Krediler	27,896	42,653	47,112	57,428	63,004	70,191
İhtisas Kredileri	3,949	5,365	6,332	6,839	6,449	7,437
Banka Türlerinin Toplam İçindeki Payları (yüzde)						
Kamu Mevduat Bankaları	22,8	23,2	26,1	26,3	25,0	26,7
Özel Mevduat Bankaları	70,4	71,3	68,6	67,8	68,8	67,6
Yabancı Mevduat Bankaları	6,8	5,5	5,3	5,9	6,2	5,7

Kaynak: TCMB, “2004 Yıllık Rapor”,
http://www.tcmb.gov.tr/research/yillik/04turkce/bolum_III2004.pdf (21 Mayıs 2007), s.89.

4.6.4 Fiyat Düzeyi

Ekonomik krizin büyüklüğü nedeniyle, hem reel hem de mali sektör yeniden yapılanmak zorunda kalmış, bu zorunlu yeniden yapılanma süreci ekonomik programın içerdiği köklü değişikliklerle de desteklenmiştir. Türkiye’deki enflasyonist sürece yol açan etmenlerin başında gelen döviz kuru, kamu kesimi ve genel fiyatlama davranışında önemli kazanımlar elde edilmiş ve bunun sonucu olarak da enflasyonda son 30 yıldır görülmeyen bir kırılma gerçekleşmiştir. 2002 ve 2003 yıllarından sonra 2004 yılında da enflasyon hedeflerine ulaşılmış ve enflasyon %9.3 ile hedeflenenin 2.7 puan altında hedeflenenin altında da kalmıştır²¹¹.

Tablo 4.13
Fiyatlar (Yıllık Ortalama Yüzdelik Değişim, 1994=100)

	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Tüketici Fiyatları Endeksi	65,0	54,6	54,4	45,0	25,3	10,6
Toptan Eşya Fiyat Endeksi	53,2	51,1	61,6	50,1	25,5	11,1
Tarım Fiyatları Endeksi	41,8	37,9	42,2	56,4	33,9	13,6
İmalât Sanayi Fiyatları Endeksi	57,4	55,7	66,7	48,3	23,8	11,1
Çiftçinin Eline Geçen Fiyatlar Endeksi	52,2	42,6	40,9	54,3	36,6	12,0

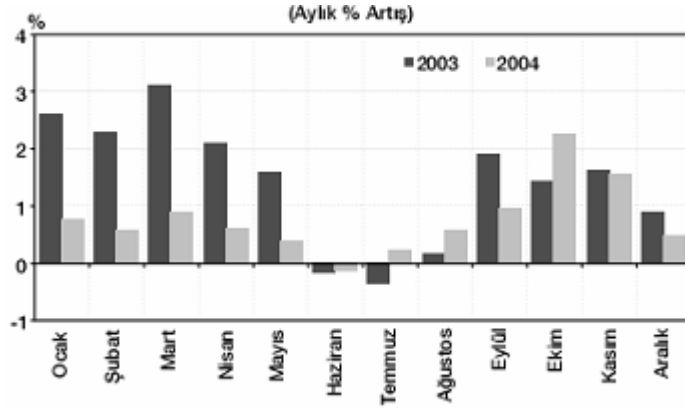
Kaynak: TCMB, “2004 Yıllık Rapor”,
http://www.tcmb.gov.tr/research/yillik/04turkce/bolum_II2004.pdf (21 Mayıs 2007), s.23.

4.6.4.1 Tüketici Fiyatları ile Döviz Kurları

Tüketici fiyatları enflasyonu 2004 yılının Mayıs ayından itibaren tek haneli rakamlara inmiş ve yılın geri kalanında da büyük ölçüde tek haneli rakamlarda

²¹¹ TÜSİAD, “Türkiye Ekonomisi 2004”, s.37.

seyretmiş ve yıl sonunda % 9.3'e kadar gerileyerek % 12'lik hedefin oldukça altında kalmıştır. 2004 yılında, yıllık toplam fiyat artışı % 10.6 olarak gerçekleşmiş ve konut (%15.3), eğitim (%18.6) ve lokanta (%19.6) kalemlerindeki fiyat artışları dikkat çekici olmuştur. Öte yandan, mal ve hizmet grubu fiyatları arasında 2003 yılının Ağustos ayından itibaren başlayan farklılaşma 2004 yılında da devam etmiştir²¹².

Grafik 14. TÜFE

Kaynak: TÜSİAD, "Türkiye Ekonomisi 2004", Yayın No.384, (Aralık 2004)
<http://www.tusiad.org/turkish/rapor/eko04/eko04.pdf> (16 Mayıs 2007), s.41.

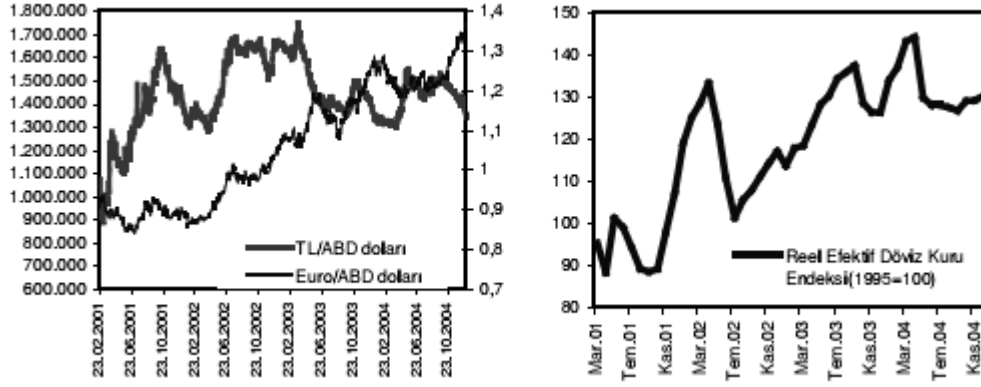
Döviz kuru, akaryakıt fiyatları ve akaryakıt dışındaki kamu fiyatlarında görülen artışlar TEFE, talep koşulları ise TÜFE artışı üzerinde daha fazla etkili olmaktadır. Zira akaryakıt fiyat artışları TEFE'de TÜFE'ye kıyasla daha yüksek ağırlıkta temsil edilmektedir²¹³.

Gerek 2003 yılı enflasyonunun öngörülen hedefin altında gerçekleşmesi gerekse 2004 yılı enflasyon hedefinin ulaşılabilir olması, kur istikrarının sağlanmasında önemli bir rol oynamıştır. Bununla beraber ABD para politikasına ili kin belirsizlikler, Kıbrıs ve Irak'a ilişkin gelişmeler, IMF ile yürütülmekte olan gözden geçirme çalışmaları ve programın devamına ilişkin bekleyişler ve AB'ye üyelik sürecine yönelik gelişmeler zaman zaman sınırlı düzeyde de olsa döviz kurlarının yukarı doğru hareket etmesine neden olmuştur²¹⁴.

²¹² TÜSİAD, "Türkiye Ekonomisi 2004", s.40-41.

²¹³ TÜSİAD, "Türkiye Ekonomisi 2004", s.44.

²¹⁴ DPT, 2004 Yılı Katılım Öncesi Ekonomik Program, 2004, <http://www.dpt.gov.tr/files/Kep30112004.pdf> (7 Ocak 2007), s.10.

Grafik 15. Döviz Kuru Gelişmeleri

Kaynak: TCMB, “2004 Yıllık Rapor”,

http://www.tcmb.gov.tr/research/yillik/04turkce/bolum_III2004.pdf (21 Mayıs 2007), s.78.

Dalgalı kur rejimi altında döviz kurundan enflasyona geçiş ilişkisi giderek zayıflamakla birlikte döviz kurlarındaki gelişmeler, enflasyon performansı açısından hâlâ önemini korumaktadır. Türk Lirası ABD Doları karşısında 2004 yılının ilk üç ayında, IMF ile 7. gözden geçirme çalışmalarının tamamlanması ve enflasyona ilişkin olumlu beklentilerin etkisi sonucunda değer kazanmaya başlamıştır²¹⁵. Ayrıca, son yıllarda artan ve yüksek seviyelere ulaşan cari işlemler açığı serbest dalgalı kur rejimine rağmen ekonomi için bir risk unsuru olarak varlığını sürdürmektedir²¹⁶.

IMF’nin kurumsal çapası diye anılan olgu gerçekte Türkiye’nin ekonomik sorunlarını bilimsel yönlerden tartışmayı ve sorgulamayı reddeden bir yaklaşımdan ibarettir. Bu süreçte IMF yetkililerini ve bu program ile koşullandırılmış bulunan Türk bürokrasisini en rahatsız eden gelişme, borç stokunun hedeflenen tempoda gerilemiyor olmasıdır²¹⁷.

4.7 2005 Yılı IMF Türkiye İlişkileri

2005 yılı makroekonomik gelişmeler açısından önceki üç yıla benzeyen bir sene olmuştur. Enflasyon, kamu maliyesi ve büyüme konularında olumlu gelişmeler kaydedilirken, istihdam ve cari açık sorunlu alanlar olmaya devam etmiştir. Ekonominin

²¹⁵ TCMB, “2004 Yıllık Rapor”, http://www.tcmb.gov.tr/research/yillik/04turkce/bolum_III2004.pdf (21 Mayıs 2007), s.77.

²¹⁶ Özçam, s.12.

²¹⁷ Yeldan, “Kurumsal Çıpa”, s.2.

yanı sıra Avrupa Birliği ile ilgili gelişmeler ve uluslararası piyasalardaki risk algılamaları da sermaye piyasalarını etkileyen unsurlar olmuştur²¹⁸.

2005 yılında dalgalı döviz kuru rejimi altında örtük enflasyon hedeflemesi uygulaması devam etmiştir. Bu rejim çerçevesinde kısa vadeli faizler para politikası aracı olarak kullanılırken; IMF ile yürütülen program uyarınca Net Uluslararası Rezervler (NUR) için taban, Para Tabanı ve Net İç Varlıklar (NV) için de tavan olarak belirlenen performans kriteri ve gösterge niteliğindeki hedefler gözetilmiştir. Söz konusu hedeflerin hepsine ulaşılmıştır²¹⁹.

2002 yılının ilk çeyreğinde başlayan aralıksız büyüme süreci 2005 yılının ikinci çeyreğinde de devam etmiş böylece ekonomi de 14 dönemlik bir büyüme süreci yaşanmıştır²²⁰.

4.7.1 19. Stand-by Anlaşması

Türk ekonomisinin uluslararası alandaki kredibilitesi ve sürdürülmesi gereken yapısal reformlara bağlı olarak, Hükümet ile IMF yeni bir stand-by anlaşmasının içeriği konusunda anlaşmaya varmış ve IMF İcra Direktörleri Kurulu'nun da anlaşmayı onaylaması ile 19. Stand-by Anlaşması 11 Mayıs 2005-10 Mayıs 2008 dönemini kapsayacak şekilde yürürlüğe girmiştir. Söz konusu yeni stand-by anlaşmasının imzalanmasını Türk ekonomi yönetimi açısından gerekli kılan gelişmeler, ABD Merkez Bankaları Sisteminin faiz artışlarını sürdürmesi ve bunun gelişmekte olan ekonomilere olası maliyetlerinin tartışılması ve hızla yükselişini sürdüren ham petrol fiyatlarının olası enflasyonist etkisi olarak öne çıkmaktadır²²¹. Bu stand-by düzenlemesi çerçevesinde Türkiye 6.662,04 milyar SDR talep etmiştir²²².

²¹⁸ TSPAKB, “Türkiye Ekonomisi: Türkiye Sermaye Piyasası 2005”, <http://www.tspakb.org.tr/yayinveraporlar/srapor/rapor05/ekonomi2005.pdf> (12 Haziran 2007), s.3.

²¹⁹ TCMB, “2005 Yıllık Rapor”, http://www.tcmb.gov.tr/research/yillik/05turkce/bolum_II2005.pdf (21 Mayıs 2007), s.13.

²²⁰ DPT, “Ekonomik Gelişmeler”, (Ekim 2005), <http://ekutup.dpt.gov.tr/eg/2005/10.pdf> (18 Mayıs 2007), s.1.

²²¹ TÜGİAD, “2006 Yılı 2. Yarı Beklentileri ve Bu Beklentiler Doğrultusunda Değerlendirme ve Öneriler”, http://www.tugiad.org.tr/img/news/uploads/2006_2_ekonomik_beklentileri_ve_onerileri_rap.doc (11 Ocak 2006), s.6.

²²² <http://www.muratkara.net/imar2/t1.doc> (11 Ocak 2007), s.30.

Anlaşma çerçevesinde IMF'nin Türkiye'ye yönelik 1. ve 2. Gözden Geçirme çalışmaları, her gözden geçirme için öngörülmüş ve mutabakata varılmış olan yapısal kriterlerin tümünün yerine getirilmemesi nedeniyle, bir ara tıkanmış gibi gözükse de Hükümet ile IMF'nin her iki gözden geçirmeyi önce birleştirmek konusunda anlaşmaya varmaları, ardından da Türkiye'nin yeni stand-by düzenlemesinin birinci ve ikinci gözden geçirme dönemlerinin sona erdirilmesi ve bu çerçevede toplam 1.58 milyar dolarlık iki kredi diliminin hemen serbest bırakılması yönündeki talebinin IMF İcra Direktörleri Kurulu tarafından kabul edilmesi ekonomi çevrelerini rahatlatmıştır. Türkiye, IMF'den bankacılık ve sosyal güvenlik reformu yasasının TBMM'den geçmesine yönelik haziran sonu performans kriterlerinin ve konsolide kamu sektörünün faiz dışı dengesine ve para tabanına dair Eylül sonu performans kriterlerinin uygulanmaması yönünde talepte bulunmuştur ve IMF kanadı bu istekleri, İcra Direktörleri Kurulu'nda kabul etmiştir²²³.

2005 Mayıs-2008 Mayıs dönemini kapsayan 3 yıllık 19.Stand-by düzenlemesinin temel hedefi; güçlü ve istikrarlı büyüme ortamının sürdürülmesi, düşük enflasyon ile yeni istihdam olanaklarının artırılmasıdır²²⁴.

AB ile yürütülecek katılım müzakerelerine başlanması için tarih alınması, IMF ile 3 yıllık yeni stand-by anlaşmasının uygulamaya konması, uygulanan ekonomik program ve politikalara olan güven artışı ve uluslararası piyasalarda gelişmekte olan ülkeler lehine yaşanan gelişmeler, 2005 yılı başında portföy yatırımları kaynaklı sermaye girişinin artmasını ve ters para ikamesi sürecinin devam etmesini sağlamıştır²²⁵.

4.7.1.1 19. Stand-by Anlaşması Çerçevesinde 1. ve 2. Gözden Geçirme Raporu

IMF ile yürütülen ekonomik program 19. Stand-by anlaşması çerçevesinde yenilenmiştir. 10 milyar dolarlık bir kredi paketi ile desteklenen programın geçerlilik

²²³ TÜGİAD, s.7.

²²⁴ Hazine Müsteşarlığı, "Yeni Stand-By Düzenlemesi'ne İlişkin 26 Nisan 2005 Tarihli Niyet Mektubu" <http://www.hazine.gov.tr/Standby/9GGNM/Turkce/NSBA-EFPB%20.pdf> (11 Ocak 2007).

²²⁵ <http://www.ivdb.gov.tr/duyurulan/yenimevzuat2005/2006programi.doc> (11 Ocak 2007), s.47.

süresi üç yıl olarak açıklanmıştır. Anlaşma, Türkiye ile ilgili iyimser beklentileri güçlendirmiştir. Bu ortamda Mayıs sonunda Fransa'da AB anayasası için yapılan referandumda ret oylarının çoğunlukta olması piyasaları fazla etkilememiştir. Temmuz ayında AB ile Gümrük Birliği ek protokolünün imzalanmasının ardından, Ağustos ayında Türkiye'nin AB üyeliği ile ilgili konular gündemde kalmış ve piyasalarda bir miktar dalgalanma yaratmıştır²²⁶.

24 Kasım 2005'de Ekonomiden Sorumlu Devlet Bakanı Ali Babacan ve TCMB Başkanı Süreyya Serdengeçti tarafından IMF'ye gönderilen 19.Stand-by Niyet Mektubu 1. ve 2. Gözden Geçirme Raporu madde başlıkları halinde aşağıda belirtilmiştir.

1. ve 2. Gözden Geçirme Raporu²²⁷:

- 2005 ve 2006 Yıllarına İlişkin Makroekonomik Çerçeve: Ekonomi, bu yıl ve gelecek sene için belirlenen % 5'lik büyüme hedefi ile tutarlı bir performans sergilemekte ve enflasyonun da 2005 yılsonu hedefi olan % 8 seviyesinin altında gerçekleşmesi beklenmektedir. Cari işlemler açığındaki artış sürmekte olup, bu yıl itibariyle cari açığın GSMH'nin % 6'sına ulaşması ve gelecek sene de % 5.8 seviyesine gerilemesi beklenmektedir.

- Para Politikası: Enflasyona ilişkin hedeflerimiz çerçevesindeki basiretli para politikası uygulamalarımız devam edecektir. Enflasyonla mücadeleyi daha da desteklemek amacıyla TCMB, 2006 yılı Ocak ayındaki resmi enflasyon hedeflemesine geçiş için titiz hazırlıklarına devam etmektedir.

- Maliye Politikası: Maliye politikası alanındaki basiretli uygulamalarımız 2005 yılında da devam etmiştir. İleriye dönük olarak mali disiplin, programın temel taşı olmaya devam edecektir. 2006 yılına ilişkin kamu maliyesi programı aynı zamanda gelir ve harcama kompozisyonunu iyileştirmeyi hedefleyen bir takım adımlar içermektedir. Yıl içerisinde makroekonomik gelişmeleri ve kamu maliyesi programımızın uygulamasını yakından takip edeceğiz. 2006 bütçe hedeflerine

²²⁶ TSPAKB, s.3.

²²⁷ http://www.hazine.gov.tr/ekler/Review_TR.pdf (18 Mayıs 2007), s.2-9.

ulaşılması önemli ölçüde sosyal güvenlik sistemi açığının kontrol altında tutulmasına bağlıdır.

- Yapısal Kamu Maliyesi Reformları: Vergi politikaları reformu konusunda ilerleme kaydedilmektedir. Emeklilik reformu yasasının 2006 yılı Şubat ayı ortasına kadar kabul edilmesi beklenmektedir. Yerinden yönetim alanındaki temel mali hedeflerden biri, bir taraftan sıkı finansal disiplin ve yerel yönetimlerin mali sürdürülebilirliğini temin ederken, diğer taraftan harcama verimliliğinin ve hesap verilebilirliğin artırılmasıdır. Kamu iktisadi teşebbüslerinin yönetimine ilişkin yasal düzenleme taslağı hazırlanmıştır. İç denetim ve iç kontrol yükümlölüklerinin yeterli düzeyde ve Avrupa Birliği yükümlölükleriyle uyumlu olarak tanımlanması amacıyla Kamu Mali Yönetim ve Kontrol Kanunu'nda değişiklikler yapılması süreci içerisinde bulunmaktadır.

- Finansal Sektör Reformları: BDDK'nın denetim kapasitesini en iyi uluslararası uygulamalara daha da yaklaştırmak suretiyle güçlendirmeye devam etmekteyiz. Kamu bankalarının olası özelleştirmesine ilişkin hazırlıklarda ilerleme kaydedilmektedir. TMSF, portföyünde bulunan varlıkların çözümlenmesinde (2005 yılı sonu için Yapısal Kriter) büyük ilerleme kaydetmektedir. Finansal sektörün güçlendirilmesine ve finansal aracılığın derinleştirilmesine yönelik çalışmalarımızın bir parçası olarak konut finansmanı kredilerinin ve ilgili menkul kıymetleştirmelerin çerçevesini oluşturan yeni yasal düzenleme hayata geçirilecektir.

- Yatırım Ortamının İyileştirilmesi: Yatırım ortamının kalitesini artırmaya yönelik çalışmalarımız 29 Nisan 2005 tarihinde düzenlenen II. Yatırım Danışma Konseyi Toplantısı'ndan sonra daha da ivme kazanmıştır. Özelleştirme programının uygulanmasında önemli ilerlemeler kaydetmekteyiz. Bu yıl içerisinde 23 kamu iktisadi teşebbüsünün satışından 3.2 Milyar ABD Doları özelleştirme geliri elde edilmiş olup bu tutarın 2.7 milyar ABD Dolarlık kısmı Hazine'ye aktarılmıştır.

2005 yılı Ocak-Ağustos döneminde IMF'ye 5.1 Milyar Dolar kredi geri ödemesi gerçekleştirilirken, 833 Milyon Dolar kredi kullanılmıştır. Böylece IMF'ye net

4.3 Milyar Dolar geri ödeme yapılmıştır. 2005 yılının tamamında ise IMF'ye net 5.1 Milyar Dolar geri ödeme yapılacaktır²²⁸.

4.8 2005 Yılında Ekonominin Genel Dengesi

2004 yılında özel yatırıma dayalı olarak gerçekleşen büyümenin 2005 yılında esas olarak özel tüketim harcamaları tarafından desteklendiği görülmektedir. Bununla birlikte 2005 yılına ilişkin büyüme rakamları diğer alt bileşenler itibariyle de geçmiş yıllara kıyasla önemli farklılıklar içermektedir. Bunların başında ise gelecek dönemde de devam edeceği tahmin edilen kamu harcamalarındaki artış eğilimi ile inşaat sektöründeki canlanma gelmektedir. 2005 yılının üçüncü üç aylık dönemine ilişkin olarak açıklanan milli gelir rakamları, özel nihai tüketim harcamaları ve gayrisafi sabit sermaye harcamalarındaki hızlanma ile tarım sektörünün katma değerinde gözlenen yüksek artışlarla birlikte önceki dönemlere kıyasla belirgin bir hızlanma göstermiştir. Üretim ve harcamalar yoluyla hesaplanan milli gelir rakamlarındaki yıllık artışlar % 7.3 ve % 7.0 olarak gerçekleşmiş ve uzun dönemli büyüme oranlarının bile üzerine çıkmıştır. Bu artışlarla birlikte ilk dokuz aylık ekonomik büyüme % 5.5 olarak gerçekleşmiş ve dolayısıyla da % 5 olarak belirlenen yılsonu büyüme hedefinin aşılacağı sinyallerini vermiştir. Böylece YTL'deki değerlenmenin de etkisiyle 2005 yılı kişi başına gelir düzeyinin cari fiyatlarla 5.000 doların üzerine çıkması beklenmektedir. Bu rakam, satın alma gücü bazında yaklaşık 8.500 dolara karşılık gelmektedir. Ekonomide makro boyutta istikrarın sağlanmasına paralel olarak istihdamdaki gidişat da olumluya dönmüştür²²⁹.

Faiz indirim kararlarında enflasyon bekleyişlerindeki düşüş iç talep ve malî disiplinin baskısının güçlü olmaması, AB ve IMF ile ilişkilerde olumlu gelişmeler ve ekonomik programın malî disiplin ve yapısal reformlardan taviz vermeden uygulanacağına olan inanç belirleyici unsurlar olmuştur. Buna karşın, hizmet enflasyonundaki katılık, petrol fiyatları ile uluslararası likidite koşulları gibi TCMB'nin kontrolünde olmayan dışsal gelişmeler faiz kararlarında temkinli bir tutum izlenmesine

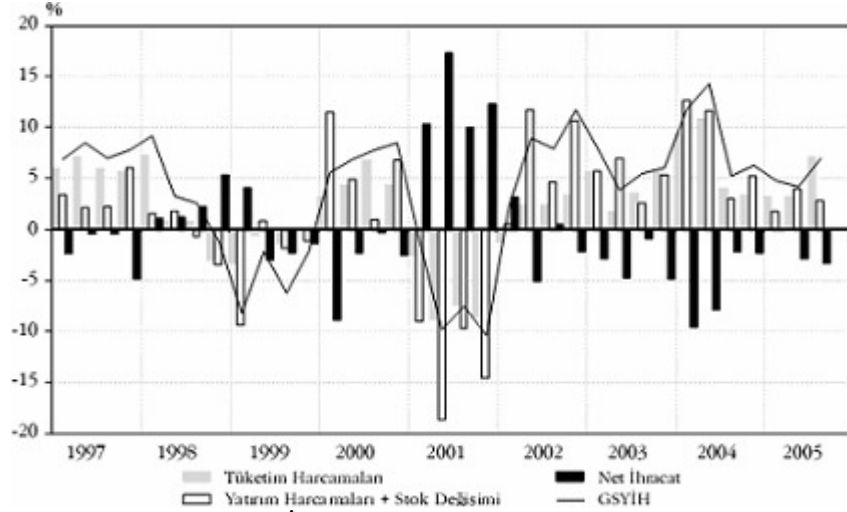
²²⁸ <http://www.ivdb.gov.tr/duyurulan/yenimevzuat2005/2006programi.doc> (11 Ocak 2007), s.39.

²²⁹ TÜSİAD, "2006 Yılına Girerken Türkiye Ekonomisi: İstikrardan Sürdürebilir Büyümeye", s.22-23.

yol açmıştır²³⁰. Türkiye'nin geçmişte yaşadığı büyük sorunların kaynağında bütçe açıkları yatar²³¹.

4.8.1 Harcamalar ve Üretim Yönünden Milli Gelir

2005 yılının ilk dokuz ayında gıda-içki harcamaları ve dayanıklı tüketim malı harcamalarındaki artışlar sırasıyla % 8.3 ve % 11.2 olarak gerçekleşirken, özel tüketim harcamalarındaki toplam artış % 6.9 olmuştur. Yılın ilk altı aylık döneminde kademeli biçimde artan özel tüketim harcamalarının, yılın ikinci yarısından itibaren hızlanma eğilimine girdiği gözlenmiştir. Özel nihai tüketim harcamalarında, gıda ve içki tüketimindeki mevsimlik etkiler doğrultusunda bir yükseliş zaten beklenmekteydi. Ancak, burada esas ilgi çekici gelişme dayanıklı tüketim malı harcamalarında yaşanan ve sıra dışı sayılabilecek artış oranıdır²³².

Grafik 16. GSYİH (Büyüme ve Harcama Yönlü Katkıları)

Kaynak: TÜSİAD, “2006 Yılına Girerken Türkiye Ekonomisi: İstikrardan Sürdürülebilir Büyümeye”, Yayın No. 414, (Aralık 2005), <http://www.tusiad.org/turkish/rapor/buyume/TREkonomisi.pdf> (16 Mayıs 2007), s.24.

2005 yılının başlarında üretim hızındaki yavaşlamaya koşut olarak aramalı ithalatı ve yeni yatırım ihtiyacının büyük ölçüde geçtiğimiz yıl içinde karşılanması nedeniyle de sermaye malı ithalatı görece olarak hız kesmiştir. Bu nedenle yılın ilk

²³⁰ TCMB, “2005 Yıllık Rapor”, http://www.tcmb.gov.tr/research/yillik/05turkce/bolum_II2005.pdf (21 Mayıs 2007), s.15.

²³¹ Asaf Savaş Akat, “Maliye Politikası ve İstikrar” Vatan Gazetesi, 16 Ekim 2005, <http://www.vatanim.com.tr/root.vatan?exec=yazardetay&Newsid=62499&Categoryid=4&wid=8> (9 Mart 2007).

²³² TÜSİAD, “2006 Yılına Girerken Türkiye Ekonomisi: İstikrardan Sürdürülebilir Büyümeye”, s.24.

çeyreği itibariyle toplam ithalat miktarındaki artış ihracat miktarındaki artışın gerisinde kalmıştır. Ancak, sonrasındaki dönemde ihracat-üretim-ithalat ilişkisi nedeniyle dış ticaret açığı hem büyüklük hem de milli gelire oran olarak artma eğilimine devam etmiştir. Mevcut durum, üretim yapısında kısa vadede ortadan kalkmayacak boyutta bir sorun olduğuna işaret etmektedir²³³.

2005 yılının ikinci döneminde 2004 yılının aynı dönemine göre tarım sektöründe yüzde 0.1 oranında, sınırlı bir katma değer artışı kaydedilirken, sanayi ve hizmetler sektörlerinde sırasıyla yüzde 3.9 ve yüzde 4.9 oranında katma değer artışları kaydedilmiştir. Bu gerçekleştirmelerle birlikte yılın ilk altı ayında tarım sektörü katma değeri yüzde 0.1 sanayi sektörü katma değeri yüzde 4.6 ve hizmetler sektörü katma değeri yüzde 4.8 oranında artmıştır²³⁴. Bu döneme ilişkin işgücü rakamlarının sektörde ciddi bir istihdam azalışı göstermesine karşın, büyüme rakamlarının bu denli yüksek çıkması sektördeki verimlilik artışına yönelik olumlu sinyaller vermektedir. Diğer taraftan, söz konusu büyümenin daha ziyade dış talep kaynaklı olduğu görülmektedir. Nitekim tarım sektöründen elde ihracat gelirinin 2005 yılının ilk 11 ayında geçen yılın aynı dönemine kıyasla, % 30 artmasına karşın ithalat gideri aynı kalmıştır²³⁵.

4.8.1.1 İstihdam ve Ücretler

Büyüme rakamlarındaki olumlu gelişmelere rağmen 2005 yılı ortalamasında işsizlik oranı %10.3 (2.5 milyon kişi) ile yüksek seyretmeye devam etmiştir. Yine de daha fazla çalışmaya müsait olan kişileri gösteren eksik istihdam, önceki yıllara kıyasla bir miktar gerileyerek %3.4 (845.000 kişi) olmuştur. Ekonomideki yüksek oranlı büyümeye rağmen işgücüne katılma oranının %48’de kalması dikkat çekicidir. 2005 yılından itibaren istihdam verileri, hareketli üçer aylık dönemler esas alınarak her ay yayımlanmaktadır²³⁶.

2004 yılında ortalama 21.147 milyon kişi olan toplam istihdam, 2005 yılında, yüzde 1.5 oranında artmış ve 22.046 milyon kişi olarak gerçekleşmiştir. Toplam

²³³ TÜSİAD, “2006 Yılına Girerken Türkiye Ekonomisi: İstikrardan Sürdürebilir Büyümeye”, s.26.

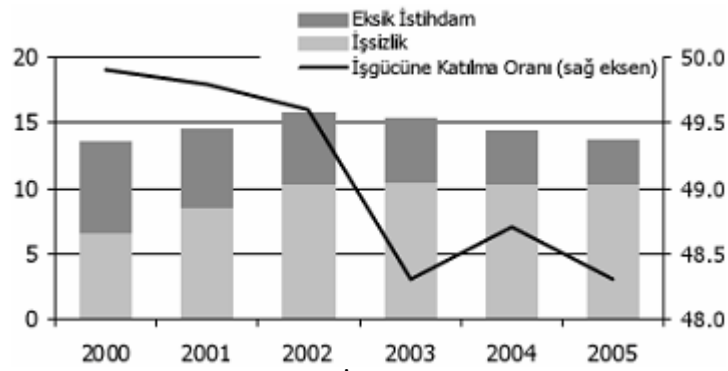
²³⁴ DPT, “Ekonomik Gelişmeler”, (Ekim 2005), s.1.

²³⁵ TÜSİAD, “2006 Yılına Girerken Türkiye Ekonomisi: İstikrardan Sürdürebilir Büyümeye”, s.27.

²³⁶ TSPAKB, s.27.

istihdam düzeyi, kentlerde yüzde 7 oranında artmış, kırsal alanlarda yüzde 4.9 oranında azalmıştır. Bu dönemde, toplam istihdamın yüzde 57'si kentsel, yüzde 43'ü ise kırsal alanlarda sağlanmıştır. Toplam işgücü arzı da yüzde 1.6 oranında azalmıştır. İşsizlik oranı aynı kalarak yüzde 10.3 olarak gerçekleşmiştir²³⁷.

2005 yılında net işçi ücretinin kamu kesiminde ortalama yüzde 4.8 özel kesimde ise yüzde 2.1 artışı görülmektedir. 2005 yılında ortalama yüzde 10.1 oranında artırılan memur maaşları ilgili dönemde reel olarak yüzde 2.7 artmıştır²³⁸.

Grafik 17. İşsizlik Oranları

Kaynak: TSPAKB, “Türkiye Ekonomisi: Türkiye Sermaye Piyasası 2005”, s.26.
<http://www.tspakb.org.tr/yayinveraporlar/srapor/rapor05/ekonomi2005.pdf> (12 Haziran 2007), s.26.

4.8.2 Kamu Maliyesi

2005 yılında makroekonomik temellerde hissedilen iyileşmenin en önemli dayanaklarından biri mali disiplinin sağlanması olmuştur. Avrupa Birliği ile üyelik müzakerelerinin başlaması, IMF ile yeni stand-by anlaşmasının yapılması ve özelleştirme sürecinin hızlandırılması piyasa beklentilerini tatmin edici yönde olmuş böylece Hazine’ye finansman ihtiyacını kolaylaştırıcı bir avantaj sağlamıştır. Bu da mali disiplinin daraltıcı etkilerini büyük oranda bertaraf etmiştir. 2005 yılında izlenen sıkı maliye politikalarının olası olumsuz yansımalarını zayıflatan diğer bir gelişme uluslararası sermaye piyasalarında artan likidite oranı olmuştur²³⁹.

²³⁷ TCMB, “2005 Yıllık Rapor”, http://www.tcmb.gov.tr/research/yillik/05turkce/bolum_II2005.pdf (21 Mayıs 2007), s.25.

²³⁸ TCMB, “2005 Yıllık Rapor”, http://www.tcmb.gov.tr/research/yillik/05turkce/bolum_II2005.pdf (21 Mayıs 2007), s.27.

²³⁹ TÜSİAD, “2006 Yılına Girerken Türkiye Ekonomisi: İstikrardan Sürdürebilir Büyümeye”, s.41.

IMF ile uygulanan istikrar programının temel politika araçlarından biri sıkı mali politikalaradır. Yüksek faiz dışı fazla verilerek kamu borç yükünün azaltılması hedeflenmektedir. Yüksek faiz dışı fazla seviyesine ulaşılması ve reel faizlerdeki gerileme sayesinde, 2005 yılında bütçe açığı öngörülen seviyenin altında gerçekleşmiştir. Böylece, borç stokunun milli gelirdeki payı da gerilemeye devam etmiştir²⁴⁰.

4.8.2.1 Konsolide Bütçe

2005 yılının ilk dokuz ayında, konsolide bütçe faiz dışı harcamaları geçen yılın aynı dönemine göre % 23 oranında artış göstermiştir. Bu dönemde, personel harcamalarındaki artış oranı % 10.4 sosyal güvenlik kurumlarına devlet primi giderlerindeki artış oranı ise % 13.5 olmuştur. Aynı dönemde mal ve hizmet alım giderleri sağlık harcamalarında görülen yüksek artıştan dolayı % 41 oranında artarak 7.4 Milyar YTL'ye yükselmiştir²⁴¹.

4.8.2.2 Finansman ve Faizler

2001 yılındaki ekonomik kriz sonrası eskiden borç stokunda yer almayan görev zararları ile bankalardan devralınan borçların iç borç stokuna dâhil edilmesi ve krizden çıkabilmek için IMF'den yüklü miktarlarda borçlanmaya gidilmesi, kamu kesimi iç borç stokunu artıran en önemli gelişmeler olmuştur²⁴².

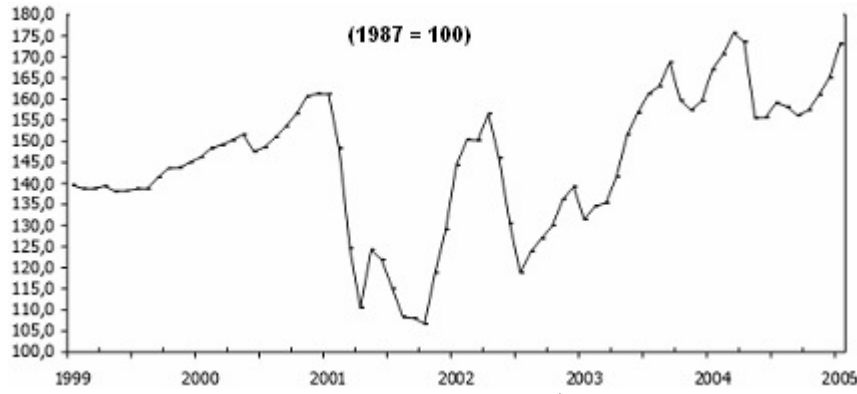
2005 yılı Ocak ayında Hazine ihalelerinde oluşan ağırlıklı ortalama bileşik faiz oranı, bir önceki aya göre 2 puan gerileyerek yüzde 20.9 olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemde ihalelerde oluşan ortalama vade 53 gün artarak 428 gün olarak gerçekleşmiştir. Ocak ayında reel kur endeksi, YTL'nin dolar ve Euro karşısında değer kazanmasının da etkisiyle bir önceki aya göre artmıştır²⁴³.

²⁴⁰ TSPAKB, s.5.

²⁴¹ DPT, "Ekonomik Gelişmeler", (Ekim 2005), s.15.

²⁴² TÜSİAD, "2006 Yılına Girerken Türkiye Ekonomisi: İstikrardan Sürdürebilir Büyümeye", s.54.

²⁴³ DPT, Ekonomik Gelişmeler, (Ocak 2005), s.21.

Grafik 18. Reel Kur Endeksi (1\$+1,5 Euro)

Kaynak: DPT, Ekonomik Gelişmeler, (Ocak 2005), <http://ekutup.dpt.gov.tr/eg/2005/01.pdf> (18 Mayıs 2007), s.21.

Tüketici fiyatlarında enflasyon beklentisi 2005 başında % 8.4'ten yıl sonunda % 7.9'a gerilerken, gecelik faizler % 18'den % 13.5'e çekilmiştir²⁴⁴.

4.8.3 Para Politikası

2001 yılı Şubat ayında yaşanan krizin ardından yürürlüğe konulan ve 2002 yılı başında 2002-2004 dönemini kapsayacak şekilde revize edilen ekonomik program dâhilinde, aşamalı olarak açık enflasyon hedeflemesi rejimine geçilen bir çerçeve oluşturulmuştur²⁴⁵.

2001 krizinin ardından örtük enflasyon hedeflemesi rejimi uygulamaya konulmuş, TCMB kamu kesimine kredi verme yükünden kurtularak daha otonom bir yapı kazanmış, dalgalı kur rejimi benimsenmiş, TL'den altı sıfır atılarak para reformu gerçekleştirilmiş, enflasyon hedeflerine ulaşılmış ve TCMB'nin güvenilirliği artmıştır. Para politikalarına karşı oluşan güven 2005'te ters dolarizasyon sürecinin başlamasını sağlamıştır. Bu da TCMB'nin para politikası üzerindeki kontrolünün artacağını göstermektedir. Enflasyonda elde edilen başarıya paralel olarak TCMB 2005 yılında dokuz kez faiz indirimine giderek yılsonunda kısa dönemli faiz oranlarını %13.5 seviyesine indirmiştir. Böylece uluslararası piyasalarda ihraç edilen devlet tahvilleriyle ABD tahvilleri faiz oranı arasındaki fark kısmen azalmıştır²⁴⁶.

²⁴⁴ TSPAKB, s.13.

²⁴⁵ TCMB, "2005 Yıllık Rapor", http://www.tcmb.gov.tr/research/yillik/05turkce/bolum_III2005.pdf (21 Mayıs 2007), s.73.

²⁴⁶ TÜSİAD, "2006 Yılına Girerken Türkiye Ekonomisi: İstikrardan Sürdürebilir Büyümeye", s.61.

4.8.3.1 Para Arzları ve Krediler

2005 yılında dar ve geniş tanımlı para arzları, 2004 yılı sonuna göre sırasıyla nominal olarak yüzde 31.9 ve 38.3 reel olarak yüzde 22.4 ve 28.4 oranında artmıştır. Dar tanımlı para arzındaki artış, temel olarak, vadesiz mevduatlarda meydana gelen yüzde 48.7 oranındaki artıştan kaynaklanmıştır. Geniş tanımlı para arzının alt kalemi olan vadeli mevduatlar ise 2005 yılı sonu itibarıyla nominal olarak yüzde 40.7 reel olarak ise yüzde 30.6 oranında artmıştır²⁴⁷.

Tablo 4.14
Parasal Göstergeler (Milyon TL)

	Aralık 2002	Aralık 2003	Aralık 2004	Mart 2005	Haziran 2005	Eylül 2005	Aralık 2005
M1	14.259	21.564	29.469	30.443	33.026	36.879	38.868
Dolaşımdaki Para	7.209	10.129	12.446	14.097	15.672	17.310	18.509
Vadesiz Mevduat	7.050	11.434	17.023	16.347	17.353	19.569	20.359
M2	61.195	80.923	109.344	114.425	125.401	138.726	151.238
Vadeli Mevduat	46.936	59.359	79.875	83.981	92.375	101.847	112.370
M2Y	133.450	149.855	185.419	186.744	197.000	215.555	226.216
DTH (YTL karş.)	72.255	68.932	76.074	72.320	71.599	76.830	74.977
M2YR	136.213	152.934	187.069	188.446	198.688	217.053	227.701
REPO	2.763	3.079	1.651	1.702	1.688	1.498	1.486
Dolar Kuru	1.633.732	1.412.533	1.342.100	1,37	1,34	1,34	1,34
Euro Kuru	1.691.403	1.759.028	1.826.800	1,78	1,62	1,62	1,59
TÜFE (2003=100)	89,8	104,4	113,9	114,8	116,8	118,3	122,7

Kaynak: TCMB, “2005 Yıllık Rapor”,

http://www.tcmb.gov.tr/research/yillik/05turkce/bolum_III2005.pdf (21 Mayıs 2007), s.87.

YTL cinsinden kredilerde 2004 yılında olduğu gibi 2005 yılında da belirgin bir artış görülmüştür. Bununla birlikte yabancı para cinsinden krediler, YTL cinsinden kredilere kıyasla düşük düzeyde bir artış göstermiştir. Banka gruplarının toplam krediler içindeki payı incelendiğinde özel mevduat bankaları toplam içinde hâlâ önemli bir kısmı oluşturmaktadır. Kamu mevduat bankalarının bu paydaki 2004 yılında gözlenen artışı, 2005 yılında tersine dönmüş ve bu bankaların payı yüzde 26.5 seviyesinden yüzde 24.7 seviyesine inmiştir²⁴⁸.

²⁴⁷ TCMB, “2005 Yıllık Rapor”, http://www.tcmb.gov.tr/research/yillik/05turkce/bolum_III2005.pdf (21 Mayıs 2007), s.87.

²⁴⁸ TCMB, “2005 Yıllık Rapor”, http://www.tcmb.gov.tr/research/yillik/05turkce/bolum_III2005.pdf (21 Mayıs 2007), s.91.

4.8.4 Fiyat Düzeyi

Yaşanan kriz ertesinde uygulamaya konulan ekonomik programla birlikte, enflasyon hedefleri arka arkaya dört yıl öngörülenlerin de altında gerçekleşerek 2001'deki % 68.5 değerinden 2005'te % 7.7'ye gerilemiştir. Bu sürede örtük enflasyon hedeflemesi ekseninde, fiyat istikrarı yolunda önemli bir mesafe alınmış ve TCMB'nin güvenilirliği önemli ölçüde yükselmiştir. Fiyat istikrarına yönelik koşulların uygun hale gelmesiyle birlikte TCMB, 2006 yılında açık enflasyon hedeflemesine geçme kararı almıştır²⁴⁹. 2005 yılında enflasyon tek haneli rakamlarda kalmaya devam etmiş, yılı % 8'lik hedefin de altında % 7.7 seviyesinde kapatmıştır. 2006 yılında Merkez Bankası enflasyon hedeflemesine geçmiş, 2006 TÜFE artış hedefini % 5 olarak belirlemiştir²⁵⁰.

Merkez Bankası'nın 2002 yılından bu yana uygulamakta olduğu enflasyon hedeflemesini örtük olarak yapmasının arkasında mali disiplinin oturduğuna emin olduktan sonra açık hedeflemeye geçmek düşüncesi yatıyordu. Çünkü enflasyon hedeflemesine geçilmesi para politikasının önceliği alması, siyasetin ekonomi politikasında bir takım limitlere bağlı kalmaya başlaması demektir²⁵¹.

Kararlılıkla uygulanan makroekonomik program sonucunda güven ortamının güçlenmesi risk priminin ve dolayısıyla faizlerin gerilemesini sağlamıştır. Bu durum, özel sektör yatırımlarını artırarak potansiyel üretim düzeyinin büyümesini sağlamaktadır. Öte yandan kamu maliyesindeki iyileşme neticesinde özel sektör yatırımlarını tamamlayıcı nitelikteki kamu altyapı yatırım harcamaları da artmaya başlamıştır. Bu olumlu gelişmeler, fiyatlar üzerinde baskı olmaksızın yüksek oranlı büyüme oranlarının yakalanmasını sağlamaktadır²⁵².

²⁴⁹ TÜSİAD, "2006 Yılına Girerken Türkiye Ekonomisi: İstikrardan Sürdürebilir Büyümeye", s.71.

²⁵⁰ TSPAKB, s.3.

²⁵¹ <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=172261> (18 Ekim 2007).

²⁵² TCMB, "2005 Yıllık Rapor", http://www.tcmb.gov.tr/research/yillik/05turkce/bolum_II2005.pdf (21 Mayıs 2007), s.16.

Tablo 4.15
Fiyatlar

	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Tüketici Fiyatları Endeksi	54,6	54,4	45,0	25,3	8,6	8,2
Üretici Fiyatları Endeksi	51,1	61,6	50,1	25,5	14,6	5,9
Tarım Fiyatları Endeksi	37,9	42,2	56,4	33,9	23,8	1,7
İmalât Sanayi Fiyatları Endeksi	55,7	66,7	48,3	23,8	13,1	7,6

Kaynak: TCMB, “2005 Yıllık Rapor”,

http://www.tcmb.gov.tr/research/yillik/05turkce/bolum_II2005.pdf (21 Mayıs 2007), s.19.

4.8.4.1 Tüketici Fiyatları ile Döviz Kurları

Gıda ve alkolsüz içki fiyatları 2005 yılında ortalama % 4.9 oranında oldukça sınırlı bir artış gerçekleştirmiş ve enflasyon artışına katkısı 1.4 puan olmuştur. Öte yandan lokanta ve otel hizmetleri fiyatları ise 2005 yılında ortalama % 14.4 artış göstererek 0.9 puan katkıda bulunmuştur. Alkollü içecekler ve tütün kalemi, Ağustos ve Aralık aylarında yapılan vergi artışları nedeniyle, Ocak-Aralık döneminde ortalama % 13.5 yükselerek genel endeksin çok üzerinde bir artış sergilemiş ancak sepet içerisindeki payının düşük bir seviyede olması nedeniyle TÜFE’ye katkısı 0.7 puanla sınırlı kalmıştır. Ev eşyaları kalemindeki enflasyon artışı, TÜFE artışının altında kalırken sağlık kalemi, ilaç fiyatlarının düşmesine bağlı olarak Temmuz ayında fiyat düşüşü yaşamış ve Aralık ayına kadar olan dönemde de belirgin bir artış sergilememiştir. Haberleşme alanında önemli bir fiyat artışı kaydedilmezken, eğitim kalemi fiyatları 12 aylık dönemde ortalama % 13.3 artışla TÜFE artışının üzerinde gerçekleşen bir diğer kalem olmuş ve 0.3 puanlık katkı yapmıştır. Ancak, 2004 ile karşılaştırıldığında bu kalemdaki fiyat artış oranlarının gerilediği görülmektedir. Nitekim 2004 yılı Aralık ayında % 17.8’lik olan yıllık artış oranı 2005 yılında % 7.2’ye düşmüştür²⁵³.

²⁵³ TÜSİAD, “2006 Yılına Girerken Türkiye Ekonomisi: İstikrardan Sürdürebilir Büyümeye”, s.74-75.

Tablo 4.16
TÜFE

TÜFE (%)	ARALIK		OCAK-ARALIK (Ortalama)	
2005	Büyüme	Katkı	Büyüme	Katkı
(29.42) Gıda ve Alkolsüz İçecekler	4.9	1.4	4.9	1.4
(4.67) Alkollü İçecekler ve Tütün	27.9	1.4	13.5	0.7
(8.09) Giyim ve Ayakkabı	-0.1	0.0	3.6	0.3
(16.91) Konut ve Kira	9.9	1.7	10.7	1.8
(6.47) Ev Eşyası	6.3	0.4	7.2	0.5
(2.71) Sağlık	-0.4	0.0	4.2	0.1
(10.42) Ulaştırma	11.0	1.2	15.3	1.6
(4.82) Haberleşme	1.7	0.1	1.7	0.1
(3.6) Eğlence ve Kültür	6.6	0.2	7.5	0.3
(2.15) Eğitim	7.2	0.2	13.3	0.3
(5.87) Lokanta ve Oteller	15.0	0.9	14.4	0.9
(4.87) Çeşitli Mal ve Hizmetler	8.5	0.4	6.8	0.3
(100.00) TOPLAM	7.7	7.7	8.2	8.2

Kaynak: TÜSİAD, “2006 Yılına Girerken Türkiye Ekonomisi: İstikrardan Sürdürülebilir Büyümeye”, Yayın No.414, (Aralık 2005),
<http://www.tusiad.org/turkish/rapor/buyume/TREkonomisi.pdf> (16 Mayıs 2007), s.75.
Parantez içerisindeki veriler alt kalemlerin toplam endeks içindeki ağırlığını göstermektedir.

IMF stand-by anlaşması kapsamında birinci ve ikinci gözden geçirmelerin tamamlanması ve niyet mektubu üzerinde mutabakata varılması sonucunda ay içinde 1.3700 seviyelerine yükselen ABD doları/YTL kuru, Ekim ayını 1.3482 seviyesinde kapatmıştır²⁵⁴.

Grafik 19. Döviz Kurları (ABD Doları ve Euro)

Kaynak: TCMB, “2005 Yıllık Rapor”,
http://www.tcmb.gov.tr/research/yillik/05turkce/bolum_III2005.pdf (21 Mayıs 2007), s.100.

Bilindiği üzere, 2001 krizinin ardından döviz kuru sisteminde de değişikliğe gidilmiş ve dalgalı kur sistemine geçilmiştir. Ancak TCMB döviz kurlarında aşırı oynaklık gördüğü zaman müdahale edeceğini bildirmiş ve 2002 yılından 2005 yılı

²⁵⁴ TCMB, “2005 Yıllık Rapor”, http://www.tcmb.gov.tr/research/yillik/05turkce/bolum_III2005.pdf (21 Mayıs 2007), s.99.

sonuna kadar üç tanesi satım yönünde olmak üzere toplam 16 kez döviz müdahalesi gerçekleştirmiştir²⁵⁵.

4.9 2006 Yılında Ekonominin Genel Dengesi

Uygulanmakta olan makroekonomik program çerçevesinde; para, maliye ve gelirler politikalarının öncelikli amacı fiyat istikrarını sağlayarak ekonomide sürdürülebilir büyüme ortamını devam ettirmek şeklinde belirlenmiştir. Bu çerçevede, fiyat istikrarı temel hedefine odaklı orta vadeli bir perspektifle oluşturulan para politikası stratejisi uyarınca 2006 yılında açık enflasyon hedeflemesi rejimine geçilmiştir²⁵⁶.

Ekonomide 2002-2005 döneminde aralıksız devam eden yüksek performans sonucu, tüketici ve yatırımcı güveni tesis edilmiş ve beklentilerin yeniden olumluya dönmesi sağlanmıştı. Oluşan bu olumlu havanın da etkisiyle cari açığındaki genişleme eğiliminin yanı sıra enflasyon oranlarındaki katılık ve YTL'nin değer kazanması gibi gelişmeler göz ardı edilmiştir. Uluslararası likidite koşullarında beklenen daralmanın ve petrol fiyatlarındaki dalgalanmaların olası negatif etkileri karşısında, iç dengesizliklerin olabildiğince azaltılması gerekmektedir. Buna rağmen 2006 yılında ekonomi politikalarında herhangi bir uyarlamaya gidilmemesi sonucunda yıl ortasında yaşanan dış şokun etkisiyle çeşitli makroekonomik dengelerde ciddi bozulmalar yaşanmıştır. 2006 yılının ilk yarısına ilişkin makroekonomik göstergeler, ekonomide büyük ölçüde 2005 yılının ikinci yarısından itibaren oluşan eğilimlerin devam ettiğini ortaya koymaktadır²⁵⁷.

4.9.1 Harcamalar ve Üretim Yönünden Milli Gelir

Yılın ilk yarısında % 9.5 oranında artan özel kesim tüketim harcamaları, yılın üçüncü döneminde yalnızca % 1.3 oranında yükselmiştir. Buradaki en dikkat çekici

²⁵⁵ TÜSİAD, “2006 Yılına Girerken Türkiye Ekonomisi: İstikrardan Sürdürülebilir Büyümeye”, s.77.

²⁵⁶ Merkez Bankası, “Yıllık Rapor 2006”, <http://www.tcmb.gov.tr/research/yillik/06turkce/06turkce.pdf> (23 Temmuz 2007), s.28.

²⁵⁷ TÜSİAD, “2007 Yılına Girerken Türkiye Ekonomisi”, Yayın No.429, (Aralık 2006), http://www.tusiad.org/turkish/rapor/2007ekonomi/2007_Ekonomi.pdf (23 Temmuz 2007), s.13.

gelişme, dayanıklı tüketim malı harcamalarının beklenenin üzerinde gerilemiş olmasıdır²⁵⁸.

Tablo 4.17
Harcamalar Yoluyla GSYİH Gelişmeleri (1987 Fiyatlarıyla, Yıllık Yüzde Değişim)

	2004	2005					2006			
	Yıllık	I	II	III	IV	Yıllık	I	II	III	Dokuz Aylık
1-Tüketim Harcamaları	9,0	4,1	3,9	9,8	14,1	8,1	8,4	11,1	2,3	6,9
Kamu	0,5	4,4	4,0	3,2	0,0	2,4	8,1	18,0	15,4	14,2
Özel	10,1	4,1	3,9	10,4	16,7	8,8	8,4	10,4	1,3	6,2
Dayanıklı Tük. Malları	29,7	3,2	2,9	26,0	31,3	15,0	13,4	16,5	-8,9	6,3
Gıda ve İçki	2,8	3,3	8,6	10,8	8,7	8,2	6,7	5,6	-1,1	2,9
Yarı Day. ve Dayanaksız Tük. Malları	18,8	9,0	3,0	3,7	39,6	12,9	12,7	22,4	20,9	18,5
2-Sabit Sermaye Yatırımları	32,4	10,3	20,0	30,6	33,0	24,0	30,8	11,5	9,4	15,7
Kamu	-4,7	30,7	30,2	38,2	17,1	25,9	34,5	-11,4	-5,6	-2,2
Özel	45,5	8,8	18,4	29,0	41,6	23,6	30,4	15,4	13,0	18,8
Makine-Teknikat	60,3	5,1	15,4	26,8	43,5	21,4	32,7	11,5	4,8	15,5
İnşaat	15,3	20,8	28,8	33,2	35,9	29,9	24,1	27,7	28,7	27,2
3-Mal ve Hizmet İhracatı	12,5	14,0	6,7	3,9	10,9	8,5	2,9	3,4	5,7	4,1
4-Mal ve Hizmet İthalatı	24,7	10,6	9,1	11,2	15,3	11,5	8,2	9,5	1,7	6,6
5-Toplam Yurt İçi Talep	14,1	5,6	6,8	10,9	11,6	8,8	8,8	10,4	1,7	6,8
6-Toplam Nihai Yurt İçi Talep	14,1	5,5	8,4	14,5	19,1	12,1	13,8	11,2	4,2	9,3
7-GSYİH (Harcama Yoluyla)	9,0	6,6	5,5	7,7	9,5	7,4	6,5	7,8	3,4	5,7

Kaynak: Merkez Bankası, “Yıllık Rapor 2006”,
<http://www.tcmb.gov.tr/research/yillik/06turkce/06turkce.pdf> (23 Temmuz 2007), s.29.

Özel kesim yatırımları yılın ilk yarısında % 22 oranında artarken, üçüncü çeyrekte artış % 13 olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu yavaşlama esas olarak makine-teçhizat yatırımlarındaki gerileme nedeniyle gerçekleşirken, inşaat harcamalarında ise böyle bir gelişme yaşanmamıştır. 2006 yılının ilk dokuz aylık döneminde kamu kesimi tüketim harcamaları % 14 oranında artmış ve aynı dönemdeki toplam yurtiçi hâsıla artışının % 15’i tek başına kamu kesimi tüketim harcamaları tarafından sağlanmıştır²⁵⁹.

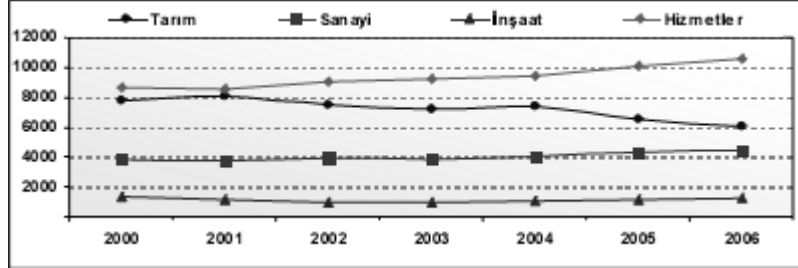
4.9.1.1 İstihdam ve Ücretler

2002-2006 üçüncü çeyreğini kapsayan dönemde GSYİH ortalama % 7.3 büyürken, tarım dışı sektörlerde katma değer artışı ortalama % 8 olmuştur. Aynı dönemde tarım üretiminin toplam yurtiçi üretimindeki payı ortalama % 11 iken toplam istihdam içindeki payı % 33 olarak gerçekleşmiştir. 2006 yılının üçüncü döneminde tarım dışı istihdam, geçen yılın aynı dönemine oranla 622 bin kişi artış göstermiştir.

²⁵⁸ TÜSİAD, “2007 Yılına Girerken Türkiye Ekonomisi”, s.23-24.

²⁵⁹ TÜSİAD, “2007 Yılına Girerken Türkiye Ekonomisi”, s.25.

Bununla birlikte aynı dönemde işgücüne katılım 521 bin kişi artarken; işsiz sayısı 101 bin kişi azalmıştır²⁶⁰.

Grafik 20. İstihdam Edilenlerin Sektörel Dağılımı

Kaynak: ESAM, “Türkiye Ekonomisi 2006 Yılı Ekonomik Değerlendirmesi ve 2007’ye Bakış Raporu”,

http://www.esamkonya.org/Images/Resimler_Dosyalar/ESAM_2006%20EKONOMIK_RAPO_R.pdf (23 Temmuz 2007), s.12.

Yılın üçüncü çeyreğinde işsizlik oranı geçen senenin aynı döneminde göre % 9.4’ten % 9.1’e gerileyerek AB ortalamasına yaklaşmıştır. Ancak, işgücüne katılım oranı AB ülkelerinde ortalama % 70 iken Türkiye’de bu oranın % 50 seviyelerinde olduğu unutulmamalıdır. Türkiye’nin nüfus artışı göz önüne alındığında, işgücüne katılan kişi sayısı oldukça düşük kalmaktadır. Son 6 yılda çalışma çağındaki nüfus ortalama % 2, işgücüne katılan kişi sayısı ise ortalama % 1 artmıştır²⁶¹.

4.9.2 Kamu Maliyesi

2001 krizi sonrasında uluslararası likiditenin de artışa geçmesi, mali disiplinin daraltıcı etkilerini büyük oranda bertaraf etmiştir²⁶².

4.9.2.1 Konsolide Bütçe

Son yıllarda konsolide kamu sektörü içinde artan paya sahip diğer kalemleri vergi dışı gelirler oluşturmaktadır. Özelleştirme uygulamalarından elde edilen gelirleri ise merkezi bütçeden takip etmek mümkün olmamaktadır²⁶³. 25 Aralık 2006 itibarıyla kabul edilen merkezi yönetim bütçesinde giderler 204.9 milyar YTL, gelirler ise 188.2

²⁶⁰ TÜSİAD, “2007 Yılına Girerken Türkiye Ekonomisi”, s.32.

²⁶¹ TÜSİAD, “2007 Yılına Girerken Türkiye Ekonomisi”, s.35.

²⁶² TÜSİAD, “2007 Yılına Girerken Türkiye Ekonomisi”, s.44.

²⁶³ TÜSİAD, “2007 Yılına Girerken Türkiye Ekonomisi”, s.46.

milyar YTL olarak belirlenmiştir. Harcama kalemlerinde toplam 26.4 milyar YTL artış öngören revizyon sonucu, toplam gelirler de 21.5 milyar YTL yükseltilmiştir²⁶⁴.

4.9.2.2 Finansman ve Faizler

2006 yılı üçüncü çeyrek sonu itibarıyla kamunun toplam brüt borç stoku 365.5 milyar YTL'ye ulaşmıştır. Brüt borç stokunun % 72'sini iç borç stoku oluştururken, kalan % 28'ini ise dış borç stoku oluşturmuştur. Kamunun toplam brüt borç stokunun GSYİH'ye oranı ise 2006 yılı üçüncü çeyrek sonu itibarıyla, % 66.6 olarak gerçekleşmiştir²⁶⁵. 112.6 milyar YTL tutarındaki toplam iç borçlanmanın % 98'i YTL, % 2'si ise döviz cinsinden sağlanmıştır. YTL cinsi değişken faizli borçlanmaların toplam YTL cinsi borçlanma içindeki payı ise % 27.9 seviyesinde gerçekleşmiştir²⁶⁶.

Tablo 4.18
Piyasalardan Yapılan İç Borçlanmanın Döviz ve Faiz Yapısı

	2005	2005	2006
		Ocak - Kasım	Ocak - Kasım
Toplam Borçlanma	100	100	100
Sabit Faizli	69,1	67,8	70,2
Değişken Faizli	30,9	32,2	29,8
Toplam Borçlanma	100	100	100
TL Cinsi	87,2	86,5	97,9
Sabit Faizli	65,8	64,7	68,9
Değişken Faizli	21,4	21,8	29,0
Döviz Cinsi	12,8	13,5	2,1
Sabit Faizli	3,3	3,1	1,3
Değişken Faizli	9,5	10,4	0,8

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, “Kamu Borç Yönetimi Raporu”, No.17, (Aralık 2006) <http://www.hazine.gov.tr/duyuru/basin/KBYRAralik06.pdf> (23 Temmuz 2007), s.5.

4.9.3 Para Politikası

Açık enflasyon hedeflemesinin ilk yılı olan 2006 için nokta hedef % 5 olarak belirlenmiş, TCMB'nin enflasyon hedeflemesi sisteminin sonuçlarıyla ilgili olarak hesap verme yükümlülüğü getirilmiş ve para politikası kurulu tavsiye veren kurum olmaktan çıkıp karar alıcı kurum konumuna gelmiştir. Sistemin uygulama koşullarına bakıldığında, merkez bankasının bağımsızlığı, birincil amacın fiyat istikrarı oluşu, hesap

²⁶⁴ TÜSİAD, “2007 Yılına Giren Türkiye Ekonomisi”, s.47.

²⁶⁵ TÜSİAD, “2007 Yılına Giren Türkiye Ekonomisi”, s.54.

²⁶⁶ Hazine Müsteşarlığı, “2006 Yılı Faaliyet Raporu”, (Nisan 2007), http://www.hazine.gov.tr/faaliyet_raporu_2006.pdf (23 Temmuz 2007), s.16.

verebilirlik, şeffaflık gibi özellikleri bünyesinde barındırdığı görülmektedir²⁶⁷. Finansal piyasalardaki dalgalanma öncesinde dahi tutturulma ihtimali düşük olan 2006 yılsonu enflasyon hedefi, Mayıs-Haziran döneminde yaşanan finansal çalkantının da etkisiyle büyük oranda aşılmıştır²⁶⁸.

4.9.3.1 Para Arzları ve Krediler

2006 yılının ilk yarısında toplam kredi hacmi nominal olarak % 51.4 artış sergilemişken Temmuz-Kasım döneminde bu oran % 47.4'e gerilemiştir. Kasım ayında ise bir önceki yıla göre artış oranı % 44.8 olmuştur. Kredilerdeki değişime banka gruplarına göre bakıldığında, özel ve kamu mevduat bankalarının Türk Lirası kredi hacimlerini 2006 yılında sırasıyla % 51 ve % 50 oranında artırdığı görülmektedir. Yabancı para kredilerinde ise kamu mevduat bankaları % 40 artış gösterirken özel mevduat bankaları % 19 artış göstermiştir. Yurtdışına verilen kredilerde ise % 22 oranında artış gerçekleşmiştir. Bu gelişmelerle birlikte, mevduat bankaları toplamında kredi hacmi % 47 genişlemiştir²⁶⁹.

Tablo 4.19
Tüketici Kredileri ve Kredi Kartları

	2006			
	I	II	III	IV
Tüketici Kredileri	17,2	20,0	1,5	3,3
Konut Kredileri	29,2	22,8	0,9	2,0
Taşıt Kredileri	1,9	5,1	-6,4	-5,5
Diğer Krediler	11,7	24,3	6,0	8,7
Kredi Kartları	2,0	6,8	2,1	4,4

Kaynak: Merkez Bankası, “Yıllık Rapor 2006”,
<http://www.tcmb.gov.tr/research/yillik/06turkce/06turkce.pdf> (23 Temmuz 2007), s.32.

4.9.4 Fiyat Düzeyi

Fiyatlama davranışlarında enflasyon beklentisinin belirleyici rol oynamasına bağlı olarak beklentilerin iyileştirilmesi enflasyon hedeflemesi sisteminin ana unsurlarından birisidir. Bu nedenle para otoritesinin bağımsızlığı ve güvenilirliği

²⁶⁷ TÜSİAD, “2007 Yılına Girerken Türkiye Ekonomisi”, s.61.

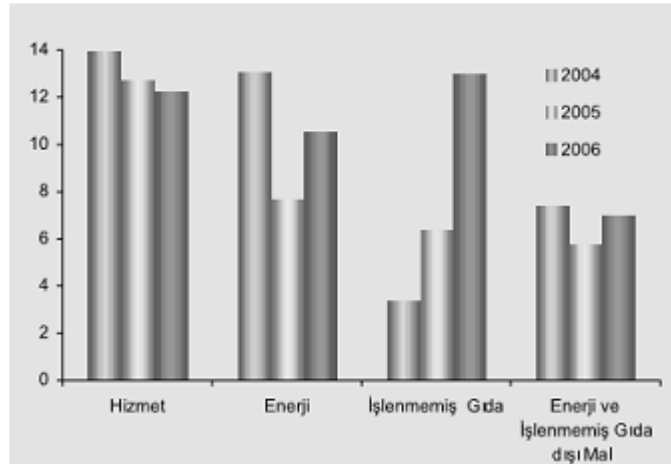
²⁶⁸ TÜSİAD, “2007 Yılına Girerken Türkiye Ekonomisi”, s.63.

²⁶⁹ TÜSİAD, “2007 Yılına Girerken Türkiye Ekonomisi”, s.64.

ekonomideki karar alıcıların beklentilerini doğrudan etkilemekte, üretim, yatırım ve tüketim kararlarında belirleyici olmaktadır²⁷⁰.

4.9.4.1 Tüketici Fiyatları ile Döviz Kurları

2006 yılı enflasyonunda mal fiyatlarındaki artış önemli rol oynamıştır. Gıda grubunun TÜFE içindeki ağırlığının % 27 olması nedeniyle, söz konusu grupta yaşanan gelişmeler enflasyon üzerinde belirleyici bir nitelik taşımaktadır.²⁷¹

Grafik 21. Tüketici Fiyatları (Yıllık Yüzde Değişim)

Kaynak: Merkez Bankası, “Yıllık Rapor 2006”,
<http://www.tcmb.gov.tr/research/yillik/06turkce/06turkce.pdf> (23 Temmuz 2007), s.34

2006 yılı ikinci çeyreği itibarıyla TCMB rezervlerinin kısa vadeli dış borç stokuna oranı % 143 seviyesinde olmuştur. Mart ayı itibarıyla döviz rezervleri Şubat ayında yapılan 5.4 milyar dolarlık alımla birlikte 58.9 milyar seviyesine ulaşmıştır. Ancak, yapılan döviz alımları kur üzerinde önemli bir etki yaratmazken, TCMB’nin sterilizasyon için piyasaya sürdüğü iç borçlanma senetleri için ödediği faiz oranı rezerv olarak tuttuğu dolar cinsinden yatırım araçlarının getirisinden yüksek olduğu için belli bir maliyet oluşmasına yol açmaktadır. Ayrıca, döviz alımları sonucu bilançonun büyümesi fiyat istikrarı hedefiyle de çelişkili bir durumun ortaya çıkmasına neden olmuştur²⁷².

²⁷⁰ TÜSİAD, “2007 Yılına Girerken Türkiye Ekonomisi”, s.72

²⁷¹ TÜSİAD, “2007 Yılına Girerken Türkiye Ekonomisi”, s.73.

²⁷² TÜSİAD, “2007 Yılına Girerken Türkiye Ekonomisi”, s.79.

SONUÇ

IMF tarafından uygulanan istikrar programları her ülkenin ekonomik yapı ve şartları farklı olduğundan özellikle gelişmekte olan ülkelerde farklı sonuçlar doğurabilmektedir. Zamanla IMF, üye ülkelerin kendilerine olan kredi borçlarını ödeyebilmeleri için bu ülkelere istikrar programı uygulatan bir finansman kurumu haline dönüşmüştür. Türkiye’de IMF’nin kuruluş dönemleri olan 1947’li dönemlerden bugüne içine düştüğü ekonomik krizlerden kurtulabilmek, yapısal değişimleri sağlayabilmek ve finansman sıkıntısını giderebilmek amacıyla sürekli IMF destekli ekonomik istikrar programları uygulamıştır.

Türkiye’nin Kasım 2000’de yaşadığı ekonomik krizi bankacılık sektöründe yaşanan kriz olarak görmek sorunu doğru algılamak açısından önemlidir. Bankaların sayıca çok olması, görev zararları, yetersiz sermaye birikimi, öz kaynaklarda yetersizlik, yanlış kredi politikaları, şeffaf olamama ve kamu bankalarının verimsizliği Türkiye’yi tarihinin en derin ekonomik krizi ile karşı karşıya bırakmıştır. 2000 Kasımı ve 2001 Şubatında Türkiye Ekonomisi büyük ekonomik krize girmiştir. Reel sektörün mevcut olan kronikleşmiş sorunları, konjonktürel sorunların ilavesiyle ağırlaşmıştır. Finansal sektörde bankacılık krizi olarak başlayan, bankacılık sisteminden 20’ye yakın bankanın çıkarılması ile bankacılık kesiminin güven ortamının sarsılması sonucunu doğurmuştur. Reel kredi miktarındaki azalış, reel kesimin finansman sorunlarıyla baş başa kalmasıyla sonuçlanmıştır. Yükselen faizler, döviz kurunun dalgalanmaya bırakılması, kur riski ile belirsizliğin artmasına neden olmuştur. Böylece oluşan iç talep daralması, üretim, istihdam, kapasite kullanımı ve reel ücretlerin düşmesine neden olmuştur. Ekonomide sürdürülemez bir iç borç dinamiğinin oluşması, başta kamu bankaları olmak üzere mali sistemdeki sağlıklı yapının ve diğer yapısal sorunların kalıcı bir çözüme kavuşturulmamış olması ve cari işlemler açığındaki yüksek oranlı artışlar karşı karşıya kaldığımız ekonomik krizlerin temel sebeplerini oluşturmaktadır.

Türkiye 2000’li yıllardaki krizler sonrasında IMF’nin onayı ile Güçlü Ekonomiye Geçiş Programını kararlı bir şekilde uygulamaya başlamıştır. Programın uygulanmasıyla birlikte son beş yılda önemli başarılar elde edilmiştir. Ülkeye son 30 yılın toplamından fazla doğrudan yabancı sermaye girmiş, bütçe açığı % 14’den % 1’in

altına inmiş, kamu borç yükü % 100'den % 64'e kadar düşmüş, mevduatın krediye dönüşümü artmıştır. Fakat diğer taraftan ülkede cari açık ve işsizlikte artmaya devam etmiştir. Türkiye bu dönemde hızlanan özelleştirmelerle cari açığın finansmanı sorununu çözmüştür. Asıl önemli olan kuşkusuz cari açığın oluşumu sorununun çözülmesidir. YTL, yabancı paralar karşısında güçlendiği ve bu güçlenmenin büyümeden enflasyona kadar bir çok göstergeyi olumlu etkilerken cari açığı olumsuz etkilediği için kısa vadede cari açık sorununun çözümü mümkün görünmemektedir. Uzun vadede büyüme sürdürülebilir bir düzeye oturtulabilirse cari açığın daha düşük oranda denetim altına alınması mümkün olabilir.

Türkiye'nin Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri bazı söylemlere göre sadece Türkiye'nin istikrar programının hedeflerini yakalayamaması sonucunda ülkeden sermaye çıkışı yaşanması ile gerçekleşmiştir. Oysa ki bir görüşe göre krizin asıl çıkış nedeni IMF'nin uygulattığı istikrar programının zayıf yönleridir. Türkiye ekonomisinde yaşanan bu iki bunalım son birkaç yılda oluşmuş bir olgu değildir. IMF'nin mali ve teknik desteği alınarak yürürlüğe konulan 2000 Yılı Enflasyonu Düşürme ve İstikrarı Sağlama Programı 22 Şubat 2001 tarihinde Türk Lirasının dalgalı kura bırakılmasıyla amaçlanan hedeflere ulaşılmadan sona ermiş ve yeni bir süreçle karşı karşıya kalınmıştır. Sonuçta piyasalar spekülasyon sermaye akımlarına karşı savunmasız kalmış ve küçük bir gerginlikten bile nem kapalı sermaye hareketlerinin çok kısa sürede ülkeyi terk etmesi iki ağır kriz yaşanmasına neden olmuştur. Kriz; küçülerek istikrara kavuşturulmak istenen bir ekonomi, kırılgan bir mali yapı, sorunları artmış bir reel sektör, vasıflı ve eğitimli işsizler ordusu oluşturmuştur.

Türkiye içerisinde bulunduğu ekonomik sıkıntılardan kurtulabilmek amacıyla farklılığına rağmen bu dönemlerde farklı önlemleri içeren IMF destekli istikrar politikaları uygulaması politikaların büyük bir kısmı ülkede yapısal düzenlemeler yeterli düzeyde olmadığından kendinden beklenen sonucu vermemiştir. Ayrıca ülkede yaşanan siyasi değişimler de bu politikaların uygulanma sürecini etkilemiş ve başarılı sonuçların gecikmesine yol açmıştır.

IMF politikalarına yönelik yoğunlaşan eleştirilere rağmen geçmişte örneklerini çok acı bir deneyimle gördüğümüz Doğu Bloğu ülkelerinin IMF gibi uluslararası bir

mali kuruluşun desteğinden yoksun olarak ekonomik bunalımlar karşısında çaresiz kalmaları bu kuruluşa olan ihtiyacı açık bir şekilde göstermektedir. Aynı şekilde doğal afet ve savaş gibi yıkıcı vakalar sonucunda ekonomik alanda da uluslararası dayanışma olmaksızın bunalımları atlattıkları neredeyse imkânsızdır.

Ekonomik istikrarsızlık içerisinde olup da IMF'nin de desteğini alamayan bir ülke ekonomisi rating kuruluşları ve uluslararası sermaye açısından oldukça zayıf bir dereceye sahip olacaktır. O nedenle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin IMF ile olumlu ilişkiler içerisinde olmaları, ülke çıkarları için önem taşımaktadır. IMF, Türkiye ile kreditorler ve uluslar arası sermaye arasında bir köprü görevi yapmaktadır. Ayrıca yapısal ekonomik sorunlarından dolayı krizlere açık olan Türkiye, özellikle ABD ve Avrupa ülkelerinden destek bulabilmek için, IMF desteği olmadan kredi bulmak açısından güçlü alternatiflere sahip değildir.

Yaşanan deneyimler ve uygulamalar göstermiştir ki ekonomik istikrar uzun ve sancılı bir süreçten geçtikten sonra kazanılmaktadır. Hükümetin enflasyonla mücadeledeki kararlılığını ve istekliliğini, ciddi ve tutarlı politika uygulamalarıyla halka yansıtması gerekmektedir. 2000-2001 Krizleri gibi krizlerle karşılaşmamak için yatırım düzeyinin yükseltilmesi, tasarrufların artırılması, gereksiz kamu kesimi harcamalarının kısılması, atıl kaynaklarını (doğal kaynaklar, tarım, sanayi, işgücü vb.) uluslararası rekabete uyumlu bir şekilde aktif hale getirilip, dış ticaretimizde yapısal değişikliklere gitmek yatmaktadır. Bu amaçla, yerli sanayinin gelişimi ve uluslararası yatırımların ülke içine çekebilecek politikalar izlenmelidir. Ayrıca, sosyal güvenlik sistemi iyileştirilmeli ve sisteme yeterince kaynak sağlanmalıdır.

Kurumsal yeniden yapılandırma programlarının başarıya ulaşması için mali sistemin güçlendirilmesinin yanında devletin; krizin ekonomik ve sosyal maliyetinin hafifletilmesinde, piyasada meydana gelen aksaklıkların düzeltilmesinde etkin bir konumda olması gerekmektedir.

Sonuç olarak, verimsiz bir ekonomik yapısı olan ve bunun sonucunda da yarım yüzyıldır kronik enflasyonla yaşamak zorunda kalan Türkiye için hazırlanacak bir programda, enflasyon düşürülmesinin yanı sıra ekonomide verimi, üretkenliği artırıcı

kriterler ve aynı zamanda sosyal önlemlerin olması gerekir. Yeni krizler yaşamamak için güçlü ve istikrarlı makro ekonomi politikaları uygulamanın yanında, piyasaların güvenini sağlamak da çok önemlidir. Türkiye büyüme ve istikrar hedefine yönelik olarak evrensel ekonomi kurallarını kendi ülke yapısına uyumlayarak uygulamalı ve içselleştirmelidir. Bu sürecin zaman alması doğaldır. Bu çerçevede ülke gerçeklerine dayalı yerel politikalar hayata geçirilmelidir. Ve tabi ki uygulanan ekonomi programlarının toplumun tüm kesimlerince desteklenmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Çolak, M. Necat. **Türkiye Ekonomisinde Krizlerin Reel Sektöre Etkileri 1999-2002, Kriz ve IMF Politikaları**, İstanbul: Aklim Yayınları, 2002.

Çolak, Ömer Faruk. **Kriz ve IMF Politikaları**, İstanbul: Aklim Yayınevi, 2002.

Çörtük, Orcan. **Türkiye IMF İlişkileri ve İlişkilerin Hesap Bazında İşleyişi**, Merkez Bankası Uzmanlık Yeterlik Tezi, 2006.

Dornbusch, Rudiger ve Stanley Fischer, **Makroekonomi**, S. Ak ve Diğerleri (çev.), İstanbul: Mc Graw Hill-Akademi Yayın, Mart 1998.

Eker, Aytaç. Asuman Alyay ve Mustafa Sakal. **Maliye Politikası (Teori, İlkeler ve Yöntemler)**, Ankara: Takav Yayıncılık, 1994.

Erçel, Gazi. **2000 Yılı Enflasyonu Düşürme Programı: Kur ve Para Politikası Uygulaması**, Ankara: T.C. Merkez Bankası Yayınları, 1994.

İş Bankası. **Uluslararası Para Sistemi (Dünü ve Bugünü)**, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, No.205, 2002.

Karlık, Rıdvan. **Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar**, İstanbul: Tütünbank Yayınları, 1996.

Kazgan, Gülten. **Tazminattan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, 1. Baskı, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2000.

KİGEM. **Yok Hükmünde Anlaşma: IMF Niyet Mektubu, Stand By Düzenlemeleri**, İstanbul: Ekbil Matbaacılık, 2005.

Orhan, Osman Z. **Başlıca Enflasyon Teorileri ve İstikrar Politikaları**, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1995.

Parasız, İlker. **Kriz Ekonomisi**, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları, 1995.

Parasız, İlker. **Türkiye Ekonomisi 1923'den Günümüze İktisat Politikaları**, 1.Baskı, Bursa: Ezgi Yayınevi, 1998.

Parasız, İlker. **Enflasyon-Kriz-Ayarlamalar**, Bursa: Ezgi Kitabevi, 2001.

Payer, Cherl. **The Dept Trap: IMF and The Third World**, Middlesex: Penguin Books, 1974.

Sakal, Mustafa. **Türkiye’de Mali Disiplin Sorunu: Kamu Açıkları ve Borçlanmanın Sürdürülebilirliği**, Ankara: Gazi Kitabevi, 2003.

Sönmez, Mustafa. **İşte Eseriniz: 100 Göstergede Kurulustan Çöküşe Türkiye Ekonomisi**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.

Stiglitz, Joseph E. **Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı**, 4. Baskı, İstanbul: Plan B Yayınları, 2006.

Şamiloğlu, Famil. **Küreselleşme Sürecinde Türkiye’nin Finansal Kaynak Sorunu**, Ankara: Gazi Kitabevi, 2002.

Türel, Okan. **Ekonomik İstikrar Politikalarına Genel Bir Bakış, Türkiye’de ve Dünyada Yaşanan Ekonomik İstikrar Bunahımı**, Ankara: Yurt Yayınevi, 1994.

Ulagay, Osman. **Küreselleşme Korkusu**, 1. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları, 2001.

Yeldan, Erinç. **Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi**, İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2001.

Sürekli Yayınlar

Alparslan, M. ve P. Ersönmez, “Enflasyon Hedeflemesi”, TBB, **Bankacılık ve Araştırma Grubu**, 2000, s.8-9.

Altay, N. Oğuzhan. “Türk Bankacılık Sektöründe Füzyon”, **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**, Yıl.17, Sayı.195, 2002, s.78-79.

Akat, Asaf Savaş. “Kahrolsun IMF”, Konya Sanayi Odası Yayın Organı, **Lonca Dergisi**, Sayı.2, 2000, s.12-13.

Akat, Asaf Savaş. “Maliye Politikası ve İstikrar” **Vatan Gazetesi**, 16 Ekim 2005,
<http://www.vatanim.com.tr/root.vatan?exec=yazardetay&Newsid=62499&Categoryid=4&wid=8> (9 Mart2007).

ATSO. “Türkiye Ekonomisine Bakış”,
<http://www.altso.org.tr/yayinlar/ekonomikrapor/2003/23A1110R.pdf> (3 Haziran 2007), s.119.

Berksoy, Taner. “İstikrar Programının İlk Yedi Ayı”, **İktisat Dergisi**, Sayı.405, İstanbul: IFMC Yayını, 2001, s.3-4.

Boratav, Korkut. “IMF’nin Reçeteleri ve İktisat Politikası Deneyleri”, **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**, Sayı.209, İstanbul, 1979, s.16.

Cottarelli, Carlo. “Turkey Always had Control of its Economy”, **Financial Times**, (5 Mayıs 2001).

Çarıkçı, Emin. “Ekonomik Gelişmeler, GB’nin Zararı ve AB İle Müzakereler”, 2006, <http://www.cankaya.edu.tr/eng/publications/h2g20.doc> (3 Haziran 2007), s.3.

Çolak, Ömer Faruk. Hakan N. Ardor ve Mengü Tunçay, “Finansal Kriz ve Bankalar: Türkiye’de 2000 ve 2001 Krizleri Örneği”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Ekonomik Kriz Özel Sayısı I, Yıl.7, Sayı.41, Ankara, (Eylül-Ekim 2001), s.710.

Çolak, Ömer Faruk ve Şenol Altan, ”Toplam Etkinlik Ölçümü: Türkiye’deki Özel ve Kamu Bankaları İçin Bir Uygulama”, **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**, Yıl.17, Sayı.196, 2002, s.49.

Çolak, Ömer Faruk. “İstikrar Programı, Devletin Değişen Rolü ve Acil Eylem Planı”, http://www.tisk.org.tr/isveren_sayfa.asp?yazi_id=616&id=37 (19 Aralık 2006), s.2-3.

Dağdemir, Özcan. “Türkiye’nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Sürecinde Gelir Dağılımı ve Bölüşüm İlişkileri”, **Eskişehir Ticaret Odası Dergisi**, Yıl.19, Sayı.84, (Mayıs 2002), s. 61.

Demir, Osman. “2000 Yılı Sonunda Yaşanan Finansal Kriz ve Uygulanan İstikrar Programı Üzerine Düşünceler”, **İşletme ve Finans Dergisi**, Yıl.16, Sayı.84, (Temmuz 2001), s.59-62.

Demircan, Esra Siverekli ve Meliha Ener, “IMF’nin Gelişmekte Olan Ülkeler ve Türkiye’de Uygulanan İstikrar Programları Üzerine Etkileri”, <http://biibf.comu.edu.tr/edemircanmenerm.pdf> (3 Haziran 2007), s.15.

Derici, Özlem. “Dünden Bugüne IMF-Türkiye İlişkileri”, <http://www.econturk.org/ekonomistler/Ocak2002.pdf> (12 Nisan 2007), s.31.

Doğruel, Fatma. “Son Yirmi Yılda Türkiye’de İstikrar Programları Neden Başarısız?”, **İktisat Dergisi**, Sayı.405, İstanbul: IFMC Yayınları, 2001, s.20-21.

Dooley, Michael. “A Survey of the Literature on Controls Over International Capital Transactions”, **IMF Staf Papers**, 1996, s.43.

DPT. “Katılım Öncesi Ekonomik Program”, 2001, s.13.

DPT. “Ekonomik Gelişmeler”, (Ocak 2005), <http://ekutup.dpt.gov.tr/eg/2005/01.pdf> (18 Mayıs 2007), s.3-21.

DPT. “Ekonomik Gelişmeler”, (Ekim 2005), <http://ekutup.dpt.gov.tr/eg/2005/10.pdf> (18 Mayıs 2007), s.1-21.

DPT. 2004 Yılı Katılım Öncesi Ekonomik Program, 2004, <http://www.dpt.gov.tr/files/Kep30112004.pdf> (7 Ocak 2007), s.10.

Eğilmez, Mahfi. ’’Hazine İhaleleri’’ http://www.mahfiegilmez.nom.tr/hazine_ihaleleri.xls (11 Ocak 2007).

Eichengreen, Barry. “Crisis Prevention and Management: Any New Lessons From Argentina and Turkey?”, Background Paper for the World Bank’s Global Development Finance, 2002, s.8.

Emil, Ferhat. “Ekonomik Krizden Çıkışta IMF Politikalarının Değerlendirilmesi”, (Nisan 2002), http://www.hazine.gov.tr/duyuru/basin/ferhat_TOBB_panel_20020410.htm (7 Ocak 2007), s.7.

Emil, Ferhat ve Hakan Yılmaz, “Kamu Borçlanması, İstikrar Programları ve Uygulanan Maliye Programlarının Kalitesi”, **VII.ERC/ODTÜ Uluslar arası Ekonomi Kongresi**, (6-9 Eylül 2003), Ankara, s.44-54.

Erçel, Gazi. “Umut Enflasyon Hedeflemesinde”, **Ekonomik Forum**, Sayı.3, s.27, 2001, s.27.

Erdönmez, Pelin Ataman. “Ekonomik Kriz Sonrası Kurumsal Yeniden Yapılandırma Süreci”, **Bankacılar Dergisi**, Sayı.43, 2002, s.68-69.

Erkan, Birol. “Türkiye’de 1980 Sonrası Merkez Bankası Politikaları”, http://paribus.tr.googlepages.com/b_erkan.doc (21 Mayıs 2007), s.21.

Ertuna, Özer. “Ekonomik İstikrar Programı ve Borçlanma Stratejisi”, **Muhasebe Finansman Dergisi**, Sayı.10, (Nisan 2001), s.12.

ESAM. “Türkiye Ekonomisi 2006 Yılı Ekonomik Değerlendirmesi ve 2007’ye Bakış Raporu”, http://www.esamkonya.org/Images/Resimler_Dosyalar/ESAM_2006%20EKONOMIK_RAPOR.pdf (23 Temmuz 2007), s.8-12.

Esen, Oğuz. “Yüksek Enflasyon ve Heterodoks İktisat Politikaları”, **İktisat Dergisi**, İstanbul: IFMC Yayınları, 1989, s.290.

Fisunoğlu, Mahir. “İkinci Krizin Anatomisi”, <http://www.geocities.com/cnytsvm/makale/mahirs.doc> (14 Ocak 2007).

Guehenno, Jean-Marie. “Globalization and The International System”, **Jurnal of Democracy**, Vol.10, Washington DC: John Hopkins University Press, 1999, s.24.

Güloğlu, Bülent. “İstikrar Programından İstikrarsızlığa: Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Yıl.7, Sayı.41, Ankara, 2001, s.527.

Günel, Mehmet. “Kasım 2001 Krizine Teorik Yaklaşım: Para Arzının İçselliği ve Minsky’nin Finansal İstikrarsızlık Hipotezi”, **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**, 2001, s.50.

Hazine Müsteşarlığı. Türkiye’nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Hedefler Politikalar ve Uygulamalar, Mayıs 2001, s.13-15.

Hazine Müsteşarlığı. “Ekonomik Program Raporu”, (Eylül-Ekim 2002), s.1-18.

Hazine Müsteşarlığı. “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Politika Metinleri”, Cilt.I, 2001, s.3.

Hazine Müsteşarlığı. “Yeni Stand-by Düzenlemesi 2002-2004 18 Ocak 2002 tarihli Niyet Mektubu” 2002, http://www.hazine.gov.tr/standby/mektup/mektup11/nmektub_tr.htm (11 Ocak 2007).

Hazine Müsteşarlığı. “Yeni Stand-By Düzenlemesi’ne İlişkin 26 Nisan 2005 Tarihli Niyet Mektubu” <http://www.hazine.gov.tr/Standby/9GGNM/Turkce/NSBA-EFPB%20.pdf> (11 Ocak 2007).

Hazine Müsteşarlığı. “Kamu Borç Yönetimi Raporu”, No.17, (Aralık 2006) <http://www.hazine.gov.tr/duyuru/basin/KBYRAralik06.pdf> (23 Temmuz 2007), s.3-10.

Hazine Müsteşarlığı, “2006 Yılı Faaliyet Raporu”, (Nisan 2007), http://www.hazine.gov.tr/faaliyet_raporu_2006.pdf (23 Temmuz 2007), s.16-24.

Hazine Müsteşarlığı, “Basın Duyurusu”, Sayı.29,
http://www.hazine.gov.tr/GuncelDuyuru/DEI_20070309_IMF_MADDEIV.pdf (23 Temmuz 2007), s.1-5.

Hisarcıklıoğlu, Rifat. “Türkiye Ekonomisinde Son Gelişmeler”, **Ekonomik Forum**, Yıl.8, Sayı.9, (Eylül 2001), s.8-9.

İnan, Emre Alpan. “Türkiye’de 2002-2005 Döneminde Tasarruf Dengeleri ve Ani Kesinti İhtimali”, **Bankacılar Dergisi**, Sayı.59, 2006,
<http://www.tbb.org.tr/turkce/dergi/dergi59/alpan.pdf> (14 Mayıs 2007), s.23.

İyiboğurt, Erol. “Türkiye’nin Ekonomik Krizi ve Çözüm”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Yıl.7, Sayı.41, Ankara, 2001, s.290.

Kadıoğlu, Ferya. Zelal Kotan ve Gülbin Şahinbeyoğlu, “Kura Dayalı İstikrar Programı Uygulaması ve Ödemeler Dengesi Gelişmeleri: Türkiye 2000”,
<http://www.tcmb.gov.tr/%7Eresearch/discus/dpapers51.pdf> (21 Nisan 2007).

Kandiller, Rıza. “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ve Ötesi”, **Dış Ticaret Dergisi**, Yıl.6, Sayı.22, 2001, s.1-56.

Karagül, Mehmet. “Ekonomik İstikrarsızlığın Ekonomik ve Ekonomik Olmayan Nedenler ile Çözüm Arayışları”, **Yönetim ve Ekonomi**, Cilt.7, Sayı.1, Manisa: Celal Bayar Üniversitesi İİBF Yayınları, 2001.

Kaya, Safiye. “Dünya Bankası ve Türkiye”, **Sayıştay Dergisi**, Sayı: 46-47,
<http://www.sayistay.gov.tr/yayin/dergi/icerik/der46-47m1.pdf> (18 Ekim 2007), s.4.

Keyder, Nur. "Türkiye'de 2000-2001 Krizleri ve İstikrar Programları", **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**, 2001, Sayı. 183, s.38-53.

Kızıltaş, Emine. “IMF Tarafından Belirlenen Mali Saydamlık Standartları, Standartların Türkiye’de Uygulanabilirliği ve Bu Konuda Yapılması Gereken Düzenlemelere İlişkin Öneriler”, Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, **Devlet Bütçe Uzmanlığı Araştırma Raporu**, 2001, s.127.

Kletzer, Kenneth. “External Borrowing by LDC’s: A Survey of Some Theoretical Issues”, **The State of Development Economics**, Ed. Gustaw Ranis P. Schults, Basil Blackwell, 1998, s.23.

Korkmaz, Esfender. “18. Stand-By İstikrar Getirecek mi?”, **Asomedy Dergisi**, (Ocak 2002), s.12.

Malatyalı, N. Kamuran. “Enflasyon Hedeflemesi, Ülke Uygulamalarına Örnekler ve Türkiye’de Uygulanabilirliği”, **DPT Yıllık Programlar ve Konjktür Değerlendirme Genel Müdürlüğü Çalışma Raporu**, 1998, s.15.

Merkez Bankası. “Yıllık Rapor 2006”,
<http://www.tcmb.gov.tr/research/yillik/06turkce/06turkce.pdf> (23 Temmuz 2007), s.28-37.

Morgil, Orhan. “Türkiye’de Ekonomik Kriz ve İstikrar Programları”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Yıl.7, Sayı.41, Ankara, 2001, s.613.

Oktar, Suat. “Hiperenflasyonu ve Heterodoks İstikrar Programları”, **Banka ve Ekonomik Yorumlar**, Yıl.31, Sayı.7, Temmuz 1994, s.39.

Ongun, M. Tuba. “İstikrar Arayışından Krize Bir Değerlendirme”, **Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt.3, Sayı.2, 2001, s.4-6.

Özatay, Fatih. “2000-2002 Yıllarında Türkiye Ekonomisi: Sorunlar, Makro Ekonomik Politikalar ve Beklentiler”, **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**, Ocak 2000, s.22.

Özatay, Fatih ve Güven Sak. “Banking Sector Fragility and Turkey’s 2000-2001 Financial Crisis”, **Brokings Trade Forum 2002**, Broking Institution Press, 2002, s.25.

Özçam, Mustafa. “IMF ve Türkiye”, **Sermaye Piyasası Kurulu Araştırma Raporu**, 2004,
http://www.spk.gov.tr/yayinlar/ArastirmaRaporlari/2004_MustafaOzcam.pdf (18 Aralık 2006), s.10.

Sabah Gazetesi. (4 Temmuz 1999).

Serdengeçti, Süreyya. “Türkiye Enflasyonu Yenmek Zorunda”, **İSO Dergisi**, Sayı.421, 2001, s.14.

Serdengeçti, Süreyya. “2001 Yılı Para Politikası Raporu”, TCMB, 2001, s.11-28.

Seyidoğlu, Halil. “Uluslararası Mali Krizler, IMF Politikaları, Az Gelişmiş Ülkeler, Türkiye ve Dönüşüm Ekonomileri”, **Doğu Üniversitesi Dergisi**, Cilt.4, Sayı.2, İstanbul, 2003, http://www1.dou.u.tr/dogustru/journal/cilt_4_sayi_2/M00091.pdf (21 Nisan 2007), s.149.

Soyak, Alkan ve Cengiz Bahçekapılı, İktisadi Krizler – IMF Politikaları İlişkisi ve Yansımaları”, **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**, Yıl.13, Sayı.144, 1998, s.4.

Şahinkaya, Serdar. “İstikrar Programları Üzerine Bazı Gözlemler ve Yeni İktisat Politikası Yaklaşımı”, **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**, Cilt.18, Ankara, s.19.

Şahinöz, Ahmet. “Ekonomik İstikrar Programı ve Kriz”, **Borsavizyon**, Sayı.49, (Mayıs-Haziran 2001), s.8.

Şamiloğlu, Famil. “Türkiye’nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Üzerine Bir Değerlendirme”, <http://archive.ismmmo.org.tr/docs/malicozum/55MaliCozum/10%20-%2055%20FAMILSAMILOGLU.doc> (13 Mayıs 2007), s.4-6.

TBB. Sistematik Banka Yeniden Yapılandırılmasına Teorik Yaklaşım, Haziran 2001, www.tbb.org.tr (13 Mayıs 2007).

TCMB. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı, 2000, s.13.

TCMB. 2002 Yıllık Rapor,
http://www.tcmb.gov.tr/research/yillik/02turkce/bolum_II2002.pdf (21 Mayıs 2007), s.20-29.

TCMB. 2002 Yıllık Rapor,
http://www.tcmb.gov.tr/research/yillik/02turkce/bolum_III2002.pdf (21 Mayıs 2007), s.85-105.

TCMB. 2003 Yıllık Rapor,
http://www.tcmb.gov.tr/research/yillik/03turkce/bolum_II2003.pdf (21 Mayıs 2007), s.15-36.

TCMB. 2003 Yıllık Rapor,
http://www.tcmb.gov.tr/research/yillik/03turkce/bolum_III2003.pdf (21 Mayıs 2007), s.82-83.

TCMB. 2003 Yıllık Rapor,
http://www.tcmb.gov.tr/research/yillik/03turkce/bolum_IV2003.pdf (21 Mayıs 2007), s.109-110.

TCMB. 2004 Yıllık Rapor,
http://www.tcmb.gov.tr/research/yillik/04turkce/bolum_II2004.pdf (21 Mayıs 2007), s.15-37.

TCMB. 2004 Yıllık Rapor,
http://www.tcmb.gov.tr/research/yillik/04turkce/bolum_III2004.pdf (21 Mayıs 2007), s.75-89.

TCMB. 2005 Yıllık Rapor,
http://www.tcmb.gov.tr/research/yillik/05turkce/bolum_II2005.pdf (21 Mayıs 2007), s.13-33.

TCMB. 2005 Yıllık Rapor,
http://www.tcmb.gov.tr/research/yillik/05turkce/bolum_III2005.pdf (21 Mayıs 2007), s.73-100.

TCMB. 2005 Yıllık Rapor,
http://www.tcmb.gov.tr/research/yillik/05turkce/bolum_IV2005.pdf (21 Mayıs 2007), s.110.

Temel, Adil. “Ekonomik Program Uygulamasının Değerlendirilmesi ve Makroekonomik Gelişmeler”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Yıl.7, Sayı.41, Ankara, 2001, s.560.

Toprak, Metin ve Osman Demir, “Türk Bankacılık Sektörü: Sorunlar, Krizler ve Arayışlar”, **Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt.2, Sayı.2, s.13.

TSPAKB. “Türkiye Ekonomisi: Türkiye Sermaye Piyasası 2005”, <http://www.tspakb.org.tr/yayinveraporlar/srapor/rapor05/ekonomi2005.pdf> (12 Haziran 2007), s.3.

Tunay, K. Batu. “Fiyat İstikrarı Sürecinde Uygun Enflasyon Hedefinin Belirlenmesi”, **Active Bankacılık ve Finans Dergisi**, Yıl.4, Sayı.20, 2001, s.48.

Tunca, Zafer ve Gökhan Karabulut, “Küreselleşme Kriz ve Türkiye”, **Yeni Türkiye Dergisi** Ekonomik Kriz Özel Sayısı II, Yıl.7, Sayı.42, Ankara, Kasım-Aralık, 2001, s.934-935.

Tunç, H. “Finansal Kriz ve Türkiye Ekonomisi”, **İSO Dergisi**, Sayı.421, 2001, s.20.

Türkish Bank. **Ekonomik Rapor**, İstanbul: Ekonomik Araştırmalar Birimi, (Şubat 2004), s.2.

TÜGİAD. “2006 Yılı 2. Yarı Beklentileri ve Bu Beklentiler Doğrultusunda Değerlendirme ve Öneriler”, http://www.tugiad.org.tr/img/news/uploads/2006_2_ekonomik_beklentileri_ve_onerileri_rap.doc (11 Ocak 2006), s.6-7.

TÜSİAD. “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Toplumsal Uzlaşma Üzerine İnşa Edilmelidir”, **TÜSİAD Basın Bülteni**, Sayı.27, (23 Mayıs 2001), [http://www.tusiad.org/internet.nsf/0/0f9739cbc1acf503c2256a5500461977/\\$FILE/duyuru84.pdf](http://www.tusiad.org/internet.nsf/0/0f9739cbc1acf503c2256a5500461977/$FILE/duyuru84.pdf) (13 Mayıs 2007).

TÜSİAD. “Türkiye Ekonomisi 2002”, Yayın No.343, (Aralık 2002) <http://www.tusiad.org/turkish/rapor/eko03/eko03.pdf> (16 Mayıs 2007), s.31-117.

TÜSİAD. “Türkiye Ekonomisi 2003”, Yayın No.371, (Aralık 2003) <http://www.tusiad.org/turkish/rapor/eko03/eko04.pdf> (16 Mayıs 2007), s.11.

TÜSİAD. “Türkiye Ekonomisi 2004”, Yayın No.384, (Aralık 2004) <http://www.tusiad.org/turkish/rapor/eko04/eko04.pdf> (16 Mayıs 2007), s.7-8.

TÜSİAD. “2006 Yılına Gिरerken Türkiye Ekonomisi: İstikrardan Sürdürebilir Büyümeye”, Yayın No.414, (Aralık 2005), <http://www.tusiad.org/turkish/rapor/buyume/TREkonomisi.pdf> (16 Mayıs 2007), s.21-77.

TÜSİAD. “2007 Yılına Giren Türkiye Ekonomisi”, Yayın No.429, (Aralık 2006), http://www.tusiad.org/turkish/rapor/2007ekonomi/2007_Ekonomi.pdf (23 Temmuz 2007), s.13-79.

Uygur, Ercan. “Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri”, **Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni**, 2001, <http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/krizdenkrize.pdf> (21 Nisan 2007), s.10-55.

Yamak, Rahmi ve Abdurrahman Korkmaz, “Türk Cari İşlemler Açığı Sürdürülebilir mi? Ekonometrik Bir Yaklaşım”, **Bankacılar Dergisi**, Sayı.60, <http://www.tbb.org.tr/turkce/dergi/dergi60/cariacik.pdf> (3 Haziran 2007), s.20.

Yay, Turan. Gülsün Gürkan Yay ve Ensar Yılmaz, “Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Finansal Düzenlemeler”, **İstanbul Ticaret Odası**, No.47, 2001, s.43.

Yay, Gülsün Gürkan. “1990’lı Yıllardaki Finansal Krizler ve Türkiye Krizi”, **Yeni Türkiye Dergisi** Ekonomik Kriz Özel Sayısı II, Yıl.7, Sayı.42, Ankara, (Kasım-Aralık 2002), s.1247.

Yeldan, Erinç. “Kurumsal Çıpa”, (Mayıs 2005), http://www.bilkent.edu.tr/~yeldane/Yeldan24_11May05.pdf (16 Mayıs 2007), s.1.

Yeldan, Erinç. “2002 Niyet Mektubunun Makroekonomik Hedefleri”, **Asomedy**, (Ocak 2002), s.18.

Yıldırım, Oğuz. “Kura Dayalı İstikrar Politikası Çerçevesinde Enflasyonu Düşürme Programı ve Türkiye Ekonomisinde Yeni İstikrar Arayışları”, <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/istikrar.doc> (13 Mayıs 2007), s.1-2.

Yönezer, Nurhan. <http://www.haberbilgi.com/haber/ekonomi/eko0103/stand-by.html> (23 Haziran 2007), s.34-36.

Yüksel, Öznur ve Güven Murat, “Şubat Krizinin KOBİ’ler Üzerindeki Etkileri ve Çözüm Önerileri”, http://www.emu.edu.tr/smeconf/turkcepdf/bildiri_09.pdf (16 Mayıs 2007), s.9.

Ziraat Bankası. Bankacılık Krizleri, (**Yayınlanmamış Arge Raporu**), 2000.

Diğer Yayınlar

- <http://www.baskent.edu.tr/~gurayk/finpazcuma19.doc> (22 Ocak 2007), s.6.
- <http://www.belgenet.com/eko/21subat01.html> (16 Mayıs 2007).
- http://www.belgenet.com/eko/mb_020102.html (18 Aralık 2006).
- <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/aep.pdf> (18 Mayıs 2007).
- http://www.hazine.gov.tr/imf_sss.htm#10 (07 Ocak 2007).
- http://www.hazine.gov.tr/ekler/Review_TR.pdf (18 Mayıs 2007), s.2-9.
- http://www.hazine.gov.tr/ayrintili_program.pdf (13 Mayıs 2007).
- http://www.hazine.gov.tr/Standby/mektup/mektup12/mektup_tr.pdf (18 Mayıs 2007), s.2-9.
- http://www.hazine.gov.tr/Standby/7GGNM/LOI_tercume.pdf (18 Mayıs 2007), s.3-9.
- http://www.hazine.gov.tr/duyuru/basin2004/IMFBaskaniRato_Basinaciklamasi_Turkce.pdf (12 Mayıs 2007), s.1.
- http://www.hazine.gov.tr/standby/4gg_nm_tr.pdf (18 Mayıs 2007), s.5-23.
- <http://www.ivdb.gov.tr/duyurulan/yenimevzuat2005/2006programi.doc> (11 Ocak 2007), s.39-47.
- http://www.mahfiegilmez.nom.tr/kose_7.htm (18 Ekim 2007).
- <http://www.muratkara.net/imar2/t1.doc> (11 Ocak 2007), s.27-31.
- <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=172261> (18 Ekim 2007).
- <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/ECAEXT/TURKEYINTURKISHEXTN/0,,menuPK:455749~pagePK:141132~piPK:141121~theSitePK:455688,00.html> (18 Ekim 2007).